



**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİSİPLİNLERARASI DEĞERLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**KUR'ANDAKİ DUA AYETLERİNİN DEĞER AKTARIMI
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Nurdan ALBAYRAK

Zonguldak 2024

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİSİPLİNLERARASI DEĞERLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**KUR'ANDAKİ DUA AYETLERİNİN DEĞER AKTARIMI
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

**Hazırlayan
Nurdan ALBAYRAK**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Salih AYBEY**

Zonguldak 2024

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda ve basımda enstitü tez yazım ve basım yönergesine uygun davranıldığını taahhüt ederim.

Nurdan ALBAYRAK

12/09/2024

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Disiplinlerarası Değerler Eğitimi Anabilim Dalında 215282133006 numaralı Nurdan ALBAYRAK'ın hazırladığı “**Kur’andaki Dua Ayetlerinin Değer Aktarımı Bağlamında Değerlendirilmesi**” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca .../.../2024 günü saatda yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OY ÇOKLUĞUYLA / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Doç. Dr. Salih AYBEY
(Tez Danışmanı)

Prof. Dr. Seyfullah KARA

Başkan

Doç. Dr. İdris TÜRK Prof

Üye

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 20...

Doç. Dr. Yücel Namal

Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum	: ZBEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Disiplinlerarası Değerler Eğitimi Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: Kur’andaki Dua Ayetlerinin Değer Aktarımı Bağlamında Değerlendirilmesi
Tez Yazarı	: Nurdan ALBAYRAK
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Salih AYBEY
Türü, Yılı	: Yüksek Lisans, 2024
Sayfa Adedi	: 114

Bu çalışma, İslam inancında duanın önemli bir yeri olduğunu ve nasıl bir değer taşıdığını detaylı bir şekilde ele almaktadır. İlk bölümde, dua ve değer kavramları üzerine yoğunlaşmış, duanın önemi, türleri, zamanı ve mekanı gibi konuların yanı sıra, dua etmenin adabı ve kabul şartları üzerinde durulmuştur. Ayrıca tevessül, kader ile dua arasındaki ilişki ve duanın psikolojik ve sosyolojik yönleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. İkinci bölümde, değer kavramı, değer oluşumu, varlık bilimsel durumu ve değer sistemleri gibi alt başlıklar altında ele alınarak, değerlerin nasıl belirlendiği ve sınıflandırıldığı açıklanır. Üçüncü bölümde dua- değer ilişkisi, değer aktarımı bağlamında ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise Kur'an'daki dua ayetlerinin değer aktarımı açısından incelenmesine odaklanır. Kur'an'da yer alan peygamber duaları tek tek ele alınarak, her bir peygamberin özgün durumları ve bu durumlara yönelik dualarının içerikleri ve bağlamları açıklanır. Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar peygamberlerin yaşadıkları zorluklar karşısında ettikleri dualar, bu duaların Allah tarafından nasıl kabul edildiği ve müminlere hangi derslerin verildiği üzerinde durulur. Ayrıca Kur'an'da yer alan ve söyleyeni belli olmayan ya da belli olan diğer dua ayetleri de ayrıntılı bir şekilde incelenir. Bu bölümde, Asiye'nin duasından Havârilere duasına kadar çeşitli figürlerin duaları ele alınarak, bu duaların İslam inancındaki yeri ve önemi vurgulanır. Genel olarak, bu çalışma, Kur'an'daki dua ayetlerinin ve peygamber örneklerinin, İslami inanç sistemi içinde nasıl bir yer tuttuğunu ve müminlerin yaşamlarında nasıl bir değer taşıdığını ortaya koyar. İslam dininde dua, sadece bireysel bir ibadet olmanın ötesinde, toplumsal ve manevi hayatta merkezi bir rol oynar. Dualar, Allah ile kul arasındaki iletişimin bir yansıması olarak hem dünyevi hem de uhrevi kurtuluş yolunda rehberlik eder. Bu bağlamda, çalışma, dua ve değer kavramlarının İslam inancındaki derin ve kapsamlı doğasını aydınlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duâ, Değer Aktarımı, Kur'an.

ABSTRACT

Institution : ZBEU, Institute of Social Sciences, Interdisciplinary Values
Department of Education

Thesis Title : Prayer Verses in the Quran in Terms of Value Transfer

Thesis Author : Nurdan ALBAYRAK

Thesis Adviser : Doç. Dr. Salih AYBEY

Type, Year : MSc Thesis, 2024

Number of Pages : 114

This study examines in detail the importance and value of prayer in the Islamic faith. The first chapter focuses on the concepts of prayer and value. The importance of prayer, its types, time and place, as well as the etiquette of prayer and the conditions for its acceptance are emphasized. In addition, tawassul, the relationship between fate and prayer, and the psychological and sociological aspects of prayer are examined in detail. The concept of value is discussed under subheadings such as the formation of value, ontological status and value systems, and how values are determined and classified is explained. The second part focuses on the analysis of the verses of prayer in the Qur'an in terms of value transmission. The prayers of the prophets in the Qur'an are analyzed one by one and the unique situations of each prophet and the contents and contexts of their prayers for these situations are explained. The prayers of the prophets from Adam to Muhammad in the face of the difficulties they experienced, how these prayers were accepted by Allah and what lessons they taught to the believers are emphasized. In addition, other prayer verses in the Qur'an, both those whose utterers are unknown and those whose utterers are known, are analyzed in detail. In this section, the prayers of various figures, from the prayer of Asiya to the prayer of the Apostles, are discussed, emphasizing the place and importance of these prayers in the Islamic faith. Overall, this study reveals how the verses of prayer in the Qur'an and the examples of the prophets have their place in the Islamic belief system and their value in the lives of believers. In Islam, prayer is not only an individual act of worship, but also plays a central role in social and spiritual life. Prayers, as a reflection of the communication between God and the servant, guide the way to both worldly and ethereal salvation. In this context, the study illuminates the deep and comprehensive nature of the concepts of prayer and value in Islamic faith.

Keywords: Prayer, Value Transfer, Qur'an.

ÖNSÖZ

Gerek ilahiyat tahsilim ve alandaki şahsi çalışmalarım gerekse uzun yıllardır D.İ.B. bünyesinde eğitimci, vaiz ve eğitim alanında yönetici olarak çalışmam bu sahada daha fazla derinleşmem ihtiyacını doğurdu ve değerler eğitimi disiplini altında özelinde dini değerler eğitimi kapsamında yaptığım bu çalışmaya zemin hazırladı. Mutlak bir ahlak kitabı olan Kuran-ı Kerim'deki dua örneklerine, değerlerin sahibi yüce yaratıcı tarafından çok geniş bir yer verilmesi hiç şüphesiz barındırdığı birçok hikmetle birlikte, değerlerin aktarımı bağlamında da bize örneklik teşkil ediyordu. Gelecek nesillere değerleri aktarabilmenin haklı derdindeki her eğitimci ve ebeveyn gibi bu sahada daha iyi sonuçlar verecek yöntem arayışlarımın devam edeceğini ve bu çalışmanın değerler eğitimi alanında yapmak istediğim daha kapsamlı araştırmalarımın bir nüve teşkil ettiğini vurgulamak isterim.

Bu çalışmada engin dünya görüşleri ve ahlaki tutumlarıyla bana her daim örneklik teşkil eden DEĞERLİ MERHUME VALİDEM Hanife YILMAZ'a ve dilim döndüğünden beri dua kültürüyle yetişmeme katkı sağlayan tüm aile büyüklerime, çalışma esnasında uzunca bir süre sabır ve dualarıyla yanımda olan çok kıymetli aileme ve bu çalışmada danışmanlığımı yapma lütfunu gösteren, büyük hoşgörülerini ve katkılarıyla her aşamada beni yönlendiren Kıymetli Hocam Doç. Dr. Salih AYBEY'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
1. DUA KAVRAMI.....	5
1.1. Duanın Önemi	5
1.2. Duanın Değeri	9
1.3. Duanın Türleri	13
1.4. Duanın Zamanı ve Mekânı	14
1.4.1. Duanın Zamanı	15
1.4.2. Duanın Mekânı	16
1.5. Dua Adabı.....	17
1.6. Duanın Kabul Şartları.....	18
1.7. Duada Tevessül	20
1.8. Dua ve Kader Arasındaki İlişki	22
1.9. Duanın Psikolojik Yönü	23
1.10. Duanın Sosyolojik Yönü	25
2. DEĞER KAVRAMI	27
2.1. Değer Kavramının Belirlenmesi.....	27
2.1.1. Dilde Değer Kelimesi	27
2.1.2. Değer Kavramı	28
2.2. Değerin Oluşumu.....	30
2.2.1. Değer ve İnsanın Fizyolojik Yapısı	31
2.2.2. Değer ve İnsanın Duygusal Yönü.....	34
2.2.3. Değer ve İnsanın Toplumsal Çevresi.....	35
2.2.4. Değer ve İnsanın Akli Yönü	36
2.3. Değerin Varlıkbilimsel Durumu	36
2.4. Değerlerin Sınıflandırılması	39
2.5. Değer Sistemleri	41
2.5.1. Yatay Değerler Sistemi.....	42
2.5.2. Dikey Değerler Sistemi	43
3. DEĞER-DUA İLİŞKİSİ.....	45
3.1. Değer Sistemlerinin İnsan Davranışları Üzerindeki Etkisi.....	45
3.2. Değer Aktarımı Çerçevesinde Dua.....	50

4. KUR'AN'DAKİ DUA AYETLERİNİN DEĞER AKTARIMI AÇISINDAN İNCELENMESİ	53
4.1. Kur'an'daki Peygamber Duaları.....	53
4.1.1. Adem (a.s.)	53
4.1.2. Nuh (a.s.)	54
4.1.3. İbrahim (a.s.)	55
4.1.4. Lut (a.s.).....	61
4.1.5. Yakub (a.s.)	62
4.1.6. Yusuf (a.s.)	64
4.1.7. Eyyüb (a.s.).....	66
4.1.8. Şuayb (a.s.)	69
4.1.9. Musa (a.s.)	70
4.1.10. Süleyman (a.s.)	74
4.1.11. Yunus (a.s.).....	76
4.1.12. Zekeriyya (a.s.).....	78
4.1.13. İsa (a.s.)	79
4.1.14. Muhammed (sav).....	82
4.2. Kur'an'da Yer Alan Diğer Dualar	84
4.2.1. Söyleyeni Belli Olmayan Dua Ayetleri	84
4.2.1.1. Anne-Babaların Duâsı.....	84
4.2.1.2. Evlatların Duası.....	85
4.2.1.3. Nimete Şükür ve Salih Bir Nesil İçin Edilen Dua.....	87
4.2.1.4. Cehennemliklerin Duaları	88
4.2.1.5. Cennetliklerin Duası.....	89
4.2.1.6. Meleklerin Duası.....	90
4.2.1.7. İlim Sahibi Kişilerin Duası.....	91
4.2.1.8. Müttakilerin Duası	92
4.3. Söyleyeni Belli Olan Dua Ayetleri.....	93
4.3.1. Asîye'nin Duası	93
4.3.2. Firavun'un Sihirbazlarının Duası	94
4.3.3. Talut'un Ordusunun Duası	95
4.3.4. Belkıs'ın Duası	96
4.3.5. Havârilerin Duası.....	97
4.3.6. Ashâb-ı Kehf'in Duası.....	98
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	101
ÖZ GEÇMİŞ.....	104

KISALTMALAR LİSTESİ

Age.	: Adı geçen eser
Bgm.	: Adı geçen madde
Agy.	: Adı geçen yer
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt, Cüz
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
H	: Hicrî
HŞ	: Hicrî-Şemsî
Krş.	: Karşılaştırınız
M	: Milâdî
Ö	: Ölümü
Pr.	: Paragraf
S	: Sayfa
Tah.	: Tahkik eden
Ter.	: Tercüme eden
Vba.	: Ve başka ayetler
Vd.	: Ve

GİRİŞ

İnsan, anlam arayışı ve değerlerle yoğrulmuş bir varlıktır. Bu anlam arayışının en önemli yansımalarından biri de dua etme eylemidir. İslam'da ise dua, sadece bir ibadet biçimi değil, aynı zamanda müminlerin Allah ile olan ilişkilerini güçlendiren, onlara manevi destek sağlayan ve günlük hayatlarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olan bir araçtır. Bu manada dua, insanoğlunun varoluşuna anlam katan yaratılış sebebidir. Duası, ibadeti ve Rabbine yönelmesi sayesinde insan değer kazanır. İnsanın duası olmadığında Rabbi katında bir değeri olmayacağı gibi duaya kulak vermeyen insan dualarla kazanılan değerlerden de mahrum kalır. Dualarımızla en başta varlığın ve varoluşun anlamını kavrarız. Yaratan olarak Rabbimizin ve kul olarak kendimizin farkına varırız.

İnsan, değerlerden uzaklaşarak dince günah, hukukça yasak, toplumca ayıp, ahlakça kötü sayılan şeylere ancak iyinin, doğrunun, güzelin kaynağı olan Allah bilincinden gafil olması ve Allah'ı unutması sebebiyle düşer. İşte dua, insanda bu bilincin canlı tutulmasını sağlayan sürekli bir hâldir. Dolayısıyla insan nefesine potansiyel olarak yerleştirilen bütün değerleri aktif hâle getiren, insanı kötülüklerden alıkoyup iyiliklere doğru yönelten ana saik, dualarda ve ibadetlerde açığa çıkar.

Dua, Allah'a yapılan bir yakarış olmanın yanı sıra, O'nun sonsuz rahmet ve lütfuna olan inancı yansıtan, kişisel ve toplumsal düzeyde derin etkileri olan dinamik bir süreçtir. Dua, insanın kutsal olanla kurduğu köprü, iç dünyasından yükselen yalvarışlar ve şükürlerle bezeli samimi bir diyalogdur. Kur'an-ı Kerim, bu diyalogun önemini vurgulayarak sadece nasıl dua edileceğini değil, aynı zamanda dua aracılığıyla hangi değerlerin hayat bulduğunu da bizlere gösterir.

Kuran'daki dua ayetleri, salt birer ritüel talimatı olmanın ötesine geçerek insanın öz benliğine hitap eden derin anlamlar barındırır. Bu ayetler, Allah ile kul arasında kurulan benzersiz bağın temel taşlarını oluştururken aynı zamanda insanın hem bireysel hem de toplumsal hayatını şekillendiren değerlerin de taşıyıcısıdır. Bu çalışma İslam inancında duaların merkezi rolünü ve bu duaların bireyler ve toplumlar üzerindeki değer aktarımını derinlemesine incelemektedir.

Çalışmanın Problemi ve Yöntemi

Bu çalışmanın temel problemi, Kuran'daki dua ayetlerinin insanın değer sistemine olan etkisini ortaya koymaktır. Çalışma, özellikle şu sorulara cevap aramaktadır:

- Kur'an'daki dua ayetleri hangi değerleri ön plana çıkarmaktadır?
- Bu değerler bireysel ve toplumsal yaşamı nasıl etkilemektedir?
- Peygamberlerin duaları, müminlere nasıl bir değer aktarımı sağlamaktadır?

Çalışma, literatür taraması ve ayetlerin yorumlanması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Kuran'daki dua ayetleri, tematik bir şekilde gruplandırılarak, her bir grubun içerdiği değerler ve bu değerlerin insan yaşamına olan etkisi analiz edilmiştir.

Alanda Yapılan Çalışmalar

Dua kavramı ve Kur'an'daki dua ayetleri, İslami literatürde geniş bir şekilde incelenmiş ve çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Dua ayetleri ve değer aktarımı üzerine yapılan çalışmalar hem teolojik hem de sosyal bilimler alanında zengin bir çeşitlilik göstermektedir. Alana yapılan çalışmalardan bazıları şu şekildedir:

Teolojik Çalışmalar

- **Kur'an'da Dua Kavramı:** Bu tür çalışmalar, dua kavramının Kuran'daki yerini, önemini, türlerini, kabul şartlarını ve diğer teolojik yönlerini ele alır. Yaşar Kandemir, “Kur'an'da Dua Kavramı”.
- **Peygamberlerin Duaları:** Kuran'da geçen peygamber dualarının incelendiği bu çalışmalarda, her peygamberin yaşadığı zorluklar, dualarının içeriği ve bağlamı ve bu dualardan çıkarılacak dersler ele alınır. Süleyman Ateş, “Peygamberler Tarihi”.
- **Dua ve Kader:** Dua ve kader arasındaki ilişkinin ele alındığı bu çalışmalarda, dua etmekle kaderi değiştirme imkânı, Allah'ın bilgisi ve insanın özgür iradesi gibi konular tartışılır. Muhammed Esed, “Kur'an Mesajı”.

Sosyal Bilimler Çalışmaları

- **Duanın Psikolojik Etkileri:** Bu alandaki çalışmalar, duanın bireyin psikolojik sağlığına olan etkilerini, stresi azaltma, umut aşılama, motivasyon sağlama gibi yönlerini inceler. Kenneth Pargament, “The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice”.
- **Duanın Sosyolojik Boyutu:** Bu tür çalışmalar, duanın toplumsal hayata olan etkilerini, birlik ve beraberlik duygusunu güçlendirme, toplumsal dayanışmayı artırma gibi yönlerini ele alır. Emile Durkheim, “Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri”.
- **Duanın Kültürel Yansımaları:** Bu alanda yapılan çalışmalar, duanın farklı kültürlerde nasıl ifade edildiğini, dua ritüellerinin kültürel çeşitliliğini ve duanın toplumsal değerler sistemine olan etkisini inceler. Clifford Geertz, “Din Anlamı Arayışı”.

Diğer Çalışmalar

- **Dua Edebiyatı:** İslami edebiyatta dua önemli bir yere sahiptir. Bu alandaki çalışmalar, dua metinlerinin edebi özelliklerini, kullanılan dil ve üslubu, içerdiği imgeleri ve estetik değerlerini inceler. Annemarie Schimmel, “İslam'da Mistik Boyutlar”.
- **Dua ve Sağlık:** Son yıllarda, duanın insan sağlığına olan etkileri üzerine yapılan bilimsel çalışmalar artmaktadır. Bu çalışmalar, duanın bağışıklık sistemini güçlendirme, hastalıklarla başa çıkmada yardımcı olma, stres ve anksiyeteyi azaltma gibi potansiyel faydalarını araştırmaktadır.

Özellikle Abdullah Ertuğ'un “Kur'an'da Dua Kavramının Din Eğitimi Açısından Tahlili” adlı yüksek lisans tezi, bu alanda yapılan önemli çalışmalardan biridir. Bu tez, Kuran'da geçen dua kavramını, din eğitimi açısından ele alarak, duanın önemini, türlerini ve eğitim sürecindeki yerini detaylı bir şekilde incelemektedir.

Bu örnekler, Kuran'daki dua ayetleri ve değer aktarımı konusunun ne kadar geniş bir araştırma alanına sahip olduğunu göstermektedir. Farklı disiplinlerden ve bakış açılarından yapılan bu çalışmalar, duanın insan yaşamındaki çok yönlü rolünü ve önemini anlamamıza katkı sağlamaktadır. Bizim çalışmamızın bunlardan farkı ise spesifik olarak Kuran'da zikredilen dua örnekleri üzerinden duanın değer aktarımı yöntemi olarak ne kadar etkili olduğunu vurgulamaktır.

Bu çalışma İslam inancında duaların merkezi rolünü ve bu duaların bireyler ve toplumlar üzerindeki değer aktarımını derinlemesine incelemektedir. Dua kavramını geniş bir yelpazede ele alarak, duanın İslami anlamını, önemini ve değerini tartışmakla beraber, dua türleri, uygun zaman ve mekân seçimi, dua adabı ve kabul şartları gibi konuları detaylandırarak duanın doğru bir şekilde nasıl yerine getirileceğine dair rehberlik sunar. Ayrıca dua ile kader arasındaki ilişkiyi, duanın psikolojik ve sosyolojik yönlerini irdelleyerek, dua pratiğinin bireysel ve toplumsal hayat üzerindeki etkilerine dair bilgiler verir.

Kur'an'da yer alan dua ayetlerini peygamberler ve diğer kişilikler üzerinden ele alarak, bu duaların İslami öğretiler ve değerler çerçevesinde nasıl yorumlanabileceğini inceler. Peygamber dualarından Muhammed (sav)'in dualarına kadar geniş bir spektrumda, Kur'an'da yer alan çeşitli duaların her birinin teolojik anlamı ve toplumsal bağlamdaki yeri detaylı bir şekilde tartışılmaktadır. Ayrıca bu duaların müminlerin hayatlarında nasıl bir yol gösterici işlev gördüğü, inanç, sabır, tevazu gibi değerlerin nasıl pekiştirildiği üzerinde durulur.

Bu çalışma Kur'an'daki dua örneklerini kullanarak, dua pratiğinin İslam'daki derin ve kapsamlı yönlerini ortaya koyarken, dua ve değer ilişkisini aydınlatmayı amaçlamaktadır. İslam'ın temel kaynaklarına dayanan bu analiz, duanın sadece bireysel bir ibadet olmaktan öte, toplumsal bir etki yaratma gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Bu şekilde dua pratiğinin, müminlerin manevi yaşamlarını nasıl şekillendirdiği ve toplumsal değerler sistemine nasıl katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

1. DUA KAVRAMI

1.1. Duanın Önemi

Duâ, insanların yaratılışı itibarıyla sahip olduğu bir özelliktir ve bu yüzden tüm dinlerde yer alır. İnsanlar yaşamları boyunca aşılması zor durumlarla karşılaşır ve bu zamanlarda keder, sıkıntı, acz ve ümitsizlik gibi duygularla baş başa kalır. İşte bu anlarda, insanlar yataarken, otururken ya da ayakta olsalar bile Allah'a yalvarır. Yüce Allah, insana bir zorluk geldiğinde dua ettiğini, ancak bu zorluğun ortadan kalkmasıyla sanki hiç dua etmemiş gibi davrandığını belirtir: *“İnsana bir darlık dokunduğu zaman yanı üzere yataarken, otururken yahut ayakta bize yalvarır, ama biz onun sıkıntısını giderince sanki kendisine dokunan bir darlıktan ötürü bize hiç yalvarmamış gibi hareket eder. İşte aşırı gidenlere yaptıkları iş böylesine süslü gösterilmiştir.”*¹ Denizde yaşanan tehlikeler sırasında bile, dalgalar insanları sararken, insanlar sadece Allah'a dua ederler. Kurtulduklarında ise, bazıları inançlarında samimi kalmaya devam ederken, birçoğu inkâr yolunu seçer. *“Zaten bizim ayetlerimizi (öyle) nankör gaddarlardan başkası inkâr etmez.”*² Bu durum, dua etmenin doğuştan gelen bir eğilim olduğunu ve her durumda, sıkıntılı zamanlarda bile, herkesin Allah'a yöneldiğini gösterir.

Dua sonrası insanlar, içlerinde bir huzur ve serinlik hisseder ve dileklerinin gerçekleşeceğine dair umutları artar. Bu bakımdan dua hem ruhsal rahatlama sağlar hem de ruhsal zorluklara karşı bir koruma sağlar. Dua etmeyen toplumlar ruhen çökmüş toplumlardır.³ İnsanın hata yapması ve günah işlemesi oldukça doğaldır. Önemli olan, kişinin bu durumun farkına varması ve hemen Allah'a tevbe ederek bağışlanma dilemesidir.⁴ Einstein'ın de belirttiği gibi, *“Yanlış yapmayan insan yoktur. Kişinin insanlıktaki derecesi, yanlışını kabul edip onu düzeltmek için gösterdiği gayret ve titizlikle ölçülmelidir”*⁵ ifadesiyle, hataların kabulü ve düzeltilmesi sürecine dikkat çeker.

¹ 1 Yunus, 10/12.

² Lokman, 31/32.

³ M. Sait Şimşek, “Duâ”, Şamil İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: Dergâh Ofset, 2000), I/417.

⁴ Cemal Sofuoğlu, *Açıklamalı Büyük Duâ Kitabı*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 2.

⁵ Musa Hüb, *Bir Kalbin Alinyazısı*, (İzmir: Merkür Yayınları, 2000), 171.

Allah, insanları yalnızca kendisine ibadet etmeleri için yarattığını vurgular: “*Ben cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım*”⁶ ve bu ibadetin özünün dua olduğunu belirtir: “*De ki, eğer duânız olmazsa Rabbim sizi ne yapsın*”⁷. Allah Ayrıca “Bana yalvarın, duâ edin ki size karşılık vereyim. Çünkü bana ibâdet etmekten kibirlenip yüz çevirenler yarın horlanmış olarak cehenneme gireceklerdir” şeklinde buyurur.⁸ Dua, zikir ve Allah'tan dileklerde bulunmayı ifade eder ve Hz. Peygamber, “*Sizden her biriniz her ne ihtiyacı varsa hepsini Rabbinden istesin. Hatta ayakkabısının bağı koptuğunda onu dahi Rabbinden istesin.*”⁹ demiştir. Bu ayetteki duanın günahları terk etme anlamına geldiği de belirtilmiştir.

Ka'b el-Ahbar, Hz. Peygamber'den naklettiği bir rivayette, bu ümmete daha önce hiçbir ümmete verilmemiş üç özel ayrıcalık bahşedildiğini söyler: İlk olarak, önceki peygamberlere ümmetlerine karşı şahit olmaları söylenirken, bu ümmetin “Tüm insanlara karşı şahitler olacağınız” şeklinde bir vazifeye yüceltilmiştir. İkincisi, peygamberlere “Dinde zorluk çıkarmak yoktur” denilirken, bu ümmete “Dinde sizin için bir güçlük yoktur”¹⁰ diyerek kolaylık sağlanmıştır. Üçüncüsü, önceki peygamberlere “Bana dua et, senin duasını kabul edeceğim” denirken, bu ümmete “Bana dua edin, duanızı kabul edeceğim” şeklinde bir vaatte bulunulmuştur. Allah'ın kullarına dua etmeleri konusunda emir vermesi ve dualarına cevap vereceği sözünü vermesi, ibadetin bir parçası olarak kabul edilmelidir. Bu, Buhari, Tirmizi, Ebu Davud, Nesai, İbni Mace ve diğerlerinin Nu'man b. Beşir'den rivayet ettiği “Dua, ibadetin ta kendisidir”¹¹ hadisi ile de vurgulanmaktadır. Rasulullah, hemen ardından “Bana dua edin, duanızı kabul edeceğim...” ayetini okuyarak bu noktayı pekiştirmiştir.

Rasulullah'ın bir hadisinde, “*Kişi dua ettiği sürece Allah, ya istediğini verir, ya bu duayı ahirete saklar, ya da ondan bir kötülüğü defeder*”¹² diyerek ashabını

⁶ Zariyat, 51/56.

⁷ Furkan, 25 / 77.

⁸ Mü'min, 40 / 60.

⁹ Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mes'udel- Beğâvî, Meâlimu't -*Tenzîl*, (Riyad: Daru't Tiybe, 1993), 7/156

¹⁰ Hacc, 22/78.

¹¹ Mahmud Mehdi, İstanbuli *Riyâdu'l Cenne*, (İstanbul: Halid b. Velid Matbaası, 1984), 25.

¹² İstanbuli, *Riyâdu'l Cenne*, 26.

dua etmeye teşvik etmiştir. Aynı zamanda, “Allah için duadan daha değerli bir şey yoktur” diyerek duanın önemine dikkat çekmiştir.

Bazı duaların neden kabul edilmediğini açıklarken, Allahu Teâlâ'nın “Bana dua edin, size icabet edeceğim” sözünü hatırlatırız. Ancak bir kimse malına, makamına, akrabasına, dostlarına ya da kendi çabalarına aşırı güven duyarak kalbiyle değil, sadece diliyle Allah'a dua ederse, aslında gerçek anlamda dua etmiş olmaz. Kalbi Allah'tan başkasına itimat etmeksizin yapılan bir dua ise, genellikle kabul olur¹³. Allah'a karşı büyüklenerek dua etmeyenler için ise bu durum, ağır bir uyarı niteliğindedir. Allah kerimdir; bir kimse O'na dua ettiğinde, Allah onun duasına cevap verir. Ancak Allah'ın geniş lütfundan yararlanmayı istemeyenler için de gazabını saklı tutar.

Hiz. Peygamber, İbni Abbas vasıtasıyla Hâkim'in rivayetiyle, “Duanın, ibadetler içinde en üstünü olduğunu”¹⁴ söylemiştir. Dua, müminin savunmasıdır ve bela ile musibetleri geri püskürtmede kullanılır. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “*Kullarım bana geldiklerinde, ben yakınım. Bana dua edildiğinde, dua edenin duasını kabul ederim*”. Bu nedenle, insanlar Allah'ın çağrısına icabet etmeli ve yürekten inanarak doğru yolu bulmalıdırlar.

Allah, dua edenlerin dualarını kabul edeceğini vaat etmiştir. Fakat insanları günaha teşvik etmemek için, “*Allah'a korku ve ümit ile dua edin*”¹⁵ ve “*Rabbimize yalvararak ve gizlice dua edin, zira Allah haddi aşanları sevmez*”¹⁶ demek suretiyle, duanın nasıl olması gerektiğini belirtmiştir. Peygamber Efendimiz de “*Şeytanın Allah'ın rahmet ve merhametini kullanarak sizi aldatmasına izin vermeyin*” uyarısında bulunmuştur.

İnsanlar hata yapma eğilimindedir. Rasûlullah (sav) bir hadisinde, “Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah sizi yok eder ve yerinize günah işleyip tövbe

¹³ er-Râzî Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddin, *Mefâtihu 'l Gayb*, (Tahran: Dâru'l Kütübî'l İlmiyye), 26/80-81.

¹⁴ Tirmizî, *Daavat*, 126. İlgili hadisin güzel bir yorumu için bkz. Arif Pamuk, *Rasûlullâh 'ın Dilinden Duâlar*, (İstanbul: Pamuk Yayıncılık, 2002) , 94.

¹⁵ *Araf*, 7 / 56.

¹⁶ *Araf*, 7 / 55.

edecek kimseleri yaratırdı”¹⁷ diyerek, günahın insanın fitratında olduğunu ve umutsuzluğa kapılmamamız gerektiğini vurgulamıştır.

Şeytan, insanları umutsuzluğa sürüklemek için günahları sürekli hatırlatarak, 'ne fark eder' düşüncesiyle daha fazla günaha itebilir. Bu yüzden bir hata yaptıktan sonra, kişi bu aldatmacaya kapılmamalı, günahını yok edecek iyilikler yapmalı ve kendini affettirmek için Allah'ı en güzel isimleriyle anmalıdır. “Allah'ın güzel isimleri vardır. Bunlarla dua edin”¹⁸ diyen ayete göre, Allah’a hâlisâne dua etmeliyiz. Ayrıca “O ebedi hayat sahibidir, O'ndan başka ilah yoktur. Dininizi yalnızca O'na has kılarak dua edin”¹⁹ ayetiyle, duamızın içten ve samimi olması gerektiğini hatırlatmaktadır.

H. Enes (ra) şöyle aktarır: “Rasûlullâh (sav), Allah Teâlâ'nın şu sözlerini nakletmiştir: “*Ey Âdemoğlu, bana dua ettiğin ve benim affımı umduğun sürece, ne yaparsan yap, seni affederim. Ey Âdemoğlu, günahların gökyüzünü kaplayan bulutlar kadar olsa bile, bana dönüp tövbe ettiğinde, günahlarının çokluğuna aldırmam ve seni affederim. Ey Âdemoğlu, eğer bana dünya kadar hata ile gelersen ve şirk koşmadan bana ulaşırsan, seni dünya kadar bağışlayarak karşılarım.*”²⁰ Bu kudsî hadis, duanın Allah nezdindeki kıymetini çok etkili bir şekilde ifade eder.

“*Kimin için dua kapısı açılmışsa, ona rahmet kapıları da açılmış demektir. Allah'tan istenenler arasında en çok sevilen, afiyettir. Dua, zaten gerçekleşmiş ve henüz başına gelmemiş her türlü bela için faydalıdır. Ancak dua, kaderi geri çevirebilir. O halde, dua etmek bizler için şarttır.*”²¹ hadisi, duanın gelecek ve geçmiş tüm musibetlere karşı etkili olduğunu belirtir. Dua, yaşayanlara olduğu kadar ölümlere de fayda sağlar²². Ayrıca dua eden kişinin inancının olmaması, duanın etkisini değiştirmez. Çünkü Rasûlullâh (sav), “Zulme uğrayan kâfir de olsa, onun lanetinden sakınınız. Zira zulme uğrayanın duası engelsizdir”²³ demiştir.

¹⁷ Tirmizî, Daavat, 105

¹⁸ Zikr, 5.

¹⁹ Mü'min 40 / 65.

²⁰ Tirmizî, Daavat, 106.

²¹ Tirmizî, Daavat, 112.

²² Abdulkadir Uçkaç, *Lutfu'l Allâm Fî Akâidi'l İslâm*, (Elâzığ: Çağ Ofset, 2004), 145.

²³ Ali el-Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l Ummâl*, (Beyrut: Müessesetü'r Risale, 1985), III/500.

Ebû Hureyre (ra) şunu aktarır: “Rasûlullâh (sav), her gece son üçte birinde Rabbimizin dünya semasına indiğini ve ‘Kim bana dua ediyorsa, ona cevap vereyim. Kim benden bir şey istiyorsa, ona vereyim. Kim benden af diliyorsa, onu affedeyim’ dediğini söylemiştir.”²⁴

Tüm bu öğretiler ışığında, insanın yapması gereken, hatalarını uzun süre geçmeden düzeltmek ve Rabbine en içten üslupla yakarmaktır. Necip Fazıl, “Esmâü’l Hüsna’nın derin ve anlamlı âlemini keşfetmek, iki cihan saadetinin sırrını tatmak isteyenler, bu isimleri sadece mantıkla değil, aynı zamanda kalple ve derin bir anlayışla yaşamalıdır”²⁵ diyerek, bu isimlerin yaşanarak keşfedilmesi gerektiğini vurgular. Ziya Paşa ise, “İnsanların kaderi, Allah’ın önünde kendi çabalarıyla şekillenir. Allah her şeye kadirdir, ama biz çaba göstermedikçe basitçe durumları değiştirmez”²⁶ diyerek, çabanın önemini belirtir.

Unutulmamalıdır ki, dua etmenin temelinde, duanın kabul edileceğine dair inanç ve güven yatar²⁷. Dua ederken sadece ellerimizi değil, kalplerimizi de açmalıyız. Özellikle İslam dünyasının zor günler geçirdiği şu zamanlarda, içten dua etmek büyük önem taşır.

1.2. Duanın Değeri

Kur'an-ı Kerim, yaratılış amacını net bir şekilde “Ben cinleri ve insanları sadece kendime ibadet etsinler diye yarattım” şeklinde belirtmiştir²⁸. Ayrıca “Eğer dua etmezseniz, Rabbim size ne yapar?”²⁹ ayeti ile dua etmeyi teşvik eder. Bu, peygamber efendimiz Hz. Muhammed (sav)’in ifadesiyle ibadetin merkezinde yer alan bir unsurdur. Allah, kullarına dua etmeleri konusunda, “Bana dua edin, ben de size cevap vereyim. İbadet etmekte kibirlenen ve benden yüz çevirenler ise yarın aşağılanmış bir halde cehenneme gireceklerdir”³⁰ diyerek bu emri tekrarlamıştır.

²⁴ Tirmizî, *Daavat*, 80

²⁵ Feridun Yılmaz Yüceler, *Vesiletü’l Kübrâ Şerh-i Esrâr-ı Esmâ’i’l Hüsna*, (Ankara: Alperen Yay., 2005), 1.

²⁶ Yüceler, *Vesiletü’l Kübrâ Şerh-i Esrâr-ı Esmâ’i’l Hüsna*, 160.

²⁷ Tirmizî, *Daavat*, 66.

²⁸ Zariyat, 51/56.

²⁹ Furkan, 25 / 77.

³⁰ Mü’min, 40 / 60.

Bu ayetteki duanın, Allah'ı anma ve ondan dileklerde bulunma anlamlarına geldiği ifade edilmiştir³¹.

Hiz. Peygamber, insanlara her türlü ihtiyaçlarını Allah'tan talep etmelerini öğütlemiştir. Öyle ki, “Birinizin ayakkabısının bağı bile kopsa, onu bile Allah'tan istesin” şeklinde buyurmuşlardır³². Bu önerme, dua etmenin günahları bırakma eylemiyle ilişkili olduğunu da göstermektedir.

Hiz. Peygamberin bir başka rivayetinde ise, bu ümmete özgü bazı özel nimetlerden bahsedilmiştir: “Bu ümmete, kendilerinden önceki hiçbir ümmete verilmemiş üç özel ayrıcalık bahşedilmiştir. Önceki peygamberlere 'Sen ümmetine şahitsin' denirken, bu ümmete 'Siz bütün insanlara karşı şahitsiniz' ifadesi ile seslenilmiştir. Diğer peygamberlere dinde zorluk olmaması söylenirken, bu ümmete dinde güçlük verilmeyeceği bildirilmiştir³³. Ayrıca peygamberlere 'Bana dua et, ben de duanı kabul edeyim' denmiştir. Bu ümmete ise 'Bana dua edin, ben de duanızı kabul edeyim' şeklinde bir vaatte bulunulmuştur.

Bu hadisler, dua edilmesi yönünde Allah tarafından emredilen bir ibadet olduğunu ve Allah'ın duaya karşılık vereceğine dair söz verdiğini açıkça ortaya koyar. Bu durum, ibadetin bir gereği olarak görülmektedir. İslam alimleri, bu anlayışı pekiştirmek için, “Dua, ibadetin ta kendisidir” diye bir hadis-i şerif aktarmışlardır, bu hadis Buhari, Tirmizî, Ebu Davud, Nesai, İbni Mace ve diğerlerince Nu'man b. Beşir'den (ra) rivayet edilmiştir³⁴.

Hiz. Peygamber, dua edilmesinin önemini vurgulamak için “Allah için, duadan daha değerli bir şey yoktur”³⁵ diyerek, dua etmenin önemini belirtmiş ve müminleri bu yönde teşvik etmiştir. O, kişinin duadaki niyetinin günahları bırakma ve kötü bağları koparma isteği olmadığı sürece, Allah'ın ya istediğini vereceğini ya duayı ahirete saklayacağını veya kişiden bir kötülüğü savacağını belirtmiştir.

³¹ Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud el- Beğâvî, *Meâlimu't Tenzîl*, (Riyad: Daru't Tiybe, 1993), 7/ 156.

³² Tirmizî, *Daavât*, 149.

³³ Hacc, 22/78.

³⁴ Bakara, 2/43.

³⁵ İstanbulî, *Riyâdu'l Cenne*, 25.

Allahu Teâlâ'nın, “Bana dua edin, sizlere karşılık vereceğim” ifadesiyle, dua etmenin önemini vurgulamıştır³⁶. Ancak insanların dualarına karşılık verilmemesinin sebeplerinden biri, kişilerin kalplerinde, mal, makam, akraba veya çabalarına olan aşırı güven durumunda, gerçekte sadece dilleriyle dua ettikleridir. Bu durumda, kişinin Allah'a gerçekten dua etmemiş olduğunu söylemek mümkündür. Kalbinde yalnızca Allah'a itimat ederek dua ettiğinde ise, genellikle dualarına cevap verildiği görülür³⁷.

Ayrıca Allah'a dua etmeyi büyüklenme sebebiyle ihmal edenler için bu durum, ciddi bir uyarı niteliğindedir. Allah, lütfu geniş olan bir Rab'dir; kişi O'na dua ettiğinde, duasına karşılık verirken, dünya ve ahiret işlerinde O'ndan talepte bulunmayanlara da öfkelenir.

İbni Abbas'tan rivayetle, Hz. Peygamber “İbadetlerin en faziletlisi dua etmektir.” demiştir³⁸. Dua, müminin en etkili silahıdır ve bela ile musibetleri geri püskürtme gücüne sahiptir. Allah (cc), “Eğer emrimi yerine getirirseniz, size en çok şefkat gösterenimdir. Duaya çağırdığınızda, dua edenin duasını kabul ederim” diyerek, insanları dua etmeye teşvik etmiştir.

Allah'ın, dua edenlerin dualarını kabul edeceğine dair vaadi bulunmaktadır. Fakat bu, insanları günah işlemeye teşvik etmeyecek şekilde “Allah'a korku ve ümitle dua ediniz”³⁹ şeklinde ifade edilmiştir. Aynı zamanda “Rabbimize yalvararak ve gizlice dua ediniz. Allah haddi aşanları sevmez”⁴⁰ buyruğu, dua ederken alçakgönüllü ve içten olunması gerektiğini vurgular.

Allah'ın rahmet ve merhametini şeytanın bir aldatmacası olarak göstermesine izin verilmemelidir. Hz. Peygamber “Şeytan sizi Allah'ın rahmetinden aldatmasın” diye uyarmıştır. İnsan doğası gereği hata yapmaya meyillidir. Rasûlullah (sav), “Eğer hiç günah işlemeseydiniz, Allah sizi yok eder ve yerinize günah işleyip sonra

³⁶ Bakara, 2/ 186.

³⁷ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu 'l Gayb*, (Tahran: Dâru'l Kütübî'l İlmiyye), xxvi/ 80-81.

³⁸ Tirmizi, *Daavat*, 126

³⁹ Araf, 7 / 56.

⁴⁰ Araf, 7 / 55.

tövbe edenleri yaratırdı”⁴¹ diyerek, insanların günahkâr oluşlarının doğal bir yönünü açıklamıştır.

Şeytan, insanları günahlarıyla yüzleştirerek onları umutsuzluğa sürükler. Bir hatadan sonra insanlar, şeytanın bu tuzağına düşmeden, hatayı telafi edecek iyi ameller yapmalıdır. Allah'ın güzel isimlerini anarak kendilerini affettirmelidir “Allah'ın güzel isimleri vardır, onlarla dua ediniz”⁴². Ayrıca içten yapılan duaların kabul olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu hatırlatan, “O yaşamın sahibidir, O'ndan başka ilah yoktur. Dininizi yalnızca O'na has kılarak dua ediniz”⁴³ ayetini unutmamalıdır.

Hiz. Enes (ra) tarafından nakledilen bir kudsî hadiste, Allah Teâlâ'nın insanlara şöyle seslendiği belirtilir: “Ey insan oğlu! Sen bana dua edip benim affımı umduğun sürece, ne tür hatalar yaparsan yap, seni affederim. Ey insan oğlu! Eğer günahların gökyüzünü kaplayacak kadar çoksa ve sen bana tövbe edersen, günahlarının çokluğuna bakmam, yine de seni affederim. Ey insan oğlu! Eğer yeryüzünü dolduracak kadar günahla bana gelersen ve şirk koşmadan bana ulaşırsan, seni yeryüzünü dolduracak kadar büyük bir mağfiretle karşılarım”⁴⁴. Bu, dua'nın Allah nezdindeki değerini ve kudretini eşsiz bir şekilde ifade eder.

Hiz. Peygamber'in bir başka hadisi ise dua'nın gücünü vurgular: “Kime dua kapısı açılmışsa, ona rahmet kapıları da açılmış demektir. Allah'tan istenilenler içinde en çok sevdiği şey afiyettir. Dua, gerçekleşmiş ve henüz gerçekleşmemiş bütün musibetlere karşı faydalıdır. Yalnızca dua, kaderi geri çevirebilir. Bu nedenle, dua etmek üzerimize farzdır”⁴⁵. Bu hadis, dua'nın gelecek ve geçmiş her türlü musibeti defetmede ne kadar etkili olduğunu belirtir. Böylece dua, yaşayanlar ve ölenler için faydalı olduğu gibi, dua eden kişinin inancı ne olursa olsun etkili olabilir. Çünkü Hiz. Peygamber, “Zulme uğrayan bir kafir bile olsa, onun bedduasından sakının, çünkü mazlumun duasının önünde engel yoktur”⁴⁶ demiştir.

⁴¹ Tevbe, 9

⁴² Araf, 7 / 180.

⁴³ Mü'min 40 / 65.

⁴⁴ Tirmizi, *Daavat*, 106.

⁴⁵ Tirmizi, *Daavat*, 112.

⁴⁶ el-Hindî, *Kenzu'l Ummâl*, 500.

Ebû Hureyre (ra) tarafından rivayet edilen bir başka hadise göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Her gece, son üçte birlik kısmında Rabbimiz dünya semasına iner ve der ki: ‘Kim bana dua ediyorsa ona cevap vereyim. Kim benden bir şey istiyorsa onu vereyim. Kim benden af diliyorsa onu affedeyim’”⁴⁷. Bu, Allah'ın dualara verdiği önemi ve ona sığınanlara sunduğu sonsuz merhameti gösterir.

Bütün bu öğretilerden çıkarılacak ders, insanın hatalarını kabul edip, zaman kaybetmeden en içten şekilde Allah'a yönelmesi gerektiğidir. Necip Fazıl'ın, “Esmâü'l Hüsnâ'nın gizemli ve hikmet dolu dünyasına girip iki cihan saadetinin hayat iksirinden yudumlamak isteyenlerin, bu güzel isimleri mantık hesabına göre değil, zevk ve sır idrakiyle tatmaları gerektiği”⁴⁸ ifadesi, bu duyguların yaşanarak anlaşılabilirliğini vurgular. Aynı zamanda Ziya Paşa'nın, “Dünya düzeni Allah'ın belirlediği kurallar çerçevesinde işler; Allah her şeye kâdirdir Ancak bizim hiç çaba göstermeden, gümüşü altına çevirmesini veya geceyi gündüze dönüştürmesini beklememiz doğru değildir” ifadesiyle, insanın kendi çabasıyla gayret göstermesi gerektiğini hatırlatır.

Son olarak dua ederken esas olan, duanın kabul olacağına inanmak ve bu inançla dua etmektir. Özellikle İslam dünyası zor zamanlar geçirirken, insanların yüreklerini açarak, içten dua etmeleri büyük önem taşır.

1.3. Duanın Türleri

Dua, çeşitli biçimlerde gerçekleşir: bazıları sesli, bazıları sessizdir; bazıları dudaklardan dökülürken, bazıları ruhların derinliklerinde yeşerir. Dua için mabetler, seccadeler vardır, fakat en yüce dua, yaşamın her anını dua bilinciyle yoğurabilmektir. Kıskançlık, hırs, adaletsizlik, gurur ve kibir gibi olumsuz duygular, bu niyazın içine sızamaz; böyle bir gönül, yüzündeki kirlerden arınmış ve ferah bir hale bürünmüştür.

Dil ile yapılan dua, ibadetlerimizin yalnızca bir parçasıdır. Sadece dil ile dua etmek ve sebeplere bağlı kalmamak, Allah'ın yasalarını bilmemek anlamına gelir.

⁴⁷ Tirmizî, *Daavat*, 80

⁴⁸ Yüceler, *Vesiletü'l Kübrâ Şerh-i Esrâr-ı Esmâi'l Hüsnâ*, 1.

Eğer İslam'ın dünya üzerinde yayılması yalnızca dua etmekle mümkün olsaydı, Hz. Peygamber (sav) bu kadar zorluk çekmeden, sadece dua ederek görevini tamamlayabilirdi. Fakat O, Mekke günlerinin çilesini çekerek ve üzerine düşen görevi fiilen yerine getirerek dua etmiştir. Allah da onun dualarını kabul etmiştir.

Duaları iki ana kategoriye ayırabiliriz: Fiili dua ve sözlü dua. Fiili dua, bir arzuya karşı kişinin elinden geleni yapması anlamına gelir. Örneğin, bir kimse hasta yakını için Allah'tan şifa dilerken, önce tıbbi gereklilikleri yerine getirmelidir. Bu adımlar atılmadan sadece dua etmek yetersiz kalır. Çünkü Allah, dünyadaki her şeyi belirli sebeplere bağlamıştır. Elbette Allah bazen sebepsiz de yaratabilir, lakin bu nadir bir durumdur ve genellikle sebeplere uygun hareket etmek gerekir. Hz. Peygamber'in ifadesiyle, “Allah'ın kudret elinde hayatım olduğu için yemin ederim ki, ya iyi şeyleri emredeceksiniz, kötülüklerden sakındıracaksınız ya da Allah sizlere kendi katından bir azap gönderecek. Sonra O'na dua edeceksiniz, ama dualarınız kabul olunmayacak.”⁴⁹

Fiili dua yapmadan sadece sözlü dua ile Allah'tan bir şeyler beklemek genellikle yeterli olmaz. Dua, Allah'tan bir şey talep etmek demektir; ancak bu, düşünce, bilim, sorumluluk, irade, zahmet, iş, emek ve eziyetin yerine geçmemelidir. İnsan, sorumluluklarını yerine getirirken ihtiyaç duyduğu şeyler için dua edebilir ve bu, dua'nın kabul olma şansını artırabilir.

İslam, insanların sorumluluktan kaçmaları için dua etmelerini önermez. İslam'ın emrettiği dua, tüm hazırlıklar yapıldıktan ve kişinin üzerine düşeni yerine getirdikten sonra edilen duadır. Ancak tüm hazırlıkları yapmış olmanın bir işin sonunu getireceğini düşünmek ve duadan vazgeçmek de yanlıştır. İşler, dua ile birlikte tamamlanır.

1.4. Duanın Zamanı ve Mekânı

Dua, herhangi bir zaman veya mekanla sınırlı olmayan, ibadetin özünü ve ruhunu oluşturan bir eylemdir. İnsan, hayatı boyunca sürekli olarak ibadetle yükümlü olduğundan, dua etmek için özel bir zamanın olmaması gerektiği

⁴⁹ Bekir Sadak, *Tâc Tercümesi*, (İstanbul: Yayıncılık Matbaası, 19689, 5/687.

düşünülür. Ancak dua için özellikle tercih edilen zamanlar ve mekanlar vardır çünkü bazı özel anlar, duaların kabulü için daha elverişli kabul edilir.

1.4.1. Duanın Zamanı

Dua kapıları her zaman açık olsa da bazı özel zamanlar vardır ki duaların kabul olma ihtimali daha yüksektir. Gecenin son üçte birlik kısmında yapılan dualar, diğer zamanlardan daha makbul sayılır. Bu, insanların genellikle derin uykuda oldukları, dolayısıyla dünya işlerinden uzaklaşıp yalnızca Allah’a yönelik dualar yaptıkları bir zamandır. Bu vakitte yapılan dualar, Allah’ın adaletli mükafatına layık görülür. Namaz ise, bu dinin direği olarak kabul edilir ve namazın ardından edilen dualar, özellikle kabul görmesi umulan dualardandır. Bu bağlamda, Ebû Ümâme (ra)’nin, “En çok dinlenen ve kabul edilen dua hangisidir?” diye sorduğu bir hadis-i şerifte, Hz. Peygamber, “Gecenin sonunda ve farz namazlarının ardından yapılan dualar” diye cevap vermiştir⁵⁰.

Namazın bir diğer önemli unsuru olan secde anında yapılan duaların kabul olma ihtimali yüksektir. Hz. Ebû Hureyre’den rivayetle, Hz. Peygamber, “Kul, Rabbine secde halindeyken en yakın olduğu durumdadır, bu nedenle secde esnasında çok dua edin”⁶⁹ demiştir. Bunun yanı sıra, ezan ile kamet arası gibi belirli zaman dilimleri, duaların reddedilmediği zamanlar olarak bilinir. Hz. Enes (ra)’in aktardığına göre, Hz. Peygamber, “Ezanla kamet arasında edilen dua reddedilmez”⁵¹ demiş ve dua edilmesi gerektiğinde, “Allah’tan, dünya ve ahiret için afiyet dileyin” tavsiyesinde bulunmuştur.

Savaş ve cihad gibi zorlu anlarda yapılan duaların da özel bir kabul görme ihtimali vardır. Bu durumlar, insanların en çok imanlarının sınıandığı zamanlar olduğundan, yapılan duaların samimiyeti, Allah katında özel bir değere sahiptir. Hz. Peygamber, “Ezan esnasında ve insanların savaşta olduğu zamanlarda yapılan dualar asla reddedilmez”⁵² demiştir.

⁵⁰ Hafız Ebu'l Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahmân el-Mübârekfurî, *Tuhfetu'l Ahvezî*, (Kahire: Matbaatu'l Fecâletü'l Cedîde, 1967), 9/ 471.

⁵¹ Tirmizî, *Salât*, 46.

⁵² Nisa, 7.

Cuma günleri ve özellikle saat-i icabet olarak bilinen zamanlarda yapılan dualar, Kur'an tilaveti sonrası, ıssız yerlerde, düşman karşısında tek başına kalındığında ve üç aylar boyunca özellikle Ramazan ayında yapılan dualar, Allah korkusuyla yapılan, gözyaşı ve titreme ile yapılan dualar, yağmur yağarken, rüzgâr eserken, zevâl vaktinde, mübarek geceler ve özellikle Kadir Gecesi'nde yapılan duaların kabul olma olasılığı daha yüksektir⁵³. Bu zamanlar, dua için özellikle değerli ve etkili kabul edilen zamanlardır ve müminler tarafından değerlendirilmesi önerilir.

1.4.2. Duanın Mekânı

Dua ederken mekânın özel bir önemi olmadığı bilinse de Allah'ın (cc) her yerden münezzeh olduğu gerçeğine rağmen, bazı mekanlar dua için özellikle tercih edilir çünkü bu yerler, diğer bölgelere kıyasla daha fazla manevi değere sahiptir. Kul nereye dönse Allah'a yönelmiş olur; ancak Mescid-i Haram, Mescid-i Nebi ve Mescid-i Aksa gibi kutsal mekanlar, diğer yerlere göre daha fazla fazilet taşır.

Kur'an'da namaz kelimesi Arapça “salât” terimi ile ifade edilirken, bu kelime dua, yalvarma ve yakarma anlamlarını da içerir. Hz. Peygamber, bu üç mescidin ziyaret edilmesinin özellikle sevaplı olduğunu belirtmiş, “Yalnızca üç mescide seyahat edilebilir: Mescid-i Haram, Mescid-i Nebi ve Mescid-i Aksa”⁵⁴ demiştir. Ayrıca Hz. Ebû Hureyre tarafından rivayet edilen bir hadiste, “Bu mescidimde (Mescid-i Nebi'de) kılınan bir namaz, Mescid-i Haram dışındaki diğer tüm mescidlerde kılınan bin namazdan daha hayırlıdır”⁵⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

İbnu Abbâs (ra)'dan aktarılan bir rivayette ise, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim Kabe'yi elli defa tavaf ederse, günahlarından arınır ve sanki annesinden yeni doğmuş gibi günahsız hale gelir”⁵⁶. Tavaf sırasında okunan tekbirler, tehliller ve telbiyeler, Allah'ı yüceltmek ve O'na övgüler sunmaktır. Bu eylemler hem sözlü hem de fiili olarak Allah'ın rızasına ulaşmayı hedefler ve tavaf edenler, kalplerinden geçen dilekleri—affedilme, sağlık, helal rızık, imanla ölüm—

⁵³ Tirmizî, *Salât*, 160.

⁵⁴ Buhârî, *Hacc*, 26

⁵⁵ Tirmizî, *Salât*, 243.

⁵⁶ Tirmizî, *Hacc*, 41.

için dua ederler. Kutsal mekanlarda insanlar, kulluk bilincinin en yüksek noktasına erişir, ibadetin derin anlamını daha iyi kavrar ve içten bir şekilde Rabbi'ne yönelir⁵⁷.

Ayrıca insanların Allah'ın huzurunda olduklarını en derinden hissettikleri Arafat, Müzdelife, Müstelzime ve Hacerü'l Esved gibi yerlerde yapılan duaların kabul olma ihtimali daha yüksektir. Bu kutsal yerlerde edilen dualar, ziyaretçilerin manevi halleri ve samimiyetleri nedeniyle özel bir öneme sahiptir ve kabul edilme olasılıkları artar. Bu mekanlar, ibadet ve dua için özellikle kıymetli kabul edilir ve bu yerlerde edilen dualar, müminlerin manevi hayatında önemli bir yere sahiptir.

1.5. Dua Adabı

Her ne kadar İslam, ibadetlerde niyetin⁸⁸ ve ihlasın önemine vurgu yapsa da, dışa yansıyan samimiyet de ibadetlerin içsel derinliğini tamamlayıcı bir öğedir. Dua, bu ibadetlerin içinde merkezi bir yer tutar ve doğru şekillerde icra edilmesi, istenilen sonuçlara daha etkin ve hızlı bir şekilde ulaşmayı sağlar.

Dua, huşu içinde ve sessiz bir şekilde edilir. Çünkü, gösteriş için yüksek sesle yapılan dualar, Allah'ın (cc) hoşnut olmadığı bir davranıştır: “Rabbimize yürekten ve sessizce yalvarın; zira Allah, haddi aşanları sevmez.”⁵⁸ Bu, saygısızca ve gürültülü yapılan duaların, Allah katında makbul olmadığını belirtir⁵⁹.

Hiz. İsa, gösteriş için dua edenlerin durumunu eleştirmiş, “Dua ederken ikiyüzlüler gibi davranmayın. Onlar insanların kendilerini görmesi için sinagoglarda ve sokak köşelerinde dua eder. Gerçek şu ki, onlar ödülleri tam olarak almışlardır. Siz ise dua etmek istediğinizde, odanıza girin, kapınızı kapatın ve gizlide olan Babanıza dua edin. Gizlide yaptığınızı gören Babanız sizi ödüllendirecektir.”⁶⁰ ifadeleriyle, bu tür insanların dünyevi takdir toplamak dışında bir kazanç elde etmeyeceklerini vurgulamıştır.

⁵⁷ Şadi Eren, *Ana Hatlarıyla ve Tartışılan Yönleriyle Tasavvuf*, (İstanbul: Rağbet Yayınları), 6-7.

⁵⁸ Araf, 7/55.

⁵⁹ Süleyman Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kuba Yayınları, 1996), 5/302.

⁶⁰ İncil, Matta, 6 / 5-7.

Ebû Saidi'l-Hudri'den (ra) aktarılan bir hadiste, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Kim, namaz kılmak üzere evinden çıkarken şöyle derse; ‘Ey Allah’ım! Beni sadece Senin rızanı kazanmak, gazabından korunmak için evimden çıkardım. Beni ateşten koru, günahlarımı bağışla, zira günahları affedebilecek yalnız Sensin’ diye dua ederse, Allah (cc), o kimsenin yüzüne rahmetle bakar ve yetmiş bin melek onun için istiğfar eder.”⁶¹

“Allah’ın (cc) mümin kullarına seslenişi: ‘Ey iman eden kullarım, bugün sizin için ne korku vardır ne de hüzn!’⁶²

Hiz. Fadâle İbnu Ubeyd, Rasûlullah’ın (sav) bir adamın dua ederken Peygambere salavat getirmediğini görünce, “Bu adam acele etti,” diyerek uyarıda bulunduğunu aktarır. Daha sonra Rasûlullah (sav), “Dua ederken önce Allah’a hamd edin, sonra bana salavat getirin, ardından dilediğinizi isteyin,” diye öğütlemiştir⁶³.

Hiz. Ömer (ra)’den aktarılan bir hadiste, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Dua, yer ile gök arasında asılı kalır; bana salavat getirilmedikçe Allah’a yükselmez. Beni yolculuk esnasında su matarası gibi hafife almayın; dualarınızda başında, ortasında ve sonunda bana salavat getirin.”⁶⁴

Hiz. Enes (ra)’den bir rivayette, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Biriniz dua ederken, ‘Allah’ım, eğer dilersen beni affet’ dememelidir. Çünkü Allah’a karşı kesin ve net bir üslup kullanılmalıdır; Allah’ı hiçbir şeye zorlayamazsınız.”⁶⁵ Bu, dua ederken isteklerin açık ve net bir şekilde ifade edilmesi gerektiğini vurgular.

1.6. Duanın Kabul Şartları

Dua ederken talep edilen şeylerin sünnetullah’a uygun ve gerçekleşmesi mümkün olmalıdır. İmkansız sayılabilecek, zamanın durdurulması veya gece olmaması gibi istekler, gerçek dışıdır. Allah (cc) elbette her şeye gücü yeten ve

⁶¹ İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi-Kütübü Sitte*, (İstanbul: Akçağ Yayınları), XVI/ 611.

⁶² Zuhuf, 43/68.

⁶³ Tirmizi, *Daavat*, 66

⁶⁴ Tirmizi, *Salât*, 352.

⁶⁵ Buhârî, *Daavat*, 21

dilediğini gerçekleştirebilen bir varlıktır. Ancak Kur'an-ı Kerim'de defalarca belirtildiği üzere, Allah kendi yarattığı doğa kanunlarında keyfi değişiklikler yapmaz⁶⁶.

Dua, Allah'tan istenilen konuya özgü olmalıdır. Yemek için ayrı, yolculuk için ayrı dualar vardır ve bu dualar, Hz. Peygamber'den rivayet edilmiştir. Kur'an-ı Kerim peygamberlerin dualarını aktarırken, insanlara bu duaları örnek olarak sunmuştur. Dualar, sadece nakledilen metinlerle değil, insanın içinden gelen samimi dileklerle de yapılabilmelidir. Ancak uygun olmayan yerlerde veya durumlarda yapılan duaların yerinde olmayacağı unutulmamalıdır. Örneğin, bir cenaze töreninde yemek duası yapmak uygun düşmez.

Duada, içtenlik esastır ve bu samimiyet, kişinin davranışlarına da yansımalıdır. Eğer bir kişi dua ederken Allah'a itaat etmeyi niyaz ediyorsa, günlük yaşamında da bu itaate uygun davranmalıdır. Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Allahu Teâlâ, gafil bir kalpten gelen duasını kabul etmez.”

Her ne kadar insanlar günlük yaşamda başkalarından yardım isteyebilirlerse de her şeyin gerçek kaynağının Allah olduğu unutulmamalıdır. Fatiha Suresi'nde geçen “Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz”⁶⁷ ayeti, bu gerçeği hatırlatır.

İnsanların başkalarından talepleri olabilir, ancak bir şeyin gerçekleşmesi için son kudret sahibinin Allah olduğu bilinmelidir. Duaların içeriğinde, affı mümkün olmayan kul hakkı gibi günahlar için af dileyen taleplerin kabul olmayacağı öğretilmiştir. Bu tür günahlardan özgürleşmek için gereken tüm çabalar gösterilmeli, ardından tevbe edilerek günahların affı için dua edilmelidir. Dua, yalnızca Allah'tan bir şeyler istemek değil, aynı zamanda kişinin kendi üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesini de gerektirir. Bu bağlamda, duada gerçekçi ve Allah'ın emirlerine uygun isteklerde bulunmak, istenilen sonuçlara ulaşmada önemli bir adımdır.

⁶⁶ Ahzab, 33/62.

⁶⁷ Fatiha, 1/4.

1.7. Duada Tevessül

Tevessül, bir hedefe ulaşmak için bir aracı veya vesile kullanma anlamına gelir. Vesile ise, genellikle bir amaç doğrultusunda kullanılan araç veya sebep olarak tanımlanır. Bu kavram, amaçlara ulaşmak için kullanılan araçlar açısından ikiye ayrılır: ameli tevessül ve şahsi tevessül.

1- Ameli Tevessül: Bu, kişinin Allah'a yaklaşmak için salih amellerini aracı kıldığı durumu ifade eder. Allah (cc) şu ayette belirtir: “Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve O'na yaklaşmak için vesile arayın. O'nun yolunda cihad ederek kurtuluşa erişin.”⁶⁸ Bu ayet, müminlerin sadece imanla yetinmeyip, Allah'ın rızasını kazanacak ameller yapmalarını, yani farzları yerine getirip haramlardan kaçınmalarını öğütler. “Vesile” kelimesi burada Allah'ın hoşnut olacağı ameller olarak yorumlanabilir.

Bir fırtına sırasında mağaraya sığınan üç kişinin yaşadıkları, ameli tevessülün güçlü bir örneğidir. Peygamberimizin anlattığına göre, bu üç kişi mağaranın girişini kapatan büyük bir kayanın kalkması için, geçmişte yaptıkları iyi amellerle Allah'a dua etmişler. Her birinin duası sonrası kaya bir miktar daha açılmış ve nihayet üçüncü kişinin duası ile tamamen açılarak dışarı çıkmalarını sağlamıştır⁶⁹.

2- Şahsi Tevessül: Bu, Allah'ın sevgili bir kulu aracılığıyla dua etmeyi ifade eder ve iki türlü gerçekleşebilir:

a- Hz. Peygamber ile Tevessül: Hz. Peygamber (sav) aracılığıyla dua etmek, İslam alimlerince genellikle kabul edilen bir uygulamadır. Bu uygulamayı destekleyenler, Hz. Peygamber'in (sav) birisine dua ederken önce kendisine dua ederek başladığına dair Hz. Übeyy İbnu Ka'b (ra) tarafından rivayet edilen hadisi delil olarak gösterirler⁷⁰. Allah'ın Rasulü'ne olan sevgisinden ötürü, O'nun şefaatine müracaat edilen duaların kabul olacağı umulur.

b- Hz. Peygamber Dışındaki Kişilerle Tevessül: Hz. Peygamber dışında bir kişi ile tevessül, daha detaylı değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bu, bazı

⁶⁸ Mâide, 5/35.

⁶⁹ Müslim, *Zikr*, 100.

⁷⁰ Tirmizî, *Daavat*, 10.

durumlarda farklı yorumlara açık olabilir ve alimler arasında farklı görüşlere sebep olabilir.

Sonuç olarak tevessül uygulaması, kişinin Allah'a olan yakınlığını artırma niyetiyle yapılan bir ibadet şeklidir. İster ameli ister şahsi olsun, tevessülün asıl amacı, Allah'ın rızasını kazanmak ve O'na daha yakın bir kul olmaktır. Ancak her türlü tevessülde, niyetin saf ve amacın doğru olması esastır. Her durumda, Allah'tan istenilenin, İslami öğretilere uygun ve gerçekleşmesi mümkün olması önemlidir.

Tevessül, bir hedefe ulaşmak için aracı veya vesile kullanmayı ifade eder. Bu vesileler, bir şeyin gerçekleşmesi için kullanılan araçlar veya sebepler olabilir. Tevessül, genellikle iki ana kategoride incelenir: ameli tevessül ve şahsi tevessül.

1- Ameli Tevessül: Bu kategori, kişinin Allah'a yaklaşmak için salih amellerini aracı olarak kullanmasını kapsar. Allah (cc), Kur'an'da müminlere hitaben şöyle buyurur: “Ey iman edenler! Allah'tan korkun, O'na yaklaşmak için vesile arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki, kurtuluşa erebilesiniz.”⁷¹ Ayette, müminlerin sadece imanla yetinmeyip, aynı zamanda Allah'tan korkarak, kötü amellerden kaçınarak ve salih ameller işleyerek Allah'a yaklaşımları teşvik edilir. Burada “vesile” ifadesi, Allah'ın rızasını kazandıracak ameller olarak yorumlanabilir.

Bir hadis-i şerifte, fırtınalı bir günde mağaraya sığınan üç arkadaşın hikayesi anlatılır. Bu üç kişi, sıkıştıkları durumdan kurtulmak için geçmişte işledikleri iyi amellerle Allah'a yalvarmışlar ve sonuç olarak mağarayı kapatan kaya, dua edildikçe açılmıştır. Bu, ameli tevessülün güçlü bir örneğidir⁷².

2- Şahsi Tevessül: Bu kategori, Allah'ın sevgili bir kulunu aracı olarak kullanarak dua etmeyi içerir ve iki şekilde olabilir:

a- Hz. Peygamber ile Tevessül: Hz. Peygamber (sav) ile tevessül, genellikle kabul edilen bir yöntemdir. Bu yöntemi destekleyenler, Hz. Übeyy İbnü Ka'b'ın rivayet ettiği, Hz. Peygamber'in dualarına kendisine dua ederek başladığı hadisi

⁷¹ Mâide, 5/45.

⁷² Buhârî, *İcare*, 12.

delil olarak gösterirler. Allah'ın, Rasulü'ne olan sevgisi nedeniyle, O'na yapılan duaların kabul edileceği umulur.

b- Hz. Peygamber Dışındaki Şahıslarla Tevessül: Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde, bu iki halife, önemli dualarında Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ı yanlarında bulundurmuşlar ve onunla tevessül etmişlerdir. Ancak bu iki halifenin Hz. Peygamber'i vefatından sonra değil, hayatta olan biri ile tevessül etmeleri dikkate değerdir. Bu, vesile edilecek kişinin hayatta olmasının önemli olduğunu gösterir.

Sonuç olarak, tevessülde, Allah'a yakınlaşmanın en doğru yolu, salih ameller işlemek ve Allah'ın rızasını kazanacak davranışlarda bulunmaktır. Allah'a yakın olmak, sadece fiziksel olarak birine yakın olmakla değil, onların gösterdiği salih yaşam tarzını benimsemekle mümkündür. Müttakiler ve alimler, kendilerine tabi olanlara doğru yolu gösterir; takipçileri de bu yolu hayatlarına uygularsa, Allah'a yakın olurlar.

1.8. Dua ve Kader Arasındaki İlişki

Kader, Allah tarafından Levh-i Mahfuz'da ezelde yazılıp belirlenmiş olan her şeyi kapsar. Kaza ise, kaderde önceden belirlenmiş olan olayların vakti geldiğinde Allah'ın iradesiyle gerçekleşmesidir⁷³. Bu tanımlamalar, duanın kader üzerindeki etkisini ve anlamını sorgulamamıza yol açar.

Eğer her şey kaderde önceden belirlenmişse ve Rasûlullah'ın ifadesiyle, “kalem kaldırılmış ve mürekkep kurumuştur”⁷⁴, duanın kaderi değiştirebilme yeteneği var mıdır? Eğer dua, kader ve kaza üzerinde etkili değilse, duanın amacı nedir? Dua, Allah'ın belirlediği kadere karşı gelmek, değişiklik talep etmek anlamına gelir mi? Allah tarafından her şeyin bilindiği bir gerçeklikte, dua etmek, ihtiyaçlarımızı Allah'a hatırlatmak gibi bir anlam taşır mı ve bu durum saygısızlık olarak değerlendirilebilir mi?

⁷³ İsmail Cerrahoğlu, *Kur'ân-ı Kerim'den Öğütler*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı)

⁷⁴ Tirmizî, *Kader*, 14.

Bu sorulara, dua ve kaderin ilişkisini daha farklı bir perspektiften ele alarak yanıt vermek mümkündür. Duayı, kaderin bir parçası olarak görmek daha anlamlıdır. Ezelde, duaya bağlı olarak belirlenen bazı olaylar, yine dua yoluyla gerçekleşecektir. Eğer kader, belirli olaylara öncelik tanıyorsa, bu, Allah'ın kaza ve kadere bağımlı olduğu anlamına gelmez. Dua, Allah'a bilmediği bir şeyi hatırlatma çabası değil, insanın kendi aczini, ihtiyaçlarını ve kulluğunu ifade etme yoludur. Bu yüzden dua, kulluk görevlerinin en değerlilerindendir. Kur'an ve Hadisler, dua etmenin gerekliliğini, faydasını ve etkisini vurgulamakta, Allah tarafından dua etmemiz emredilmektedir. Bu bakımdan dua etmek ne saygısızlık ne de edebe aykırılıktır.

Gazzali, “Allah'ın takdiri değişmeyeceğine göre duanın ne anlamı var?” sorusuna şu şekilde cevap verir: Olaylar, sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde önceden birbirine bağlanmıştır. Bu süreçte sebepler, sonuçları doğurur. İyilik veya kötülük, Allah tarafından önceden belirlenmiş ve her biri için bir sebep de öngörülmüştür. Dua, kötülüklerin giderilmesi veya iyiliklerin elde edilmesi için bir sebeptir. Duayla elde edilen manevi fayda, kalpte Allah'a olan inancın derinleşmesi ve bu inancın hayata yansıtılmasıdır⁷⁵. Dua, böylece hem kaderin bir parçası olarak işlev görür hem de ibadetin asıl amacına hizmet eder.

1.9. Duanın Psikolojik Yönü

Dua, bastırılmış arzu ve isteklerin sürekli olarak bilinçaltına itilmesi sonucunda, beklenmedik zamanlarda insanı saran içsel buhranları ve sıkıntıları hafifleten bir araçtır. Dua, en derin, en gizli duygularımızı ifade etmemize olanak tanır, ümitlerimizi canlandırır ve korkularımızı azaltır. Dua, benzersiz bir konfor sağlar, stres ve gerginlikleri giderir. İnsan, dua ile Allah'a daha yakın olduğunu hisseder. Duasız bir hayat, ışıksız bir bodruma benzer; duadan mahrum bir kişi, yalnızlığın karanlık zindanında çırpınan biri gibidir. Dua, bireyin kendini aşmasına yardımcı olur çünkü dua, engelleri ve mesafeleri tanımaz. Zaman ve mekan, duanın önünde engel teşkil edemez. Dua ile insan, kendi sınırlılıklarını, Allah'ın sınırsız kudreti ile aşar. Dua, ruhumuzu güçlendirir, iç dünyamızı aydınlatır. Dua ile kendi

⁷⁵ Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn*, (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1986), I/ 329.

gücümüzle değil, Allah'ın sonsuz gücüyle hem içsel hem de dışsal düşmanlarımıza karşı durabiliriz.

Modern dünyanın tüm konfor ve lüksüne sahip olup da ruhani olarak aç kalan pek çok insan vardır. Onların delicesine eğlenmeleri ve gürültülü kahkahaları, içlerindeki yangını örtbas etmeye çalışsa da bu durum onların içsel çatışmalarını sonlandırmaya yetmez. Unutulmamalıdır ki, ruh da beden gibi çeşitli ihtiyaçlara sahiptir. Bu ihtiyaçları göz ardı eden yanlış düşünceler, insanlığı derin krizlere sürükler, onları huzurdan mahrum bırakır ve nihayetinde felaketlere yol açar.

Kalpler, iman ışığıyla parlamadıkça; ilahi emirler yerine getirilip, ruh yaraları iyileştirilmedikçe; ibadet ve dualarla gönüller aydınlatılmadıkça ne vicdanlardaki kasvet ortadan kalkar, ne de insanlar dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşabilir. İnsan, hayatın her aşamasında, zengin veya fakir, yüksek mevkilere sahip veya mevkisiz, çevresi geniş veya yalnız olsun, her durumda duaya muhtaçtır. Bu, insanın doğası gereği sınırlı ve zayıf bir varlık olmasından kaynaklanır.

Örneğin, bir yanda fakir bir kişi düşünün; Allah'ın “Rezzak” ismini anarak rızkının artırılmasını dileyebilir. Diğer yandan, zengin bir kişi de “Ya Rabbi, beni şımartma. Bana verdiğin nimetler için şükranlarımı sunmayı nasip et” diyerek dua edebilir. Her iki durumda da insanlar dua etmeye ihtiyaç duyarlar. Zenginlik gibi varlık durumu, yoklukla karşılaştırıldığında daha büyük bir imtihan olabilir. Çünkü, “İnsan kendini yeterli gördüğü zaman azar ve taşkınlık yapar.” Bu, Hz. Süleyman'ın dualarında da vurgulanan bir gerçektir. Hz. Süleyman, sahip olduğu mülk ve saltanatın kendisini yozlaştırmaması için dua etmiştir.

Sonuç olarak dua, kişinin Allah'a olan bağlılığını ve kulluğunu ifade eden önemli bir ibadettir. Allah'a yapılan dua, Allah'ın gazabından uzaklaşmamıza yardımcı olur. Kutsi bir hadiste Allah, “Bana dua etmeyene gazap ederim”⁷⁶ buyurmuştur. Bu, dua etmenin sadece bir lütuf değil, aynı zamanda bir gereklilik olduğunu gösterir.

⁷⁶ İbn-i Mace, *Duâ*, 1.

1.10. Duanın Sosyolojik Yönü

Dua, kişisel bir ibadet olmanın ötesinde, toplumun bireyleri arasında derin bağlar kurulmasına aracı olan bir manevi eylemdir. Bu eylem sırasında, bir kişi sadece kendisi için değil, ailesi, arkadaşları ve tüm müminler için de dua eder. Bu geniş kapsamlı dualar, toplum içinde sevgi ve dayanışmanın pekişmesine olanak tanır. Hz. Peygamber (sav) bu tür duaların önemini vurgulamış ve “Bir kişinin, görmediği başka bir mümin için yaptığı dua en çabuk kabul edilen duadır”⁷⁷ diyerek müminleri bu tür dualar yapmaya teşvik etmiştir.

Duanın evrensel boyutu, zaman ve mekânı aşan bir özelliğe sahiptir. Dua, içinde bulunulan anı aşabilir, geçmiş ve geleceği kapsayabilir; bulunduğumuz yerle sınırlı kalmayıp, çok daha geniş alanlara ve ötesine uzanabilir. Hz. İbrahim’in duâsı bu durumun en güzel örneklerinden biridir⁷⁸. O, Mekke'ye yerleştiği ailesi için yaptığı dualarda sadece mevcut çocuklarını değil, henüz doğmamış nesilleri için de dua etmiştir, böylece onların namazlarını dosdoğru kılmalarını niyaz etmiştir⁷⁹. Hz. İbrahim’in bu derin düşünceli duası onun karakterine olan sevgi ve saygımızı artırır.

H. Asiye’nin ölüm anında yaptığı dua ise mekanın ötesine uzanır: “Rabbim, cennette bana bir ev yap”⁸⁰ ifadesi ile bu dünyanın ötesine, ahirete yönelik bir talepte bulunmuştur.

Dua kabulünün şartlarından biri, dua eden kişinin hayır işleri yapmasıdır. “Doğrusu iyilikler kötülükleri giderir”⁸¹ ayeti, yapılan hataların ardından iyilik yapılmasını teşvik eder ve günahların affedilmesi için dua edenler için bir yol gösterir. Bu, duanın sadece dua eden kişi için değil, etrafındakiler için de faydalı olduğunu gösterir. Dua, kişiyi iyi işler yapmaya sevk eder, böylece hem dua eden kişiye hem de çevresine yarar sağlar.

Günümüz insanının maneviyattan uzaklaşması ve tatminsizlik içinde yaşaması, insanlık için bir trajediye dönüşmüştür.⁸² İnsanlar, kendi icatlarıyla

⁷⁷ Bekir Sadak, Bekir. Tâc Tercümesi, 106.

⁷⁸ Bakara, 2/126.

⁷⁹ İbrahim, 14/35-41.

⁸⁰ Tahrim, 66/11.

⁸¹ Hud, 11/114.

⁸² Ali Şeriatî, *İnsan*, trc. Şamil Öcal, (Ankara: Fecr Yayınevi, 1997), 68.

kendilerini toplumdan izole ederken, en azından dualarında diğerk insanları anmaları, dua pratiğinin sunduğu faydalar arasında belki de en önemlisi olabilir. Dua, bireysel başarı ve maharetin tuzağına düşen insan için bir kurtuluş reçetesi sunar.



2. DEĞER KAVRAMI

2.1. Değer Kavramının Belirlenmesi

2.1.1. Dilde Değer Kelimesi

Değer kavramını anlamak için, ilk olarak değer kelimesinin dilde nasıl kullanıldığına bakmak faydalıdır. Bu çerçevede, öncelikle Frankena'nın İngilizcedeki karşılığı olan “value” kelimesi üzerinde duracağız. Frankena, “value” kelimesini bir şeyin değeri olarak tanımlarken, “valuation” kelimesini ise bir şeyin değerinin takdir edilmesi olarak açıklar. Bu iki terim, özellikle ekonomik bağlamlarda kullanılır ve burada nesnenin güzelliği, doğruluğu, güvenilirliği ya da iyiliği gibi nitelikler kastedilmez. Value kelimesi, başlangıçta ekonomi biliminde ve siyasi ekonomide kullanılarak genişlemiştir ve “kıymet teorisi” olarak bilinen ekonomi dalında merkezi bir terim haline gelmiştir. Daha sonraki süreçte, Alman filozoflar R. H. Lotze, A. Ritschel ve Nietzsche, değer kavramını geniş bir perspektiften ele alarak fikirlerinde bu kavrama öncelik tanımışlardır⁸³.

Türkçede de “değer” kelimesinin kullanımı benzer bir evrim geçirmiştir. Bu kelimenin kökeni ve teknik kullanımını daha iyi anlamak için, “değ-” fiiline bakmak yararlı olacaktır. “Değ-” fiili, bir nesnenin başka bir nesneyle temasını ifade eder, yani dokunmak anlamına gelir⁸⁴. Bu temel anlamdan türetilen diğer anlamlar ise “ermek, varmak, yakalamak, çarpmak, rast gelmek, isabet etmek” gibi somut kullanımlara yol açmıştır⁸⁵.

Gündelik dilde “değ-” fiilinin ticaretle ilgili kullanımı yaygındır. Örneğin, “Bu kitap bu kadar paraya değer.” cümlesi, kitabın belirlenen bir miktarda para karşılığında alıcı bulabileceğini ifade eder. Ancak bu ifade aynı zamanda kitabın maddi bir değere sahip olduğunu ve bu değerın önceden kabul edilmiş bir para miktarına eşdeğer olduğunu da gösterir. Karşılaştırmalı bir diğer örnek ise “Ders çalışmamız sınıf geçmeye değdi.” cümlesidir. Bu ifade, “ders çalışma” eyleminin

⁸³William K. Frankena, *Value and Valuation*. Encyclopedia of Philosophy (Editör, Paul Edward)1-8, (New York,:Mac Millan, 1967), 8./229.

⁸⁴ *Türk Dil Kurumu. Türkçe Sözlük* I-II, (Ankara,:1988), "değmek" maddesi

⁸⁵ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, (İstanbul,:Çağrı Yayınları, 1978), 615.

ve “sınıf geçme” sonucunun karşılaştırıldığı ve arzulanan sonuca ulaşılması durumunda yapılan çabanın önemli olduğunu vurgular.

Olumsuz bir örnek olarak, “Bu kitap bu paraya değmez.” ifadesi ele alındığında, kitabın maddi değerinin, ödenecek paranın önemine ulaşmadığı belirtilir. Bu cümlede, kitap ile para arasında bir değer karşılaştırması yapılarak paranın daha üstün bir öneme sahip olduğu vurgulanır. Her iki durumda da bir nesnenin diğerine göre önem durumunu belirleyen “değmek” fiilinin kullanıldığını görmekteyiz.

Bu rnekler, günlük ve ticari dilde “değer” kelimesinin nasıl kullanıldığını ve iki farklı nesnenin birbirine göre değerinin nasıl değerlendirildiğini açıkça ortaya koyar. Bu kullanımlar, değer kavramının dil içindeki zengin ve çok yönlü yapısını gösterir.

“Değerlenmek” kelimesi ise zamanla bir nesnenin değer kazanmasını ifade eder. “Bizim arsa zamanla değerlendi.” cümlesi, arsanın zaman içinde ekonomik değer kazandığını belirtir. Diğer yandan, “değerlendirmek” kelimesi, bir nesnenin değerini belirli bir ölçüte göre değerlendirmek veya onu işlevsel hale getirmek anlamında kullanılır. “Bu sanat eserini değerlendir.” ifadesi sanat eserinin değerinin bir ölçüt çerçevesinde belirlenmesini istemekte, “Eski elbiseleri değerlendirdim.” ifadesi ise kullanılmayan eşyaların içe yarar hale getirilmesini anlatmaktadır. Bu tür kullanımlar, “değer” kelimesinin dil içerisinde nasıl çok yönlü bir kavram olarak işlendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

2.1.2. Değer Kavramı

Perry'nin ifade ettiği gibi, bir nesnenin değerli olması, onun herhangi bir ilginin objesi olması anlamına gelir; yani ilgi çeken herhangi bir şey fiilen deđerlidir⁸⁶. Lewis ise değerlerin, bir nesnenin ya da özel bir türün öz nitelikleri olarak ayırt edildiğini belirtir⁸⁷. Kuçuradi'nin de belirttiği gibi, bu tür açıklamalarda bir nesnenin değerli olmasıyla bir insanın değerleri arasındaki farklar göz ardı

⁸⁶ Perry, Ralph Barton, *Realms of Value*,(Cambridge: Harvard University Press, 1954), 2vd.

⁸⁷ C. I. Lewis,*An Analysis of Knowledge and Valuation*,(USA: Open Court, 1971),369.

edilmektedir⁸⁸. “Kitap değerlidir.” ifadesi incelendiğinde, bu cümleyi söyleyen kişinin, kitabın kendisine atfettiği, zihinsel olarak ulaştığı niteliği taşıdığını dile getirdiği anlaşılır. Bu tür ifadeler, Perry ve Lewis'in teorileriyle uyumludur ve Kuçuradi'nin ifadesiyle, bu tür bir değere “taşınan değer” demek uygun olur⁸⁹.

“Kitabın değeri şu kadar paradır.” gibi ifadelerde para, genel değer kavramının özel bir örneği olarak kullanılır. “Bu resim güzeldir.”, “dürüst bir insan”, “içkinin kötülüğü” gibi ifadelerdeki sıfatlar, onların atfedildiği nesnelerin zihinsel önemine işaret eden taşınan değerlerdir. Kitabın rengi veya “Bu kitap kırmızıdır.” gibi ifadelerde olduğu gibi, renklerle yapılan anoloji, taşınan değerlerin anlaşılmasına yardımcı olabilir.

“Ahmet'in değerleri” veya “Adalet hukuki bir değerdir.” ifadelerinde kullanılan değer kelimeleri, taşınan değerlerden ziyade, onların taşıyıcısından soyutlanmış, kendi başına duran kavramlar olarak ele alınır. Ahmet'in eylemlerini yönlendiren veya iradesinin objesi olan değerler, birinci örnekteki gibi, bireyin kişisel değerleri olarak görülür. İkinci ifade, “adalet” kavramının yapısal unsurlarından biri olarak “hukuki bir değer olmayı” analitik bir biçimde ifade eder. “Kitap değerlidir.” cümlesi ise bu bağlamda sentetik bir ifade olarak karşımıza çıkar, çünkü “değerli olmak” kitabın kendiliğinden bir parçası değil, ona dışarıdan atfedilen bir niteliktir⁹⁰. Bu tür değerlendirmeler, “değer” kelimesinin, iki farklı nesne arasındaki ilişkileri ifade etmek için kullanılan “değ-” fiilinden türemiş olduğunu ve “taşınan değer”in “soyutlanan değer” üzerinde bir önceliği olduğunu gösterir. “Değerler sistemi”, “ahlaki değerler” gibi ifadelerde bahsedilen değerler, bu soyutlanan değerlerdir ve bu değerler, değer kavramının dildeki anlamından yararlanılarak tespit edilen, ulaşılması arzulanan tümel nitelikler olarak belirlenebilir. Bu soyutlanan değerler, mutlak anlamda değerler olarak adlandırıldığında, genel olarak kabul görmüş ve arzulanan nitelikler olarak anlaşılır.

⁸⁸İonna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, 9. Aynı hususa Rokeach da işaret etmektedir: Rokeach, Milton. *The Nature of Human Values*, (New York:The Free Pres, 1973), 4

⁸⁹ Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, 14.

⁹⁰ İmanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi* (Çev. Aziz Yardımlı) , (İstanbul:İdea Yayınevi, 1993), 41.

2.2. Değerin Oluşumu

İslam düşüncesinde değerler meselesi, genellikle “hüsn” (iyilik/güzellik) ve “kubh” (kötülük/çirkinlik) kelimeleri aracılığıyla ele alınır. İslam alimleri olan Fahreddin Razî, Sadruşşeria, Taftazanî ve Seyyid Şerif gibi isimler, bu kelimelerin üç farklı anlamda kullanıldığını vurgularlar⁹¹.

Bu kavramların ilk anlamı, bir şeyin insan doğasına uygun olup olmamasıyla ilgilidir. Bu bağlamda, “hüsn”, insan tabiatına uygun olanı; “kubh” ise tabiata aykırı olanı ifade eder. Bu genel tanım insan merkezlidir ve bir nesnenin veya eylemin iyi-güzel veya kötü-çirkin olarak sınıflandırılmasında insan doğası belirleyici bir rol oynar. İnsan tabiatlarının çeşitliliği düşünüldüğünde, iyilik ve kötülük kavramlarının içeriği de farklılık gösterir.

İkinci anlamda, “hüsn” ve “kubh”, bir şeyin olgunluk ya da eksiklik gösteren bir nitelik olduğunu belirtir. Örneğin, ilim kişiye olgunluk kazandırdığı için “hüsn” olarak değerlendirilirken, cehalet bir eksiklik olarak görüldüğünden “kubh” kategorisine girer.

Üçüncü anlamda ise, bu terimler dünyevi övgü ve yergi ile ahiretteki mükafat ve cezalandırma kriterlerini ifade eder. Bu anlamda, dünyada övülen ve ahirette mükafatlandırılan davranışlar “hüsn”; dünyada yerilen ve ahirette cezalandırılanlar ise “kubh” olarak değerlendirilir. İslam düşüncesinde, bu konuda farklı yorumlar mevcuttur. Mesela Mutezililere göre, insanın yapmaya hakkı olan şeyler iyi, hakkı olmayanlar ise kötüdür ve bu tür fiiller aklın yardımıyla bilinir. Eş'arilere göre ise, iyi ve kötü, Allah'ın emir ve yasaklarına dayanarak belirlenir. Maturidiler ise Mutezililerle benzer bir yaklaşım sergiler⁹².

İslam düşüncesinde hüsn ve kubh meselesinin ele alınışı, değer in oluşumu açısından temelde insan tabiatına, akla ve vahye dayandığını gösterir. Yani insanlar, kendi doğalarından, akıl yürütmelerinden veya vahiyden hareketle bir nesneyi veya eylemi değerli veya değersiz olarak görebilirler.

⁹¹ Razî, *el-Muhassal* 479

⁹² Tuğral, *Sadruşşeria'da İyilik ve Kötülük Problemi*, agy.

Batı felsefesinde ise değerin temellendirilmesi konusunda farklı yaklaşımlar mevcuttur. Epikür⁹³, John Stuart Mill⁹⁴ ve Jeremy Bentham gibi filozoflar, eylem değerlerini haz ile ilişkilendirirken, Perry gibi düşünürler değeri ilgiyle özdeş görür⁹⁵. Maslow ve H. Ziya Ülken gibi isimler ise değeri ihtiyaçlarla temellendirir^{96,97}. Platon ve Plotinos ise değerleri, iyilik veya güzellik ideali ile ilişkilendirir; onlara göre, bu idealden nasibini alan her şey iyidir veya güzeldir⁹⁸. Aristoteles, iyi'yi, ruhun erdeme uygun etkinliği olarak görür ve erdemleri insan kavramıyla ilişkilendirir⁹⁹. Estetik değerler ise Aristoteles tarafından nesnelerin düzen ve simetri gibi özellikleriyle temellendirilir¹⁰⁰. Max Scheler¹⁰¹ ve G.E. Moore¹⁰² gibi düşünürler ise eylem değerlerinin sezgi yoluyla anlaşılabilirliğini öne sürerler. Kant, pratik aklın insanlara a priori ahlaki yasalar sunduğunu ifade eden zorunlu buyruk yasasını geliştirmiştir¹⁰³.

Bu tür çeşitli düşünceler, değerlerin oluşumu konusunda indirgemeci bir yaklaşımdan ziyade insanı bütünsel bir varlık olarak ele almanın gerekliliğini vurgular. İnsanın değer biçme sürecinde etkili olan dört temel faktör vardır: fizyolojik yapı, duygusal yapı, toplumsal çevre ve akıl. Bu dört faktör, birbirinden izole edilemeyen, sürekli etkileşim halinde olan unsurlardır ve insanın bütünlüğünü oluşturur.

2.2.1. Değer ve İnsanın Fizyolojik Yapısı

İnsan, canlı bir organizma olarak, hayatta kalabilmek için bazı temel ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Örneğin, açlık hissettiğinde yiyeceğe, susuzluk

⁹³ Bedia Akarsu, *Ahlâk Öğretileri*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), 76.

⁹⁴ J. S. Mill, *Faydacılık* (Çev. Nazmi Coşkunlar), (Ankara: MEB, 1946,) 17vd.

⁹⁵ Perry, *General Theory of Value*, 78

⁹⁶ Abraham H. Maslow, *Religions, Values and Peak Experiences*, (Columbus: Ohio State University Press, 1964), 82vd. , Rokeach, *The Nature of Human Values*, 19

⁹⁷ H.Z. Ülken, *Değerler Kültür ve Sanat*, (İstanbul: 1965), s.29; Ülken, H.Z. *Bilgi ve Değer*, (Ankara: Kürsü Yayınları, Tarihsiz), 218

⁹⁸ Neclâ Arat, *Etik ve Estetik Değer* (İstanbul: 1987), 43-67

⁹⁹ Aristotle. *The Ethics of Aristotle The Nicomachean Ethics* (Translated by J.A.K. Thomson), (England: Penguin Classics, 1976), 73 vd. (1097a)

¹⁰⁰ Aristoteles, *Metafizik*, 1-2 (Çev. Ahmet Arslan), (İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 1985), 2/ 212 (1078b).

¹⁰¹ Sheler, *Formalism in Ethics*, 23 vd.; Bedia Akarsu, , 87 vd.

¹⁰² G. E. Moore, *Principia Ethica*, (Cambridge: 1965), 17vd. ; Recep Kılıç, *Ahlâkın Dinî Temeli*. (Ankara: TDV, 1992), 52 vd

¹⁰³ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 62-64; Mengüsoğlu, Takiyyettin. *Felsefeye Giriş*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988), 266.

çektğinde suya, üremek istediğinde eşe ve hastalandığında ilaca ihtiyaç duyar. Bu bakımdan insanın durumu, hayvanlarla benzer özellikler gösterir. Bu temel ihtiyaçları gidermek, söz konusu organizma için en öncelikli değerdir. Yiyecek, su, eş ve ilaç gibi nesneler, bu ihtiyaçları karşıladıkları için organizma açısından değerli kabul edilirler. Bu nesne ve eylemler, insanın onlara duyduğu fizyolojik gereksinimlerle değerli hale gelir. Diğer bir ifadeyle, fizyolojik ihtiyaçların giderilmesi bu bağlamda temel bir değer olarak ön plana çıkar. İnsan, bu temel ihtiyaçları iç duyuları aracılığıyla (hiss-i batın)¹⁰⁴ veya psikolojik açıdan ihtiyaçlara yönelik dürtülerin tetiklemesiyle algılar. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin temelinde de bu ihtiyaçlar yer alır¹⁰⁵. Bu durum, H. Ziya Ülken'in değerleri ihtiyaç üzerinden tanımlamasını akla getirir.

Ülken, değerleri genel anlamda ihtiyaçlar üzerinden açıklar: “Değerlerin hareket noktası genel olarak ihtiyaçtır.”¹⁰⁶ ve “Değer deyince, bizim kendisine muhtaç olduğumuz, kendisini aradığımız, bizi tamamlayan bir şeyi anlarız.”¹⁰⁷ demiştir. Ancak Ülken'in bu görüşleri, değerleri yalnızca ihtiyaca dayandırarak, insanın diğer yönlerini göz ardı eder.

İnsan, biyolojik ihtiyaçlarını iç duyular veya dürtüler yoluyla bilir. Bu temel ihtiyaçlar dışında, maddi acının algılanmasında da insanın fizyolojik yapısında önemli bir rol oynayan sinir sistemi bulunur. Örneğin, bir dikenin batması, bıçakla kesilme veya darp edilme durumunda hissedilen acı, bu acının sebebinin “kötü” olarak nitelendirilmesine yol açar.

İnsanın ihtiyaçlarını ve acılarını algılamasının yanı sıra, fizyolojik yapısı, temel ihtiyaçların karşılanmasına ve maddi acıların azaltılmasına yardımcı olan dış dünya ile iletişimi sağlayan duyu organlarına sahiptir. Bu duyu organları, dış dünyadan gelen bilgileri insanın aklına taşır. Peki, bu duyu organlarının, dış dünya bilgisinin şekillenmesine olan katkısı değer kavramının oluşumunda nasıl bir rol

¹⁰⁴Kutbeddin Mahmud bin Muhammed Razî, *Şerhu'-ş Şemsiye*, Kum, H.Ş. 1363. 167

¹⁰⁵ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, (İstanbul,:Remzi Kitabevi, 1992), 228-259

¹⁰⁶ Ülken,*Değerler Kültür ve Sanat*, 66

¹⁰⁷ Kılıç, *Ahlâkın Dinî Temeli*, 131

oynar? Bu duyuların, değer kavramının oluşmasına olan katkısı var mıdır ve varsa bu etkileşim nasıl gerçekleşmektedir?

Duyularımız aracılığıyla zihin dışındaki nesneler bilgi objeleri olarak algılanır. Bu süreçte insan, nesneye yönelik bir değer algısı da geliştirir. Diğer bir ifadeyle, bir duyu nesnesi kişide haz uyandırdığında, o nesneyi değerli olarak görür. Bu, yukarıda bahsi geçen fitrî değerle bağlantılıdır. Lewis, bu tür bir değeri “doğrudan algılanan değer” anlamında ‘immediate value’¹⁰⁸ olarak tanımlamaktadır.

Bu açıklamalar, kelimelerin hüsn ve kubh kavramlarını tartıştıkları ilk tarife benzerlik göstermektedir. Hüsn ve kubh kavramları, ilk anlamda, bir şeyin insan tabiatına uygun ya da uygun olmayan yönlerini ifade eder¹⁰⁹. Burada örneklenen durumlarda, algılanan nesneler insanın doğasına uygun düşmektedir. Yani, duyu organlarımıza sunulan bu nesneleri güzel olarak adlandırarak, onların doğamıza uygun olduğunu ifade etmiş oluyoruz.

Şimdi ise karşımızda karmaşık bir sorun bulunmaktadır: Algılanan nesnelerle birlikte değer algısının, zihindeki öncelik kazanan özelliklerin kaynağı öznenin (süjeden) mi, yoksa objeden (nesneden) mi kaynaklanıyor? Organizmanın ihtiyaçları nedeniyle bazı nesneleri değerli olarak görmemiz açıkça öznenin kaynaklanır; peki, organizmanın ihtiyacı olmadan duyularımız aracılığıyla algıladığımız nesneleri zihinde öne çıkaran sebepler için de aynı durum geçerli mi? Birine “Neden bu nesneleri güzel, lezzetli, zarif olarak tanımlıyorsun?” diye sordüğümüzde, “Çünkü ben öyle görüyorum.” şeklinde bir yanıt mı alırız, yoksa nesnenin kendi özelliklerine mi işaret ederiz? İlk türdeki yanıtlar değerlerin sübjektifliğini, ikinci türdeki yanıtlar ise objektifliğini savunan yaklaşımları destekler¹¹⁰.

Frankena, değerlerin sübjektifliğini savunanlar arasında Epikür, Hume, Bentham, J.S. Mill, von Ehrenfels ve Meinong'un erken dönemlerinde, insanların

¹⁰⁸ Lewis, *An Analysis of Knowledge and Valuation*, 395vd.

¹⁰⁹ Tuğral, *Sadruşşeria'da İyilik ve Kötülük Problemi*, 35

¹¹⁰ John. Haspers, *Aesthetics, Problems of, E of Ph.* İçinde 1;353.

nesnelerden aldıkları haz nedeniyle bu nesneleri güzel gördüklerini belirtirken¹¹¹; Dewey, Parker ve P.B. Rice gibi diğerleri bu nesnelerden mutluluk ya da memnuniyet duyulduğu için güzel görüldüğünü savunmaktadırlar.

Öte yandan, değerlerin objektifliğini savunanlar ise nesnelerin içinde bulunan ve onları iyi ya da kötü yapan özelliklere işaret ederler. Aristo'ya göre ise “güzelliğin en yüksek biçimleri, düzen, simetri ve belirliliktir”¹¹². Bu görüşe göre, güzellik, nesnelerin sahip olduğu objektif özelliklerden kaynaklanmaktadır.

2.2.2. Değer ve İnsanın Duygusal Yönü

Bazen, daha düşük biçimsel kalitedeki bir nesnenin, daha yüksek derecede sevilmesi nedeniyle, o nesne daha değerli olarak görülebilir. Bu gibi durumlarda nesnenin kendi özellikleri yerine kişinin duygusal tepkileri öne çıkar ve değerlendirme sürecini belirler. Bu bağlamda, bir nesneyi zihinde önceliklendiren şey, kişinin kendi duygularıdır. Örneğin, sevgi, nefret, kıskançlık, haset gibi duygular, bir önceleyici rolü üstlenebilir¹¹³. Bu duyguların odaklandığı nesneler, somut objeler olduğu gibi eylemler de olabilir. Bazen somut bir gerekçe sunmadan, bazı eylemleri diğerlerinden üstün görmek mümkündür.

Ahlaki eylemlerde iyi ve kötüyü belirleyen vicdan da¹¹⁴, insanın duygusal yönü ile bağlantılıdır. Ahlaki kararlar verirken vicdanın sesine kulak vermek, rasyonel gerekçelerden bağımsız bir değer yargısı oluşturabilir.

Burada ortaya çıkabilecek bir itiraz, nesneleri veya eylemleri değerli görmeyi tamamen duygusal bir süreç olarak görmek olabilir; böyle bir durum, nesnelerin değerli görülmesinin sübjektif olduğunu gösterir, denilebilir. Ancak değerli görmenin, kişinin o an farkında olmadığı nesnenin kendisine ait bazı temel özelliklerden kaynaklandığına dair bir argüman da ileri sürülebilir. Bu, nesnenin öznenin bağımsız olarak bazı özelliklere sahip olduğu ve bu özelliklerin kişide bir değer hissi uyandırdığı anlamına gelir.

¹¹¹ Frenkana, *Value and Valuation*, 231

¹¹² Aristoteles. *Metafizik*, c.2; 212 (1078b)

¹¹³ J. N. Findlay, *Axiological Ethics*, (London,:Macmillan, 1970), 17vd.

¹¹⁴ Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*,178

Bu itiraza karşı, bir nesnenin değerli görülmesinin objektif kaynaklardan geldiğini savunmak, değerli görme durumunun gerekçelendirilmesi gerektiğinde, nesnenin özelliklerini açıkça belirtmek anlamına gelir. Eğer böyle bir gerekçelendirme yapılabilirse, nesneyi değerli kılan objektif özellikler ortaya konmuş olur. Ancak böyle bir gerekçeleme yapılması mümkün değilse, değerli görmenin sübjektif olduğunu söylemekte bir sakınca olmayacaktır.

2.2.3. Değer ve İnsanın Toplumsal Çevresi

İnsanlar, toplumsal bir çevrede yaşarlar ve bu çevrenin kültürel öğeleriyle sürekli bir etkileşim içindedirler. İnsanlar eylemleriyle kendi dünyalarını yaratırken, bu dünyada nesnelleştirdikleri şeyleri yeniden içselleştirerek zihinlerini şekillendirirler. Bu süreçte nesnelleşen öğelerden biri de değerlerdir. Değerlerin içselleştirilmesi, zihnin şekillenmesinde etkin bir rol oynar¹¹⁵. Böylece, insanlar toplumdan aldıkları değerlere göre nesnelere bakar ve bu değerler nesnelerin iyi ya da kötü olarak algılanmasını sağlar. Bu sürecin dışsallaştırılması ve içselleştirilmesinde dil önemli bir rol oynar; kişinin toplumsal ilişkileri dil aracılığıyla ifade edilir¹¹⁶. Dil ile birlikte, kültürün manevi unsurları olan ahlaki, dini ve törel değerler, yani eylemsel değerler de şekillenir.

Dilbilimci L. Weisgerber'e göre, insanlar bir dil aracılığıyla dünyayı kelime haline getirirler¹¹⁷. İnsanların eylemleri dışarıdan gözlemlendiğinde, gözlemlenenler yalnızca fiziksel hareketlerdir. Ancak bu fiziksel hareketler, zihindeki anlamlar, değerler ve bağlantılar sayesinde birbirinden ayrılır ve dil aracılığıyla ifade edilir. Örneğin, 'gebermek', 'ölmek', 'vefat etmek' kelimeleri zihin dışı dünyada aynı eylemi gösterir, ancak farklı insanların zihninde farklı değerlendirmelere tabi tutulur: Nefret edilen bir kişi için 'gebermek', ilgisiz kalan bir kişi için 'ölmek', sevilen bir kişi için ise 'vefat etmek' ifadeleri kullanılır. Zihin dışı dünyadan bakıldığında, gerçeğe uygun konuşma ile bilerek gerçeğe aykırı konuşma arasında fark yoktur; her ikisi de sesler dizisidir. Ancak aradaki fark, önce

¹¹⁵ Peter L. Berger *Kutsal Şemsiye* (Çev. Ali Coşkun), (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 37vd.

¹¹⁶ Şerif Mardin, *İdeoloji*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 93.

¹¹⁷ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, (Ankara: DTCF Yayınları, 1978), 29.

zihinde değerlendirme ile şekillenir ve sonra dilde somutlaşır. Doğru konuşma 'doğru söz', yalan ise 'yalan' olarak adlandırılır.

Kelimelerin bu değersel incelikleri, küçük yaşlardan itibaren yaşanan toplumsal çevreden öğrenilir. 'Allah', 'peygamber', 'şeriat' gibi kelimeler, dini bir çevrede yetişen bir kişide oldukça farklı çağrışımlar uyandırırken, dine ilgisiz bir çevrede yetişen bir kişide tamamen farklı anlamlar taşıyabilir. İlk durumda, bu kelimeler simgeleşme yoluyla büyük bir değer kazanır ve uğruna ölünebilecek anlamlar ifade ederken¹¹⁸, ikinci durumda bu kelimeler medeniyetin önündeki engeller olarak algılanabilir.

Sonuç olarak, zihin dışı dünyada sadece eylemler bulunur. Bu eylemler, kelimelerle ifade edilerek anlamlı hale gelir ve kelimelerin içerikleri, toplumun dünya görüşüyle dolar. Birey, içinde yaşadığı toplumdan, dil aracılığıyla o dilin değersel içeriklerini ve dilde ifadesini bulan veya bulmayan eylemsel değerleri, yani ahlaki, dini, törel değerleri edinir. Atasözleri, halk hikayeleri, efsaneler, masallar, türküler, destanlar gibi halk anlatıları, kültürün zihni şekillendirmesine hizmet eder ve bu süreçte dilin rolü kritik önem taşır.

2.2.4. Değer ve İnsanın Akli Yönü

Kelimelerin değersel incelikleri, bireylerin küçük yaşlardan itibaren içinde yaşadıkları toplumsal çevreden edindikleri kültürel unsurlardır. “Allah”, “peygamber”, “şeriat” gibi kelimeler, dini bir çevrede yetişen bir bireyde derin çağrışımlar uyandırabilirken, dine ilgisiz bir çevrede yetişen bir bireyde bu kelimeler çok farklı anlamlar taşıyabilir. İlk durumda, bu kelimeler simgeleşme yoluyla yüksek bir değer kazanır ve bu değerler uğrunda ölünebilecek bir anlam ifade ederken, ikinci durumda bu kelimeler medeniyetin önündeki engeller olarak değerlendirilebilir.

2.3. Değerin Varlıkbilimsel Durumu

İnsanlar, sosyal bir çevrede yaşarken, bu çevrenin kültürel etkileşimleriyle sürekli bir etkileşim içinde bulunurlar. İbn Sina, varlığın iki temel türünü ayırt eder:

¹¹⁸ Mardin, İdeoloji, 90.

zihin dışı varlık ve zihinsel varlık¹¹⁹. Zihin dışı varlık, gerçek dünyada, duyularımızla algılayabildiğimiz, somut varlıktır. Zihinsel varlık ise, gerçek dünyadaki bir nesnenin zihinde oluşturduğu imajı veya zihinde somut bir karşılığı olmayan kavramları kapsar. Örneğin, bir kişinin fiziksel varlığı gerçek dünyada mevcuttur, fakat bu kişinin zihnimizdeki imajı zihinsel bir varlıktır.

Bu ayrımı kabul etmeyen bazı kelimacılar da bulunmaktadır. Sadruşşeria, zihin içi durumları “varlık” olarak adlandırmanın uygun olmadığını, bu tür durumlar için daha ziyade “hâl” teriminin kullanılması gerektiğini savunur¹²⁰. Ancak bu terminoloji farklılıklarının ötesinde, zihinsel varlık ile hâl arasında işaret edilen şeylerin özünde bir fark olmadığını söylemek mümkündür.

Aristo'nun felsefesindeki gibi, varlıklar arasında diyakronik (zamana bağlı) bir ayrım yapılabilir: Fiili varlık ve kuvvet halindeki varlık¹²¹. Örneğin, gözümüzün önünde duran bir ağacın varlığı fiili bir varlıktır; fakat bu ağacın masa yapılma potansiyeli, kuvvet halindeki varlığı ifade eder¹²².

Varlık türlerine ilişkin bu tartışmaların ardından, değerın ontolojik (varlıkbilimsel) statüsünü irdelemek gerekir. Değer, gerçek bir varlık mıdır yoksa zihinsel bir varlık mıdır? Fiili bir varlık mıdır yoksa kuvvet halinde bir varlık mıdır? Değerin, taşınan değer ve soyutlanan değer olmak üzere iki farklı yönü vardır. Bu yönler, değerın önce bir taşıyıcıda görüldüğünü, daha sonra ise taşıyıcılarından soyutlanarak genelleştirildiğini gösterir. Taşınan değer, taşıyıcısında görünen özgün bir durumun ifadesi iken, soyutlanan değer, taşınan değerın onu taşıyanlardan soyutlanarak elde edilen tümel bir kavramdır ve bu bağlamda zihinsel bir durumdur.

Platon'un idealar kuramına göre, her şey kendinden bir pay alan bir ideye dayanır. Gerçek dünyadaki her varlık, algılanabilir bir gerçeklikle, bir ide arasında bir bağa sahiptir. İyi, güzel, doğru gibi kavramlar, bu idelerden nasibini alır ve bu yüzden öyledirler. İdeler duyularla algılanamaz, ancak akıl ile kavranabilir ve bu

¹¹⁹ Hüseyin Atay, *İbn Sina'da Varlık Nazariyesi*, Ankara, 1983, 37 vd

¹²⁰ Sadruşşeria, *Şerhu Tadili'l-Ulüm*, Süleymaniye Kütüphanesi Demirbaş No. Ayasofya, 2198

¹²¹ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar) Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985

¹²² Aristoteles. *Metafizik*, 1-2, c.1, 266 vd. (1019a vd.)

idelerin zihinden bağımsız bir gerçekliği vardır. Bu bakış açısıyla, tümel olarak nitelendirilen iyilik, güzellik, doğruluk, cimrilik gibi kavramlar, zihinden bağımsız bir gerçekliğe sahiptir ve Platonik anlamda ide olarak varlıklarını sürdürürler.

Aristo, Platon'un idelerin gerçekliği hakkındaki görüşlerine karşı çıkan önemli bir filozoftur. Platon'un idelerin zihinden bağımsız bir gerçekliği olduğu düşüncesini reddeden Aristo, tümellerin ancak tekil nesnelerde var olduğunu ve onların yapısal unsurları olduğunu öne sürer. Bu fikir, zihin dışındaki gerçeklik çerçevesinde değerlendirildiğinde, tümel olan bir özelliğin, örneğin 'canlılık' kavramının, tekil bir varlık olan 'Ahmet' gibi bir örneğin yapısal bir parçası olduğu düşüncesi, zihin dışı dünyada ele alındığında mantıksız görünebilir. Ancak Aristo'nun bu ifadeleri, daha çok zihinsel bir bağlamda ele alındığında, İslam mantıkçılarının “Tümel, tikelden bir parçadır (الجزئي من جزء الكلي)” ifadesinin bir öncülü olarak kabul edilebilir¹²³. Örneğin, “İnsan canlıdır.” ifadesinde, 'canlılık' tümeli, zihinsel olarak tekil bir 'insan' kavramının bir parçası olarak görülür. Tümellerin elde edilişi, tekil nesnelerden türetilerek gerçekleşir.

İslam düşüncesinde İbn Sina¹²⁴, Fahreddin Razi¹²⁵, Sadruşşeria¹²⁶ ve Seyyid Şerif¹²⁷ gibi düşünürler, Platon'un idelerinin zihin dışı dünyada akıldan bağımsız bir gerçekliği olduğu görüşünü kabul etmezler. Bu düşünürlerin ortak görüşü, tümellerin tekil varlıklardan türetilmiş olduğudur.

Batı felsefesinde ise, Platon'un ideler teorisinin tam zıddını savunan düşünürler orta çağın son dönemlerinde ve yeni çağda ortaya çıkmıştır. Ockham'lı William ve Thomas Hobbes¹²⁸ gibi nominalistler, tümellerin sadece adlardan ibaret olduğunu ve gerçek olanın yalnızca tekil varlıklar olduğunu savunmuşlardır.

Tümellerin gerçekliği üzerine nominalist görüşlerin yanında, John Locke ve onu takip eden Berkeley ve Hume gibi filozoflar, tümellerin zihinden bağımsız bir

¹²³ Razi, *el-Mebahisü'l-Meşrikiyye* I-II (Tah.Muhammed elMu'tasım bi'llah), (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1990) 1/575.

¹²⁴ Atay, *İbn Sina'da Varlık Nazariyesi*, 85 vd.

¹²⁵ Razi, *el-Mebahisü'l-Meşrikiyye*, 1//201 vd.

¹²⁶ Sadruşşeria, *Tadil*, vr. 5a

¹²⁷ Seyyid Şerif Cürcânî, *Şerhu'l-Mevakıf*, 114

¹²⁸ Thomas. Hobbes, *Leviathan* (Çev.Semih Lim) (İstanbul:YKY, 1992), 35vd

gerçekliğe sahip olduğu düşüncesini reddederler¹²⁹. John Locke, tümellerin tekil nesnelerden çıkarılan zihinsel kavramlar olduğunu belirtir¹³⁰. Bu yüzden, tümellerin tekil varlıklardan türetilmiş zihinsel kavramlar olduğunu savunan bu felsefi yaklaşım kavramcılık (conceptualism) olarak adlandırılır. Bu yaklaşım, tümellerin nasıl oluşturulduğu ve onların zihinsel süreçlerle nasıl ilişkilendirildiği üzerine yoğunlaşır, böylece tekil nesnelerin zihinde nasıl tümel kavramlara dönüştüğünü açıklamaya çalışır.

2.4. Değerlerin Sınıflandırılması

Değerin oluşumunu ele alırken, değeri oluşturan önceleyici özelliklerden bahsetmiştik. Bu özellikler iki ana kategoride incelenebilir: Fitrî değer ve haricî özsel değer. Bu ayırım, değerlerin mahiyetine göre yapılan temel bir sınıflandırmadır. Bu çerçevede değerleri, 1- fitrî değerler, 2- haricî özsel değerler olarak iki ana grupta sınıflandırmak mümkündür.

Değerler, değer-eylem ilişkisine dayanarak, görünüm yerlerine göre de sınıflandırılabilir. Bu durumda değerler iki ana grupta incelenebilir:

- 1- İç değerler
- 2- Dış değerler (Somut eylem değerleri)

Değerlerin insanlar arasındaki yayılımını ele alacak olursak, bu da iki ana kategoride incelenebilir:

- 1- Evrensel değerler
- 2- Yerel değerler¹³¹

Bir başka önemli sınıflandırma perspektifi, değerleri ait oldukları alanlara göre ayırmaktır. Bu konudaki ilk teşebbüslerden biri Perry tarafından yapılmıştır. Perry, değerleri altı ana grupta sınıflandırmıştır:

- 1- Bilişsel değerler

¹²⁹ Woozley, *Universals*, 203.

¹³⁰ John. Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, (Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu) (İstanbul,:Kabalıcı Yayınevi, 1992), 94.

¹³¹ Taylor, *Normative Discourse*, 315.

- 2- Ahlâkî değerler
- 3- Ekonomik değerler
- 4- Siyasî değerler
- 5- Estetik değerler
- 6- Dinî değerler¹³²

Taylor, bu sınıflandırmaya iki grup daha eklemiştir:

- 7- Hukukî değerler
- 8- Gelenek ve görgü kurallarıyla ilgili değerler¹³³

Değerlerin birbiriyle olan ilişkilerine göre dört ana grupta daha sınıflandırılabilir:

- 1- Temel değerler¹³⁴
- 2- Unsur değerler¹³⁵
- 3- Araç değerler
- 4- Amaç değerler

“Temel değerler”, diğer değerlerin üzerine kurulduğu zemin olarak işlev görür. Örneğin, insanın biyolojik ihtiyaçlarından kaynaklanan değerler, diğer değerlerin gerçekleşmesi için bir temel oluşturur ve bunlar diğer değerlerin sağlıklı işlemesi için şarttır¹³⁶. Kant, ahlâkî eylemlerin gerçekleşmesinde temel bir değer olarak özgürlüğü vurgular¹³⁷.

Amaç değerler birçok değerın hedeflediği sonuçlar olarak tanımlanır. Temel değerler ve amaç değerler arasındaki ilişkide, araç değerler ve unsur değerler devreye girer. Örneğin, namaz kılmak, abdest almak için bir amaçken, şükür ifadesi için bir araçtır. Unsur değerler ise, bütünle olan ilişkileri nedeniyle değer kazanırlar; mesela secdenin değerli olması, namazın bir parçası olmasından kaynaklanır.

¹³² Perry, *General Theory of Value*, 693 vd..

¹³³ Taylor, *Normative Discourse*, 301.

¹³⁴ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 235 vd..

¹³⁵ Taylor, *Normative Discourse*, 30.

¹³⁶ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, agy.

¹³⁷ Kant, *Pratik Usun Eleştirisi*, 24

Bu bağlamda temel ihtiyaçların giderilmesi, bir amaç olmak, amaç için araç olmak ve bütünün gerekli bir parçası olmak gibi durumlar, değerlerin zihnimizde nasıl önceliklendirildiğini ve değerli hale geldiğini açıklar. Amaç değerler diğer değerlerin gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkar ve bu bağlamda, onlara aracılık eden değerler, fiilî değerler olarak adlandırılabilir. Örneğin, ahiret saadetini hedefleyen bir Müslüman için bu, bir amaç değerken; ona vesile olan değerler, fiilî değerlerdir.

2.5. Değer Sistemleri

Bedia Akarsu, “Felsefe Terimleri Sözlüğü”nde, “dizge” kelimesini kullanarak “sistemi” tanımlar ve bu tanıımı “birlikli bir ilkeye göre düzenlenmiş bütün” olarak ifade eder. Akarsu'nun açıklamasına göre sistem, üç ana biçimde ele alınabilir: 1- Kendi içinde kapalı ve düzenli bir bütün olarak (örneğin evren veya yıldızlar dizgesi gibi), 2- Bir ilke ya da dünya görüşüne dayalı olarak düzenlenmiş düşünceler, bilgiler, öğretilerden oluşan bir topluluk, 3- Bir düşünce (ide) çevresinde toplanmış çeşitli bilgilerin birliği olarak şekillenen bilimsel ya da felsefi düşünceler bütünü¹³⁸. Abdullah Dinçkol ise sistem kavramını, parçalar arasındaki düzenli ilişkilerin varlığına işaret eden bir terim olarak tanımlar ve bu kullanımın, tabii bilimlerden sonra sosyal bilimlerde de yaygınlaştığını belirtir¹³⁹.

Bu tanımlamalardan yola çıkarak, “değer sistemi” ifadesinin, birbirleriyle ilişkili değerlerin oluşturduğu bütünlüğü ifade ettiğini söylemek yerinde olacaktır. “Değer sistemleri” ifadesi çoğul olarak kullanıldığında, birden fazla değer sisteminin var olabileceği ve her bir sistemin kendi içinde tutarlı bir yapı sunabileceği anlamına gelir. Bu çerçevede, farklı kültürel, toplumsal veya bireysel arka planlara sahip toplumlar veya bireyler tarafından benimsenen çeşitli değer sistemleri düşünülebilir.

Değer sistemlerinin, içinde bulunan toplumsal ve kültürel çerçeveye göre şekillendiği ve bu sistemlerin bireylerin davranışlarına, düşünce yapılarına ve karar alma süreçlerine etki ettiği açıktır. Bu sistemler, bireylerin veya toplumların

¹³⁸ Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 55-56

¹³⁹ Abdul Dinçkol, *Sosyolojiye Giriş*, (İstanbul: Der Yayınları: 2001), 152

yaşam biçimlerini, etik anlayışlarını ve dünya görüşlerini şekillendirir. Dolayısıyla, bir değer sisteminin analizi, o sistemi oluşturan değerlerin nasıl bir araya geldiğini, nasıl işlediğini ve toplum içindeki fonksiyonlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Bu bağlamda, değer sistemleri üzerine yapılan çalışmalar, sosyal bilimlerde önemli bir yere sahiptir ve bu sistemlerin dinamiklerini anlamak, bireylerin ve toplulukların davranışlarını daha iyi tahmin etmemize olanak tanır.

2.5.1. Yatay Değerler Sistemi

Değerlerin birbirleriyle olan yatay ilişkileri, zihinsel bir bütünün oluşumunda önemli bir rol oynar. Bu bütünsel yapının anlaşılmasına yardımcı olmak için, değerleri bir insan vücuduna benzetmek uygun olabilir. İnsan vücudunda her bir organın kendine özgü bir işlevi bulunmaktadır, fakat bu organlar izole edilmiş bir şekilde değil, birbirleriyle sürekli etkileşim içinde çalışır; bu sayede vücut bütün olarak işlevini sürdürür. Toplamin, parçaların toplamından daha fazla olduğu bir yapıdır¹⁴⁰. Benzer şekilde, değerler de birbirleriyle yatay bir ilişkide bulunarak insanın zihinsel yapısında organlar gibi işlev görür. Örneğin, bilgisel değerler ahlaki değerleri etkileyebilir, ahlaki değerler biyolojik değerlere sınırlamalar getirebilir, biyolojik değerler ise sağlıklı düşünmeyi ve sağlıklı ahlaki eylemleri teşvik edebilir¹⁴¹. Sistemin sağlıklı bir şekilde işlemesi için, değerler sisteminin tüm unsurlarının eksiksiz bir şekilde mevcut olması gerekmektedir. Eğer bu unsurlardan biri eksikse, sistemde aksamalar meydana gelebilir.

Değerlerin birbiriyle olan bu yatay ilişkileri, onların bir bütünün parçası olarak değer kazanmasını sağlar. Değerler arasında bir bütünün parçası olma durumu, yatay ilişkileri sayesinde ortaya çıkar. Örneğin, bir aile içindeki bireylerin birbirlerine karşı gösterdikleri sevgi, saygı ve sorumluluk hissi, ailenin sağlam bir yapıda kalmasını sağlar. Benzer bir şekilde, toplum içinde bireyler arasındaki adalet ve eşitlik duygusu, toplumsal barışın ve istikrarın temelini oluşturur.

Öte yandan, değerler arasındaki önem sıralaması dikey ilişkilere dayanır. Bu, bazı değerlerin diğerlerine göre daha öncelikli veya daha temel olduklarını ifade

¹⁴⁰ Dinçkol., 163 vd.

¹⁴¹ Muhammed Miftah, *Et-Teşabüh ve'l-İhtilaf*, (El-Merkezu's-Sakafî el-Arabî:,*Ed'Daru'l-Beyda*, 1996), 14

eder. Örneğin, temel insan hakları, diğer sosyal veya kültürel değerlerin önünde gelir çünkü bireylerin temel hak ve özgürlükleri, diğer tüm sosyal işlevlerin temelini oluşturur. Dikey ilişkiler, bu tür bir öncelik sırasını belirlemede kritik bir role sahiptir ve değerler hiyerarşisini şekillendirir. Bu hiyerarşi, bireylerin ve toplumların karar verme süreçlerinde hangi değerlere daha fazla ağırlık verilmesi gerektiğini belirler.

2.5.2. Dikey Değerler Sistemi

Dikey değerler sistemi, değerlerin birbirleri arasındaki hiyerarşik ilişkisini ifade eder. Bu hiyerarşi, değerlerin birbirlerine göre olan önem derecesine bağlı olarak şekillenir. Değerler arasındaki bu hiyerarşik ilişkiyi daha iyi kavrayabilmek için, bu ilişkiyi bir merdiven şeklindeki piramide benzetebiliriz. Piramidin en üst noktasında, en asıl amaç olarak görülen zirve değer bulunur. Diğer değerler, kendilerinden daha alttaki değerler için bir amaç, kendilerinden üstteki değerler için ise bir araç olarak işlev görürler. Hatta bazen, bir alttaki değerler için değer ifade eden bir unsur, üstündeki değerle olan ilişkisi sayesinde değerli hale gelir. Bu özellikle birlikte, bir değer niteliğinde olmasının yanı sıra, değerli olma özelliği de taşıyabilir. Örneğin, müzikten zevk almayı bir değer olarak benimsemiş bir kişi için, ona müzik zevki verecek olan parça değerlidir. Bu müzik parçası, onu icra edecek olan enstrümana göre bir değerdir. Enstrüman, bu müzik parçası nedeniyle değerli hale gelmekte, enstrüman için ise bu müzik parçasının icrası bir değer oluşturmaktadır. Aynı şekilde, enstrümanın yapıldığı malzeme için de bir değer ifade eder. Mesela, bir keman olmak, ağaç için bir değerdir; ağaç da keman olmak için değerlidir.

Scheler'e göre, değerler arasındaki bu sıralama düzeni aprioridir. Bir değer in yüksekliği, iki temel özellik ile anlaşılır: 1- süreklilik, 2- bölünmezlik. Bir değer, zaman boyunca sürekli olabildiği ve daha az bölünebildiği ölçüde yüksek bir değerdir¹⁴².

Bu düşüncelerden yola çıkarak, değer ile değerli arasındaki ilişkiyi analiz edebiliriz. Yukarıdaki örnekte değerli olarak görülenler, niçin değerli olduklarını

¹⁴² Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, 88

sorarak en üstteki zirve değere ulaşabiliriz. Ağaç değerlidir. Ağaç neden değerlidir? Keman yapmak için değerlidir. Keman yapmak niçin değerlidir? Müzik icra etmek için değerlidir. Müzik icra etmek neden değerlidir? İnsanın hoşuna gittiği için değerlidir. İnsanın hoşuna gitmek niçin değerlidir? Kendini mutlu ve huzurlu hissetmesini sağladığı için değerlidir. Kendini mutlu ve huzurlu hissetmek neden değerlidir?

Eğer bu soruları sormaya devam edip daha ileriye gidemiyorsak, bu, zirve değere ulaştığımızı gösterir. Bu şekilde bir kurgulama içinde, mutluluk, en zirve değer olarak karşımıza çıkar.

Değerlerin birbiriyle olan ilişkisinde bir değer diğerinden daha önemli olduğunu belirtmek, aynı zamanda bu değerleri değerlendirme sürecine tabi tutmak anlamına gelir. Taylor, değerleri değerlendirmek için kullanılan ikinci dereceden değerlere, yüksek değerler ya da ikincil sıralama değerleri adını verir. Bu yüksek değerlerin değerlendirilmesi de değerler sistemi çerçevesinde gerçekleştirilir¹⁴³.

Homojen bir toplumun bireyleri aynı değerleri benimsemiş olabilir, ancak bu bireylerde söz konusu değerlerin hiyerarşisi birbirinden farklı olabilir¹⁴⁴. İşte bu farklılık, değerlerin bireyler tarafından yeniden değerlendirilmesinden kaynaklanır. Homojen olmayan bir toplumda ise değerlerin kendileri bile birbirinden farklı olabilir. Bir kişinin iyi olarak nitelendirdiği bir şey, başka bir kişi tarafından kötü olarak değerlendirilebilir. Taylor, bu durumun kişilerin yaşam tarzlarıyla ve rasyonel seçimleriyle ilişkili olduğunu ifade eder¹⁴⁵.

¹⁴³ Taylor, *Normative Discourse*, 45,77

¹⁴⁴ Rokeach, *The Nature of Human Values*, 11

¹⁴⁵ Taylor, age. ,77

3. DEĞER-DUA İLİŞKİSİ

3.1. Değer Sistemlerinin İnsan Davranışları Üzerindeki Etkisi

İnsanların benimsediği değerler ile onların eylemleri arasında son derece yakın ve önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki sayesinde, bir kişinin çeşitli olaylar karşısındaki tepkilerini, sevindiği ya da nefret ettiği durumları gözlemleyerek, o kişinin hangi değerleri benimsediği hakkında mantıklı çıkarımlarda bulunabiliriz¹⁴⁶. Aynı şekilde, yazarların eserlerine bakarak da onların değer yargıları hakkında bilgi edinmek mümkündür¹⁴⁷. Bu tür bir inceleme, görünen olayların ardındaki nedenleri keşfetme çabasıdır ve bu, lâzımdan melzuma giden bir yolculuk olarak nitelendirilebilir. Böyle bir inceleme, ilerleyen bölümlerde Allah'ın değerlendirmeleri üzerine yapılan çalışmalarda ele alınacaktır. Ancak şu anda odaklanmamız gereken konu, değer sistemlerinin eylemleri nasıl etkilediğidir ve bu, sebepten sonuca gitme sürecini içerir.

İnsanoğlu, doğanın bir parçası olarak, biyolojik varlık yönünden hayvanlarla ortak birçok özelliğe sahiptir. Ancak insanı diğer biyolojik varlıklardan ayıran en önemli özellik, sahip olduğu manevi boyuttur¹⁴⁸. Bu manevi yön, insanın kendine has bir anlam dünyası inşa etmesini sağlar. Biyolojik ve manevi yönler, izole edilmiş ayrı unsurlar olmaktan ziyade, birbirini etkileyebilen ve birbirine bağlı bir bütünlük oluşturur. İnsanın biyolojik varlığına ve manevi yönüne dayanan değer sistemleri, bu anlam dünyasında yerini alır ve insanın davranışlarını doğrudan veya dolaylı olarak şekillendirir. Bu nedenle insan, hayvanlardan farklı olarak, sadece biyolojik içgüdülerine göre değil, aynı zamanda kendi zihninde oluşturduğu değerler temelli anlam dünyasına göre hareket eder. Davranışların arkasındaki itici ve yönlendirici güç olarak değerler sisteminin ortaya çıkması, bu sistemin ahlakla olan bağlantısını da gözler önüne serer. Örneğin, estetik güzellik tek başına estetik bir değer olabilir; ancak bu, değerler hiyerarşisinde üst sıralarda yer alıyorsa, kişinin davranışlarını bu yöne çekecek bir faktör haline gelir ve böylece ahlaki bir karakter kazanır¹⁴⁹.

¹⁴⁶ Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, 63

¹⁴⁷ Rokeach, *The Nature of Human Values*, 325

¹⁴⁸ Fromm, *Kendini Savunan İnsan* (Çev. Necla Arat), (İstanbul,:Say Yayınları, 2000), 49 vd.

¹⁴⁹ Rokeach, *The Nature of Human Values*, 11 vd

Değer sistemlerinin oluşturduğu değersel anlam dünyası ile bireyin davranışları arasındaki ilişki, üç tür davranış biçiminde kendini gösterir:

- 1- Kişinin kendi başına sergilediği davranışlar,
- 2- Kişinin başkalarıyla olan etkileşimlerindeki davranışları,
- 3- Kişinin geçmişteki davranışlarını değerlendirme biçimi.¹⁵⁰

Kişinin kendi başına sergilediği davranışları yönlendiren etmenler, biyolojik ve/veya manevi faktörler olabilir. Değer sistemleri açısından bu duruma bakıldığında, biyolojik kökenli temel değerler ile kişinin manevi yönüyle ilişkili değerlerin nasıl etkileştiği önem kazanır. Manevi değerleri hayatının merkezine koymayı görev edinen bir kişi, biyolojik temel değerlerin gereklerini yerine getirdikten sonra, gerçek anlamda kendisi için önemli olan manevi değerlere yönelir. Hatta bazı durumlarda, temel değerlerin 'değer' olarak nitelendirilmesi bile anlamsız görülebilir. Ekonomik olarak rahat bir durumda olan ve temel ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayabilen bir kişi, bilgi edinme, erdemlilik, iyi bir sanatçı olma, şöhret gibi manevi değerleri gerçekleştirme imkanına daha rahat ulaşabilir. Bu kişi için iş, çalışma, para kazanma gibi unsurlar, manevi değerlere ulaşmada kullanılan araç değerler haline gelir. Ekonomik olarak zor durumda olan bir kişinin zihni ise, temel değerleri gerçekleştirme arzusuyla büyük ölçüde meşgul olacaktır. Teorik olarak manevi değerleri yüksek değer olarak kabul etse de temel değerlerle uğraşmaktan dolayı bu değerleri gerçekleştirmeye pek fırsat bulamayabilir.

Temel değerleri hayatın asıl anlamı olarak gören kişilerin, ekonomik durumları çok iyi olsa bile, hayattaki asıl gayeleri biyolojik varlıklarının mümkün olduğu kadar çok haz alması olacaktır¹⁵¹. Para, çalışma, ekonomik seviyeyi yükseltme gibi unsurlar, olabildiğince fazla zevk almak için kullanılacak araç değerler olarak görülecektir.

Yatay değerler sistemi ile eylemler arasındaki ilişkiyi incelediğimizde, bu sistemi oluşturan değerlerin bireyin davranışlarını şekillendirmede etkili olduğunu

¹⁵⁰ Kuçuradi, *Etik*, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu yay.de, 1996, 12

¹⁵¹ Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, 274

görebiliriz. Ahlâkî, meslekî, ilmî, ekonomik, hukukî, dinî, sanatsal ve benzeri değerlere sahip olan bir bireyin davranışları, bu değerlere olan bağlılık derecesine göre farklılık gösterir. Bu bağlamda, ahlâkî değerlere sıkı sıkıya bağlı olan bir kişi, meslekî değerlere hakkını vermek için çaba gösterir; bilimi bir değer olarak görenler, ilmin peşinden gider; hukuku ihlâl etmemeye özen gösterirler, sanatı önemseyenler, sanatsal faaliyetlere değer verir; inandığı dinin gereklerini yerine getirmek için uğraşır. Bu kurumsal değerlerden herhangi birinin veya birden fazlasının eksik olması durumunda, o kuruma ait olan eylemlerin de eksikliği görülecektir¹⁵². Örneğin, dinin şeklî yapısına aşırı önem verip ahlâkî değerleri göz ardı eden bir bireyin davranışlarında bu durumun açık bir şekilde yansımaları görmek mümkündür. Namazı vaktinde kılmaya büyük bir özen gösteren bir birey, ahlâkî değerlere kayıtsız kaldığı için verdiği sözü yerine getirmeyebilir; bu, değer sistemindeki mezkur kurumsal eksiklikle açıklanabilir. Benzer şekilde, ahlâka ve dine kayıtsız kalmış ancak pozitif hukuka son derece riayet eden kişileri görmek de mümkündür. Hayatın tek anlamının sanatsal faaliyet olduğunu düşünen ve diğer değerleri umursamayan bireyler de gözlemlenebilir.

Kişinin başkalarıyla olan davranışlarında, sahip olduğu değer sistemlerinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu rol, özellikle bireylerin sahip oldukları değerler hiyerarşisindeki farklılıklarla kendini gösterir. Kişiler arası ihtilafların sebeplerinden biri de bu farklılıklardır¹⁵³. Örneğin, ellerindeki bir arsayı ve bütçeyi belirli bir amaç için harcamak durumunda olan bir belediye meclisini düşünelim. Meclis üyelerinin hangi partiden oldukları önemli olmasın. Bir kısım üyenin değer sistemine göre ilim önemli bir yer tutarken, başka bir kısım dinin şeklî ibadet yönünü, bir başka kısım sosyal refahı, bir başka kısım ise ticarî gelişmeyi ön planda tutabilir. Bu durumda, arsanın ve paranın hangi amaçla harcanacağı, meclis üyeleri arasında ciddi bir ihtilaf konusu olacaktır. Üyeler, yatay değerler sistemi düzeyinde, tüm bu değerleri benimsemiş olsalar bile, özel bir durumda tercih yapmak zorunda kalacaklardır. Bu tercihi belirlerken, zihinlerindeki değerler hiyerarşisi etkili olacaktır. İlmi diğer değerlerden üstün tutan üyeler, söz konusu imkanın - eğer ihtiyaç belirginse - bir okul için harcanmasını savunacaktır. Dine önem veren

¹⁵² Miftah, *Et-Teşabüh ve'l-İhtilaf*, 14

¹⁵³ Rokeach, *The Nature of Human Values*, 15-16

üyeler, bir cami yapılmasını önerirken, sosyal refahı arttırmayı hedefleyenler, bu alanın bir aşevi olmasını gerektiğini dile getirecektir. Ticarî hayatı canlandırmayı arzulayanlar ise, buranın bir alışveriş merkezi olması için mücadele edeceklerdir¹⁵⁴.

Meclis örneğinde olduğu gibi, kendi arsası ve parası olan ve bunları hayır işlerine yönlendirmeyi düşünen bir bireyin de benzer bir durum yaşaması mümkündür. Bu sefer, mecliste yaşanabilecek gerilimin benzeri, bireyin kendi içinde gerçekleşecektir. Kuçuradi'nin dile getirdiği gibi, iki değer çatışması sonucu ortaya çıkan “trajik durum” bu durumda kendini gösterecektir¹⁵⁵.

Çatışan iki değerden hangisinin seçileceği, değerler hiyerarşisi ile ilgili olduğu kadar, benimsenen değerlere olan bağlılığın derecesiyle de ilgilidir¹⁵⁶. Bazı bireyler, en yüksek kabul ettikleri değer uğruna hayat gibi temel değerlerden bile vazgeçerek kendilerini feda etmeye hazırdır. Örneğin, ülkenin bağımsızlığını korumak, vatanın düşman işgalinden kurtulmasını sağlamak için savaşta canını ortaya koymak, değerler hiyerarşisinde yüksek kabul edilen değerlere olan bağlılığın açık bir göstergesidir.

Yüksek olarak kabul edilen değerlere olan bağlılıkta gözlemlenen azlık, çeşitli durumlardan kaynaklanabilir. Bu bağlamda, bazı insanların eylemlerini, zihinlerindeki değerler hiyerarşisine göre değil, çevresel etkilere göre şekillendirdiğine şahit oluruz. Örneğin, içki içmenin kötü olduğunu ve bu alışkanlıktan uzak durmanın gerekliliğini bir değer olarak benimseyen bir kişinin, arkadaş çevresinin baskısına dayanamayarak bu görüşüne aykırı bir davranış sergilemesi, zihinde kabul edilen yüksek değerler ile pratikteki uygulamaların her zaman birebir örtüşmediğini ortaya koyar.

Kişinin kabul ettiği değerler ile eylemleri arasındaki paralelliğin sağlanması, hem kişinin kendi iç dünyasında huzur bulmasını sağlar, hem de Rokeach'ın işaret ettiği gibi¹⁵⁷ diğer insanların gözünde onun onurunu korumasına yardımcı olur. Aristo'ya göre, erdemler iki türdür: Düşünce erdemleri ve karakter erdemleri.

¹⁵⁴ Taylor, *Normative Discourse*, 96 vd.

¹⁵⁵ Kuçuradi, *Max Scheler ve F. Nietzsche'de Trajik*, (İstanbul:Yankı Yayınları, 1966), 103.

¹⁵⁶ Taylor, *Normative Discourse*, 315.

¹⁵⁷ Rokeach, *The Nature of Human Values*, 15-16.

Bilginlik, anlayış ve bilgelik düşünce erdemleri arasında yer alırken; cömertlik, ölçülülük gibi erdemler karakter erdemleridir¹⁵⁸. Bir değer erdem sayılabilmesi için Aristo'ya göre, bu değer ömür boyu sürekli olarak uygulanması gereklidir.¹⁵⁹ Aristo'nun vurguladığı erdem türlerinden biri olan bilgelik (phronesis), ahlâkî değerleri sadece benimsemekle kalmayıp, bu değerleri bilinçli ve isteyerek uygulamayı gerektirir. “Nasıl ki Olimpiyatlarda taçlarla onurlandırılanlar, oradaki en güzeller ve güçlüler değil, yarışanlardır (çünkü kazananlar onlardan çıkar); aynı şekilde, hayattaki onuru ve ödülü hak edenler de eylemleriyle bunu gösterenlerdir.”

Kişi, iradesiyle kendi amacını belirler ve iyi akıl yürütme (euboulia) ile zekâ (deinotes¹⁶⁰, hedeflenen amacın gerçekleştirilmesine olanak sağlar. Bu süreçte, insan sürekli iyi davranışlar sergileyerek iyilik sezgisini kazanır. Tersine, sürekli kötülük yapan bir birey, kötü eylemlere daha yatkın hale gelir¹⁶¹. İyilik sezgisine sahip ve sürekli iyi davranışlar sergileyen kişi gerçek anlamda bilge bir insandır. Bilge kişi, sahip olduğu bilgelik yeteneğiyle, bireysel durumlar karşısında -zihinsel örnek olarak nitelendirdiğimiz değerler doğrultusunda- uygun şekilde hareket eder¹⁶².

Gerçekleşmiş eylemlerin değerlendirilmesi noktasında da kişilerin benimsedikleri değer sistemlerinin etkisi büyüktür. Bu, iki farklı şekilde değerlendiricinin karşısına çıkar:

1- Değerlendiricinin, kendi değer sistemine göre değerlendirme yapması,

2- Değerlendiricinin, eylemi gerçekleştiren kişinin değer sistemine göre değerlendirme yapması. Eğer değerlendirici, kişilerin eylemlerini birinci yaklaşıma göre değerlendirirse, bu eylemlerde kendi değer sistemine uygunluk arar. Kendi değerlerine uygun olan eylemleri iyi, uygun olmayanları ise kötü olarak niteler. İkinci yaklaşıma göre değerlendirme yapıldığında ise -eğer biliniyorsa- eylemleri değerlendirilen kişinin değerleri ile davranışları arasındaki tutarlılık aranır. Savunduğu değerler ile davranışları uyuşmayan kişilerin bu tür davranışları, diğer

¹⁵⁸ Aristotle. *The Ethics*, 90 (1103a).

¹⁵⁹ Aristotle. *The Ethics*, 91-92 (1103a-b)

¹⁶⁰ Aristotle, *The Ethics*, 225.

¹⁶¹ Aristotle., *The Ethics*, 223.

¹⁶² Alasdair MacIntyre, *Erdem Peşinde*, 230 vd.

bir deyişle bu tutarsızlıklar, kötü olarak nitelendirilmeye yeterli sebeptir. Bu tür tutarsızlıklar, değerlendiren kişilerin gözünde, o kişinin saygınlığını yitirmesine neden olur.

3.2. Değer Aktarımı Çerçevesinde Dua

İnsan yaradılışına/ hilkatine ahlâk yoluyla ulaşır. Tüm bireylerin yaşadığı her deneyimi doğru anlamlandıracak bir bakış açısı ve düşünce biçimine ihtiyacı vardır. Yetişkin ya da çocuk fark etmeksizin başına gelenleri her ne olursa olsun bir ikram olarak değerlendirebilmesi için büyük plandan haberdar olan Rabbinden alacağı güvene herkes gereksinim duyar. Bu sebeple her an O’nunla birlikte olmak, o canlı iletişimi her an hissetmek kişiyi güçlü kılacaktır ve elbette çocuklukta bu bakış açısıyla bakmaya başlamak, yetişkinliğinde elinde olan en büyük serveti olacaktır. İnsanın özü çocukluğudur. Manevi eğitimin en güzeli yaşayarak sağlanır. Çocuk ailesiyle birlikte tüm değerleri yaşayarak harmanlar ve böylece değerler çocuğun bünyesinde şahsiyete bürünür. Değerler için dua, iyi bir zemindir.

Çocukta Yaradan düşüncesinin sağlıklı bir şekilde gelişimi için uygulanabilecek en uygun ve en kolay yöntem ise; onlarla birlikte el açmak, dua etmek, çocuğa kendini, kendi dilinde ifade etmesi için fırsat vermek, duanın Yaradan’la bir konuşma biçimi olduğunu öğretmek, en yakın dostuna giden yolu göstermektir. Böylece o dualar içinde ona doğru bir değerler sistemi sunulabilir, çocuğa hem kendini ifade edebileceği hem de bu süreçte kendini ve Rabbinin tanıyabileceği bir yol gösterilmiş olur.

Dua deneyimiyle birlikte Allah’ı tanımaya başlayan çocuk O’nu tanıdıkça kendini tanıma yolunda derinleşme sürecine girer. Allah tasavvuru ile birlikte vicdanını fark eder ve dengeli bir şahsiyet ortaya koymaya çalışır. Allah ile her an iletişim hâlinde olduğunu dua ile idrak eder, içten denetimli ve ahlâklı bir birey olma yolunda bir adım önde başlar.

Elbette çocuğa bu konuda doğru rehberlik etmek önemlidir. Çocuğa dua etmeyi öğretirken dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri, dua ile birlikte zihnindeki Allah tasavvurunu geliştiren çocuğa, Allah kavramının doğru olarak sunulmasıdır.

Dua, çocuğun ruhsal derinliklerine bir seyahat niteliğinde olmalıdır. Allah, “her şeye gücü yeten, kullarını çok seven ve onlara yardım eden, ihtiyaçlarını veren” bir varlık olarak anlatılırken, bu beklentiyle birlikte O’nun sevgisine layık olmak için nasıl bir kul olmak gerektiği de çocuklara verilmeli ve çocuk daima iyiye, güzele, çalışmaya ve üretmeye sevk edilmelidir.

Allah’ın sevgisi, çocuğun dualarının kabulü koşuluna bağlanmamalı, Allah’ın her koşulda kullarını sevdiği ve terk etmediği çocuğa anlatılmalıdır. Böylece çocuk, davranışlarıyla bütün oluşturacak aktif bir dua süreci yaşayacaktır.

“Dua nedir, kime dua ederiz, dualarımızda kiminle konuşuruz, ne zaman, nerede, kimler için dua edebiliriz?” gibi temel dua algısı oluşturularak günlük yaşamın doğal seyrinde çocuklara severek, sevdirek dua eğitimi verilebilir. Bizzat yaşayarak ve dua ederek çocuğa model olunabilir ve birlikte dua edilebilir. Birlikte dua ederken iyi ve kötü davranışlara vurgu yapılarak çocukta sağlıklı bir değerler psikolojisi gelişmesi için yönlendirme yapılabilir.

Anne-babalar ve çocuğun model aldığı yakın çevresi, her konuda olduğu gibi dua deneyiminde de çocuklar tarafından taklit edilirler. Önce taklit yoluyla dua etmeyi öğrenen çocuk zamanla duayı içselleştirecektir. Çocuğa, oyunla ve çeşitli etkinliklerle dualar ezberletilebileceği gibi kendi dualarını etmesine de fırsat verilmelidir. Anne-babalar birlikte dua etmek için fırsatlar oluşturmalı, nitelikli vakit geçirmek için duanın verdiği imkânları iyi değerlendirmelidirler.

Dil, düşüncemizi yönlendiren bir araçtır. Dil çocukların kendi davranışlarını düzenleyip yönetmelerine ve yeni fikirler geliştirmelerine olanak sağlar. Çocuğun istenmeyen davranışları, birlikte dua ederken dile getirilebilir, bu davranışa alternatif olarak iyi bir davranışa işaret edilebilir, hep birlikte kötü huylardan arınmak için Allah’tan yardım istenebilir ve yapılan hatalar için O’ndan özür dilenebilir. Böylece çocuk için hataları düzeltme ve arınma bilinci başlar. Duada itiraflar vardır, vicdanın sesi vardır. Çocuğun kişilik gelişimi için dua deneyimi iyi bir fırsattır.

Bunun yanı sıra çocuk dua deneyimiyle, Yaradan’ın sevmediği birçok davranıştan da uzaklaştırılabilir. Öfke ile zarar vermek, saldırmak, kötülük etmek, yalan söylemek, tembel olmak, cimri olmak, kıskanmak, başkasının malına zarar

vermek, izinsiz kullanmak gibi davranışlardan uzaklaştırmak için dua, yine etkili bir deneyimdir.

Çocuğun ezberden ifadelerle ettiği duaların bile ileride anlamlandırılıp hayatına etki ettiği düşünülecek olursa, küçük yaşlardan itibaren kendi anadilinde ve kendi duygu, düşünce ve ifadeleriyle ettiği duaların onun hayatına şimdiden nasıl yansıyacağı tahmin edilebilir. Çocuk kendi ifadeleriyle dua ettiğinde aktif bir dua sürecine girer. Dil ile ifade ettiğini hâl ve davranışları ile de destekler. Anladığı kadar ifadeye döktüğü dualarını gerçek manada yaşamaya başlar. Allah ile konuşarak hem kendini hem O'nu tanıyabilir ve aradaki bağı geliştirip canlı tutabilir.



4. KUR'AN'DAKİ DUA AYETLERİNİN DEĞER AKTARIMI AÇISINDAN İNCELENMESİ

4.1. Kur'an'daki Peygamber Duaları

4.1.1. Adem (a.s.)

مُنَا أَنْفٌ ۖ قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا لَنَا وَلَمْ نُغْفِرْ لَنَا وَتَرَحَّمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Ey Rabbimiz, biz nefsimize zulmettik ve eğer bize mağfiret etmez ve merhamet göstermezsen hiç şüphesiz ki bizler zarar edenlerden oluruz.”¹⁶³

Bu dua, İslam inancında sıkça başvurulmuş önemli bir metin parçasıdır ve aynı zamanda bireysel ve toplumsal değer aktarımında derin bir etkiye sahiptir. Öz eleştirisi ve tövbenin önemini vurgulayan bu dua, Kur'an'da geçen bir ayettir. Bu aye, Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten kovulduktan sonra yaptıkları tövbeyi anlatır. Bu dua aynı zamanda bireyin kendi hatalarını kabul etme, sorumluluk alma ve ilahi merhamet ile affa yönelik derin bir özlemi ifade eder.

Bu duanın değer aktarımı açısından incelenmesi, özellikle üç ana tema üzerinden yapılabilir:

Öz Farkındalık ve Sorumluluk: Dua, bireyin kendi hatalarını ve eksikliklerini tanıma ve bunları üstlenme gerekliliğini vurgular. Bu, bireylerin kendi iç dünyalarına dönük bir muhasebe yapmalarını ve daha yüksek bir öz farkındalık düzeyine ulaşmalarını teşvik eder. Aynı zamanda, bireyin topluma karşı sorumluluklarını ve bu sorumlulukların gerektirdiği etik davranışları yeniden gözden geçirmesine olanak tanır.

İlahi Adalet ve Merhamete Yönelme: İslam inancında Allah'ın sonsuz merhameti ve adaleti, insanın kendi kusurlarını ve sınırlılıklarını anlamasıyla paralel bir şekilde işler. Bu dua, Allah'tan af dileme pratiğini merkeze alarak, bireyin kendini aşma ve manevi bir arınma sürecine girmesine olanak tanır. Ayrıca bu süreçte Allah'ın merhametinin, insanın kendi hatalarını affedebilme kapasitesini

¹⁶³ Araf, 7:23

artırarak toplumsal barış ve uyumun sağlanmasına katkıda bulunduğunu öne çıkarır.

Toplumsal Uyum ve Dayanışma: Bu dua, aynı zamanda bireyler arasında ve toplum genelinde bir dayanışma ruhunu teşvik eder. Bireysel hatalar ve kusurlar karşısında gösterilen anlayış ve affedicilik, toplumsal bağların güçlenmesine ve daha sağlam bir toplum yapısının oluşmasına yardımcı olur. İlahi bağışlama talebi, aynı zamanda bireylerin birbirlerini anlamaları ve desteklemeleri gerektiğinin altını çizer.

Sonuç olarak bu dua, İslam kültüründe sadece bireysel bir tövbe ve arınma aracı değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin ve normların pekiştirilmesinde de kritik bir role sahiptir. Böylece birey ve toplum arasındaki etkileşimde manevi bir denge ve uyum sağlama potansiyeline katkıda bulunur. Bu dualar, bireylerin iç dünyalarına yaptıkları yolculukta onlara rehberlik ederken, toplumsal ilişkilerde de merhamet, anlayış ve adaletin pekiştirilmesine hizmet eder.

4.1.2. Nuh (a.s.)

Hiz. Nuh, çok uzun yıllar kavmini hakka davet edip de başarı elde edemeyince, “*Ya Rabbi, gerçekten ben mağlup düştüm, bana yardım et*”¹⁶⁴ diyerek Rabbine münacatta bulunmuştur.

Hiz. Nuh'un bu duası bireysel çabanın sınırlılığı ve ilahi yardıma olan ihtiyaç duygusunu ifade eder. Bu dua, Kur'an'da Hiz. Nuh'un kavmini hakka davet etme sürecinde karşılaştığı zorluklara ve sonunda Allah'a yaptığı yalvarışa atıfta bulunarak, iman ve sabır kavramlarını derinlemesine işler. Hiz. Nuh'un bu duası bireylerin ve toplumların değer sistemlerine etki eden birkaç önemli tema etrafında değerlendirilebilir:

Sabır ve Azim: Hiz. Nuh'un yıllarca süren tebliğ çabalarına rağmen başarısız olması ve sonunda Allah'tan yardım istemesi, sabır ve azmin önemini vurgular. İslam inancında sabır, sadece zorluklara dayanma gücü değil, aynı zamanda ilahi takdire teslim olma anlamına da gelir. Bu dua, insanların hayatlarında karşılaştıkları

¹⁶⁴ Kamer, 54/10.

zorluklar karşısında sabırlı olmaları ve sonuçları Allah'a bırakmaları gerektiğini öğretir.

Teslimiyet ve İlahi Yardıma Güven: Hz. Nuh'un duası bireyin kendi çabalarının ötesinde bir güce, yani Allah'ın yardımına güven duymanın önemini öne çıkarır. Bu, insanların zorluklar karşısında sadece kendi yeteneklerine değil, aynı zamanda ilahi desteğe de bel bağlamaları gerektiğini hatırlatır. İslam'da teslimiyet, Allah'ın iradesine boyun eğmek ve O'nun planına güvenmek anlamına gelir.

Toplumsal Etkileşim ve İletişim: Hz. Nuh'un kavmini değiştirmeye yönelik uzun süreli çabaları, iletişim ve etkileşimin önemini vurgular. Bir lider veya öğretici olarak, bir kişinin topluluğuna etki etme yeteneği, sabır, ısrar ve etkili iletişimle doğrudan ilişkilidir. Bu dua, liderlerin ve topluluk üyelerinin birbirleriyle etkileşimde bulunurken göstermeleri gereken sabrı ve anlayışı pekiştirir.

Manevi Yenilenme ve Güç: Hz. Nuh'un duası bireylerin manevi olarak yenilenmeye ve güçlenmeye olan ihtiyaçlarını da yansıtır. Bu tür dualar, zorluklar karşısında manevi destek arayışının bir ifadesi olarak toplumsal ve bireysel düzeyde yenilenmeyi teşvik eder. Manevi güç, bireylerin hayatın zorluklarına daha dirençli bir şekilde yaklaşmalarını sağlar.

Hz. Nuh'un duası İslam toplumunda ve daha genel olarak insanlık için önemli dersler içerir: mücadele karşısında sabır, ilahi rızaya teslimiyet, etkili iletişim ve manevi dayanıklılık. Bu değerler, toplumların zor zamanlarda birlik ve dayanışma içinde hareket etmelerini sağlayarak sosyal yapıları güçlendirir.

4.1.3. İbrahim (a.s.)

Ailesini Mekke'de İskân Eylerken Yaptığı Duâ;

Emrin gereğini tam bir teslimiyetle yerine getiren Hz. İbrahim, yanlarında hiçbir rızık bulunmayan ailesi için elinden gelen tek şey olan duâyı esirgememiş ve *“Ya Rabbi, burayı emin bir belde kıl, buranın sakinlerinden Allah’a ve ahiret gününe inananları çeşitli mahsullerle rızıklandır”*¹⁶⁵ şeklinde duâ buyurmuştur.

¹⁶⁵ Bakara, 2/126.

Hız. İbrahim'in bu duası tam bir teslimiyetle emirleri yerine getirme, rızık için Allah'a dua etme ve güvenli bir toplum oluşturma arzusunu ifade eder. Bu dua, Kur'an'da Hız. İbrahim'in Mekke'ye ailesini yerleştirdikten sonra yaptığı bir dua olarak geçer ve birçok değerli ders içerir. Bu dua, değer aktarımı açısından özellikle dört ana tema üzerinden incelenebilir:

Allah'a Tam Teslimiyet: Hız. İbrahim, Allah'ın emirlerine tam bir teslimiyet göstererek, ailesini güven içinde bırakmak için Allah'a dua eder. Bu, İslam'da “tevekkül” olarak bilinen, Allah'ın planına tam bir güven ve teslimiyet göstermeyi ifade eder. İbrahim'in bu tavrı, bireylerin zor kararlar ve meydan okumalar karşısında ilahi iradeye güvenmelerinin önemini vurgular.

Toplumsal Güvenlik ve Barış: Hız. İbrahim'in duası toplumu güvenli bir yer haline getirme arzusunu yansıtır. Bu dua, toplum liderlerinin ve bireylerin, yaşadıkları yerleri daha güvenli ve barış içinde yerler haline getirmek için çaba göstermeleri gerektiğini ğretir. Aynı zamanda, güvenli toplumların oluşumunun, bireylerin ve toplulukların refahı için temel bir önem taşıdığını gösterir.

Rızık ve Bereket: Hız. İbrahim dua ederek Allah'tan rızık istemekte ve bu rızıkın sadece maddi değil, manevi açıdan da bereketli olmasını diler. Bu, İslam'da “rızık” kavramının sadece gıda ve malzeme ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda manevi bereket ve bolluğu da içerdiğini gösterir. İslam'da rızık, Allah'ın lütfu olarak görülür ve bu lütuf her türlü ihtiyaı kapsar.

İnanç ve Ahiret Bilinci: Duada, Allah'a ve ahiret gününe inananların özellikle rızıklandırılması istenmektedir. Bu, toplum içindeki inanç ve ahiret bilincinin önemini vurgular ve bireylerin dünyevi yaşamlarını ahiret inancıyla uyumlu şekilde sürdürmeleri gerektiğini hatırlatır. Bu, aynı zamanda, inanan bireylerin toplum içinde özel bir yere ve öneme sahip olduğunu ve bu inancın, bireylerin hayatlarını şekillendirme biçimini etkilediğini gösterir.

Hız. İbrahim'in bu duası bireylerin ve toplulukların güvenliği, rızık, inanç ve ahiret bilinci gibi konulara yönelik derin bir anlayış sağlar. Bu dualar, toplumda manevi ve maddi gelişimi destekleyici bir yapı oluşturulmasına katkıda bulunarak, bireylerin ve toplulukların refah ve huzur içinde yaşamasını teşvik eder.

Mekke Halkı İçin Yaptığı Duâ;

“Rabbim! Bu şehri güvenli kıl! Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut! “Rabbim! Çünkü onlar (putlar) insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular. Şimdi kim bana uyarsa, o bendendir; kim bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan ve çok merhamet edensin. “Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bir kısmını namazı dosdoğru kılmaları için, senin Beyt-i Haram'ının yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmını onlara meylettir. Ve onları bazı meyvelerle rızıklandır ki şükretsinsin. “Ey Rabbimiz! Sen bizim gizlediğimizi de açığa vurduğumuzu da şüphesiz bilirsin. Çünkü yerde ve gökte, hiçbir şey Allah'tan gizli kalmaz. “İhtiyarlık halimde bana İsmail'i ve İshak'ı lutfeden Allah'a hamd olsun. Şüphesiz ki Rabbim duâmı çok iyi işitir. “Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazını dosdoğru kılanlardan eyle! Ey Rabbimiz! duâmı kabul et! “Ey Rabbimiz! Herkesin hesaba çekileceği günde beni, ana-babamı ve müminleri bağışla!”¹⁶⁶

Hz. İbrahim'in bu duası birçok manevi değeri ve dini öğretiyi içerir ve aynı zamanda toplumsal, ailevi ve bireysel düzeylerdeki etkileşimleri ve beklentileri yansıtır. Bu dua, İslam'ın temel öğretilerinden biri olan tevhid inancını, ailevi değerleri, toplumsal sorumlulukları ve bireysel dua pratiğini öne çıkarır. Bu duada geçen temel temaları değer aktarımı açısından şöyle inceleyebiliriz:

Şirkten Kaçınma ve Tevhid: Hz. İbrahim, kendisini ve oğullarını putperestlikten uzak tutma konusunda Allah'a dua ediyor. Bu, İslam'ın en temel öğretisi olan tevhid anlayışının, yani Allah'ın birliğine ve eşi benzeri olmadığına olan inancın korunmasının önemini vurgular. Bu dua, toplum içinde monoteistik inancın korunması ve şirk gibi inançsal sapmaların önlenmesi adına bireylerin sorumluluklarını hatırlatır.

Güvenlik ve Barış: Hz. İbrahim, Mekke'nin güvenli bir şehir olmasını diler. Bu, toplumsal barışın ve güvenliğin, bir topluluğun manevi ve maddi refahı için

¹⁶⁶ İbrahim, 14/35-41.

temel bir önem taşıdığını gösterir. Güvenli bir çevre, ibadet ve günlük yaşamın sürdürülebilirliği için elzemdir.

Toplumsal Sorumluluk ve Misafirperverlik: Hz. İbrahim, çocuklarını ekinsiz bir vadiye yerleştirdiğini ve Allah'tan oraya insanları çekmesini ve onları rızıklandırmasını ister. Bu, liderlerin ve bireylerin, toplum içindeki diğer bireyler için yaşam koşullarını iyileştirme sorumluluğunu vurgular. Ayrıca Allah'ın rızık vermesi, şükür duygusunu teşvik eder ve toplumda paylaşmayı ve misafirperverliği destekler.

Dua ve İbadetin Önemi: Hz. İbrahim, dua edilmesinin önemini ve Allah'ın duaları işitip kabul ettiğine olan inancını ifade eder. Bu, İslam'da dua pratiğinin, Allah ile birey arasında bir iletişim aracı olduğunu ve Allah'ın dualara cevap verdiğine olan güçlü inancı yansıtır.

Şefaât ve Ahiret Bilinci: Dua, kıyamet günü için şefaât talep etmeyi de içerir. Hz. İbrahim, kendisi, ailesi ve tüm müminler için af diler. Bu, İslam'da ahiret bilincinin önemini ve her bireyin sonuçta ilahi adalet önünde hesap vereceğini hatırlatır.

Hz. İbrahim'in bu duası bireylerin ve toplulukların Allah'a olan bağlılıklarını güçlendirir, toplumsal uyumu ve barışı destekler ve bireylerin Allah'a olan güvenlerini pekiştirir. Ayrıca aile içinde ve toplum genelinde dini değerlerin aktarılmasını sağlayarak, gelecek nesillere manevi bir miras bırakılmasını teşvik eder.

Ka'be'nin İnşası Esnasında Yaptığı Duâ;

“Ve ne vakit ki İbrahim, Beyt'in temellerini yükseltmeye başladı, İsmail ile birlikte şöyle duâ ettiler: Ey Rabbimiz, bizden kabul buyur, hiç şüphesiz işiten sensin, bilen sensin. Ey bizim Rabbimiz, hem bizim ikimizi yalnız senin için boyun eğen müslümanlar kıl, hem de soyumuzdan yalnız senin için boyun eğen müslüman bir ümmet meydana getir ve bize ibâdetimizin yollarını göster, tevbemize rahmetle bakıver. Hiç şüphesiz Tevvâb sensin, Rahîm sensin. Ey bizim Rabbimiz, bir de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki, onlara senin âyetlerini tilavet

eylesin, kendilerine kitabı ve hikmeti öğretsin, içlerini ve dışlarını tertemiz yapıp onları pâk eylesin. Hiç şüphesiz Azîz sensin, hikmet sahibi Sensin.”¹⁶⁷

Hiz. İbrahim ve İsmail'in Ka'be'nin inşası sırasında ettikleri bu dua, İslam dinindeki temel inançları ve değerleri güçlü bir şekilde yansıtır. Bu dua hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir dizi önemli değer aktarımını içerir. Bu değerler şunlardır:

İbadet ve Teslimiyet: Hiz. İbrahim ve İsmail, Allah'a tam bir teslimiyet ve ibadet ruhu içinde olduklarını ifade ederek, kendilerini ve soyumuzu Allah'a adayan müslümanlar olarak tanımlamaları, İslam'ın temel prensibi olan tevhid (Allah'ın birliği) ve ibadetin önemini vurgular. Bu dua, Müslümanların hayatlarını Allah'ın iradesine göre şekillendirme arzularını gösterir.

Dini Eğitim ve Temizlik: Duada, Allah'tan gelecek nesillere dini bilgileri, kitabı ve hikmeti öğretecek bir peygamber göndermesi istenmektedir. Bu, İslam'ın eğitim ve öğretim üzerine verdiği önemi ve bireyin hem içsel hem de dışsal olarak arınmasını ve temizlenmesini ifade eder. Dinî eğitim, toplumun manevi ve ahlaki gelişimini destekler ve bireylerin doğru davranışlar sergilemesine yardımcı olur.

Merhamet ve Tövbe: Dua, Allah'ın tövbe edenlere merhametle yaklaşmasını istemektedir. Bu, Müslümanların hata yapabileceğini kabul etmeleri ve bu hatalardan dönme arzularını yansıtır. Allah'ın bağışlayıcı ve merhametli olduğuna olan inanç, bireylerin hatalarını kabullenip düzeltme yoluna gitmelerini teşvik eder.

Toplumsal Birlik ve Kimlik: Hiz. İbrahim'in dua ettiği gibi, soyundan gelenlerin de kendisi gibi Allah'a teslim olan bir ümmet olmaları isteği, toplumsal birliği ve kimliği pekiştirir. Bu, bir toplumun ortak bir inanç etrafında kenetlenmesi ve bu inancın gelecek nesillere aktarılması anlamına gelir.

İlahi Rehberlik: Dua, Allah'tan ibadetin yollarını göstermesini talep eder, bu da bireylerin doğru yolda ilerlemeleri için ilahi rehberliğe olan ihtiyacı vurgular.

¹⁶⁷ Bakara, 2/127-129.

Bu, dini uygulamaların doğru şekilde yerine getirilmesi ve dini yaşamın her yönüyle uyumlu olması için önemlidir.

Hız. İbrahim ve İsmail'in bu duası İslam'ın temel değerlerini, toplumsal sorumlulukları ve bireysel ibadet anlayışını güçlü bir şekilde vurgular. Bu dua, Müslümanlar için manevi bir model olarak hizmet eder ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde değerlerin aktarılmasını destekler. Bu, bireylerin manevi arayışlarını ve toplumun dini ve ahlaki yapısını güçlendirir.

Salih Bir Evlat İçin Yaptığı Duâ;

*“Ya Rabbi, bana salihlerden (bir çocuk) ihsan et.”*¹⁶⁸

Bu dua, çok kısa olmasına rağmen, içerdığı mesaj ve değerler oldukça derindir. İslam'da, aile ve çocuk yetiştirme üzerine büyük bir vurgu vardır ve bu dua, bu konunun manevi yönünü güçlü bir şekilde yansıtır. Değer aktarımı açısından şu ana temalara değinebiliriz:

Nesil Bilinci ve Sorumluluğu: Bu dua, bir ebeveynin evladına yönelik temel arzularından birini ifade eder: salih ve erdemli bir çocuk yetiştirmek. Salih, genel olarak ahlaki ve manevi yönden olgun, iyi davranışlarda bulunan ve dini prensiplere bağlı olan kişiyi ifade eder. Bu dua, gelecek nesillerin topluma faydalı bireyler olarak yetişmesi için duyulan derin bir arzu ve bu yönde Allah'tan yardım talep etmeyi gösterir.

Manevi Miras: Duanın içeriği, ebeveynlerin çocuklarına bırakacakları en değerli mirasın maddi zenginlik veya sosyal statü değil, ahlaki ve manevi değerler olduğunu vurgular. Salih bir evlat, ailesine ve çevresine olumlu etkilerde bulunan, iyi ahlak ve davranışlar sergileyen bir kişi olarak tanımlanır.

Ebeveynin Rolü ve Dua: Ebeveynlerin, çocuklarının manevi ve ahlaki gelişimi üzerinde önemli bir etkisi vardır. Bu dua, ebeveynin sadece fiziksel ve zihinsel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda çocuklarının manevi ve ahlaki gelişimine de katkıda bulunma sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini

¹⁶⁸ Saffat, 37/100.

gösterir. Dua, ebeveynin bu sorumluluğu yerine getirme konusunda ilahi yardım aradığını gösterir.

Toplumsal Uyum ve Barış: Salih bir evlat, toplumda uyum ve barışın sürdürülmesine katkıda bulunur. Bu tür bireyler, topluluklarına örnek olabilir ve çevrelerindeki insanlara pozitif etkilerde bulunabilirler. Bu, bireysel düzeyde olduğu kadar toplumsal düzeyde de değerleri pekiştirir ve aktarır.

Allah'a Güven ve Teslimiyet: Dua, ebeveynin çocuğunun gelişimi konusunda Allah'a güvendiğini ve O'nun iradesine teslim olduğunu gösterir. Bu, İslam'da çok önemli bir konsept olan “tevekkül”ün bir yansımasıdır—yani her türlü çabayı gösterdikten sonra sonuçları Allah'ın iradesine bırakmak.

Bu dua, bireysel ve toplumsal düzeyde önemli değerleri içerir ve bir ebeveynin çocuk yetiştirirken göstermesi gereken manevi öncelikleri ve sorumlulukları vurgular. Bu tür dualar, bireyin ve toplumun ahlaki ve manevi yapısını güçlendirirken, nesiller arası değer aktarımını da sağlar.

4.1.4. Lut (a.s.)

Uzun bir süre onları hak yola davet ettiği, öğütler verdiği halde kavminin kendisini hiç dinlememesi ve yaptıkları rezalete devam etmesi üzerine Hz. Lût, “*Ya Rabbi, beni ve ehlimi onların yaptıklarından kurtar*”¹⁶⁹ şeklindeki duâsını yaptı.

Hz. Lût'un duası önemli bir manevi ve ahlaki mücadeleyi yansıtarak, değerlerin aktarımı açısından dikkate değer birçok yön içerir. Bu dua, bireysel direniş, ailevi koruma, toplumsal ahlak ve ilahi yardıma sığınma gibi konulara değinir. İşte bu duanın değer aktarımı açısından incelenebilecek ana temalar:

Ahlaki Direniş ve Kararlılık: Hz. Lût, kavminin ahlaki çöküşüne ve kötü davranışlarına karşı uzun süre direnmiş ve onları doğru yola davet etmiş, ancak başarısız olmuştur. Bu durum, bireyin ahlaki değerlere olan bağlılığını ve kötülöklere karşı direnişini vurgular. Hz. Lût'un duası ahlaki çürümenin yaygın olduğu bir toplumda bile doğruyu savunma azmini ve kararlılığını gösterir.

¹⁶⁹ Şuara, 26/169.

Ailevi Koruma ve Güvenlik: Hz. Lût, dua ederek ailesinin korunmasını istemiştir. Bu, ebeveyn olarak koruyuculuk rolünün ve aile bireylerini toplumsal kötülüklerden uzak tutma sorumluluğunun altını çizer. Bu durum, aile değerlerinin korunması ve aile bireylerinin manevi ve fiziksel olarak sağlıklı bir ortamda büyütülmesi gerekliliğini vurgular.

İlahi Yardım ve Teslimiyet: Hz. Lût'un duası zor durumlarda ilahi yardıma başvurma ve Allah'a tam bir teslimiyet gösterme önemini yansıtır. Bu durum, tevekkül kavramını (Allah'a güvenmek ve O'nun iradesine teslim olmak) öne çıkarır. Böyle bir dua, bireyin üstesinden gelinemeyecek zorluklarla karşılaştığında, son çare olarak yüce bir güce sığınmasının önemini gösterir.

Toplumsal Sorumluluk ve İyilik Savunuculuğu: Hz. Lût'un kavmini düzeltme çabaları, bir liderin veya toplum üyesinin, toplumu iyileştirme ve kötülüklerle mücadele etme sorumluluğunu hatırlatır. Bu, toplumun genel ahlakını yükseltme ve daha sağlıklı bir toplumsal yapı oluşturma çabasını içerir.

Adalet ve Bağışlama: Hz. Lût'un duası adaletin sağlanması ve kötülüklerden uzak bir yaşam sürme arzusunu yansıtır. Ayrıca bu dua, kötülüklere bulaşmamış bireylerin bağışlanması ve korunması gerektiğini vurgular.

Hz. Lût'un bu duası bireyin ve toplumun karşı karşıya kaldığı ahlaki zorluklarla başa çıkma, aile değerlerini koruma ve ilahi yardıma sığınma gibi önemli değerleri aktarır. Bu tür dualar, bireylerin ve toplumların zor zamanlarda nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair güçlü bir rehber sunar ve ahlaki ve manevi gelişim için temel bir kaynak teşkil eder.

4.1.5. Yakub (a.s.)

“Daha önce kardeşi (Yusuf) hakkında size güvendiğim gibi onun hakkında da mı size güveneyim? Koruyucu olarak Allah, en hayırlı olandır. O merhamet edenlerin en merhametlisidir, dedi.”¹⁷⁰

¹⁷⁰ Yusuf, 12/64.

Bu ifade, Kur'an'da Hz. Yakup'un, oğlu Yusuf'un kaybolduktan sonra diğer oğlunun da kaybolması riskine karşı söylediği sözlerden alınmıştır. Bu cümle, Hz. Yakup'un yaşadığı zorluklar ve sınavlar karşısında sergilediği sabır, güven ve tevekkülün ifadesidir. İfade, değer aktarımı açısından birkaç önemli tema içerir:

Allah'a Güven ve Tevekkül: Hz. Yakup, oğullarına olan güvenini dile getirirken, asıl güvenin ve koruyuculuğun Allah'tan geldiğini vurgular. Bu, Allah'a tam bir güven ve O'nun planına teslim olma anlamına gelen tevekkül kavramını pekiştirir. Böylece, bireylerin zor zamanlarda Allah'a yönelmeleri ve O'nun iradesine güvenmeleri gerektiği öğretilir.

Sabır ve Direnç: Hz. Yakup, daha önce oğlu Yusuf'un kaybolması gibi büyük bir sınavdan geçmiş olmasına rağmen, yine de sabrını koruyor ve Allah'a olan inancını sürdürüyor. Bu, sabır ve direncin, zorluklar karşısında nasıl korunabileceği ve bu durumların kişiyi daha da güçlendirebileceği konusunda değerli bir ders sunar.

Merhamet ve Bağışlama: Hz. Yakup, Allah'ı “merhamet edenlerin en merhametlisi” olarak tanımlayarak, Allah'ın sonsuz merhamet ve şefkatini vurgular. Bu ifade, bireylerin de merhametli olmaları ve başkalarına karşı anlayışlı davranmaları gerektiği mesajını taşır. Aynı zamanda, Allah'ın merhametinin her türlü insani sınırlamayı aştığını ve O'nun bağışlayıcı doğasının, insanların hatalarına rağmen onları sevmeye devam ettiğini gösterir.

İlahi Adalet ve Koruma: Hz. Yakup'un ifadeleri, Allah'ın adaletine ve koruyucu gücüne olan inancını yansıtır. Bu, bireylerin hayatlarının her alanında ilahi adaleti gözetmeleri ve adaletsizliklere karşı durmaları gerektiğini öğütler. Aynı zamanda, gerçek koruyucunun ve yardımcının Allah olduğunu ve O'na güvendiklerinde insanların en iyi şekilde korunacağını ifade eder.

Hz. Yakup'un bu sözleri, zor zamanlarda sabır gösterme, Allah'a güvenme, merhametli olma ve adaletli davranma gibi temel İslami değerleri aktarır. Bu değerler, bireylerin ve toplumların manevi ve ahlaki gelişimine katkıda bulunurken, aynı zamanda nesiller boyu aktarılacak önemli dersler sunar.

4.1.6. Yusuf (a.s.)

*“Ya Rabbi, zindan benim için onların beni kendisine davet ettiklerinden daha sevimlidir. Eğer bu kadınların hilesini benden çevirmezsen onlara meyleder ve cahillerden olurum”*¹⁷¹

Hiz. Yusuf'un bu duası Kur'an'da onun zor bir durumla karşılaştığında gösterdiği sabır, direnç ve ahlaki kararlılık örneğini içerir. Hiz. Yusuf, kendisine yönelik kadınların cazibesine ve hilelerine karşı direnmek için Allah'a dua eder. Bu dua, bir dizi değerli ders ve değer aktarımını temsil eder:

Ahlaki Direnç ve Saflık: Hiz. Yusuf, zindanı, kendisine yapılan ahlaksız tekliflerden daha iyi bir seçenek olarak görüyor. Bu, bireyin, ahlaki ve manevi değerlerini korumak için zorlu seçimler yapmaya hazır olduğunu gösterir. Dua, ahlaki bütünlüğün korunmasının, geçici zevklerden ve yanlış yollardan daha önemli olduğunu vurgular.

Tevazu ve Cahillikten Kaçınma: Hiz. Yusuf, Allah'tan hilelerden korunmasını isteyerek, bu tür durumlarda insanın kendi gücünün sınırlı olduğunu kabul eder. Aynı zamanda, yanlış yola sapmaktan ve “cahillerden” olmaktan korunma arzusunu dile getirir. Bu, bilgelik ve tevazunun, kişisel gelişim ve manevi arınma için önemli olduğunu hatırlatır.

Allah'a Sığınma ve Güven: Hiz. Yusuf'un duası zor zamanlarda Allah'a sığınmanın ve O'na güvenmenin önemini vurgular. Bu, tevekkül (Allah'a tam güven) kavramını güçlendirir ve bireylerin zor kararlar ve denemeler karşısında ilahi rehberlik ve yardım aramaları gerektiğini öğretir.

Direnme ve Sabır: Hiz. Yusuf, haksız yere zindana atılmayı, ahlaki düşüşten daha tercih edilebilir bir yol olarak görüyor. Bu, doğruyu yapmanın bazen büyük fedakarlıklar ve zorluklar gerektirebileceğini gösterir. Ayrıca sabrın ve direncin, kişisel ve manevi zorluklarla başa çıkmanın anahtarları olduğunu vurgular.

¹⁷¹ Yusuf, 12/33.

Ahlaki ve Manevi Temizlik: Hz. Yusuf, dua ederek manevi temizlik ve korunma talep eder. Bu, bireyin ahlaki ve manevi temizliğinin, dış etkilerden ve cazibelerden korunması için sürekli bir çaba ve bilinç gerektirdiğini hatırlatır.

Hz. Yusuf'un bu duası bireyin ahlaki kararlılığı, sabır, Allah'a güven, tevazu ve manevi arınma gibi değerleri nasıl içselleştirebileceği konusunda güçlü bir örnek teşkil eder. Bu tür değerler, kişisel gelişimi destekler ve bireyin toplum içinde sağlıklı ve uyumlu bir yaşam sürdürmesine yardımcı olur.

*“Ya Rabbi, bana saltanattan bir pay verdin ve rüya tabirini öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünya ve ahirette benim velimsin. Beni Müslim olarak vefat ettir ve salihlere ilhak eyle.”*¹⁷²

Hz. Yusuf'un bu duası onun hayatındaki önemli anları ve kazandığı manevi ve maddi nimetleri kapsamlı bir şekilde ele alır. Aynı zamanda, ölümüne ve ahiret hayatına yönelik arzularını ifade eder. Bu dua, değer aktarımı açısından özellikle şu temaları barındırır:

Allah'a Şükür ve Minnettarlık: Hz. Yusuf, kendisine verilen saltanat ve bilgi için Allah'a şükranlarını sunar. Bu, nimetlere karşı minnettar olmanın ve bunları tanımanın önemini vurgular. Şükür, İslam'da sadece bir erdem değil, aynı zamanda bir ibadet şeklidir ve Allah'ın lütuflarına karşı kulluk bilincini pekiştirir.

İlahi Rehberlik ve Koruma: Dua içinde, Hz. Yusuf Allah'ı dünya ve ahirette kendisinin koruyucusu ve dostu olarak tanımlar. Bu, hayatın her aşamasında ilahi rehberliğe ve korumaya olan ihtiyacı vurgular. Allah'ın rehberliği, kararlar ve yaşam yolu üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.

Ölüm ve Ahiret Bilinci: Hz. Yusuf, Müslüman olarak ölmeyi ve salihler arasında yer almayı diler. Bu, ölüm bilincinin ve ölümden sonraki hayata hazırlıklı olmanın önemini gösterir. Ayrıca iyi insanlarla birlikte anılmak ve onların arasında yer almak arzusu, kişinin yaşam boyu sürdürdüğü iyi davranışların ve ahlaki tutumun önemini vurgular.

¹⁷² Yusuf, 12/101.

Manevi Hedefler ve Ahlaki İdealizm: Hz. Yusuf'un dualarında dile getirdiği manevi hedefler, bireyin hayatını ahlaki ve manevi hedefler doğrultusunda şekillendirme arzusunu yansıtır. İnsanın hayatını, yalnızca dünyevi başarılarla değil, aynı zamanda manevi ve ahlaki başarılarla da değerlendirmesi gerektiğini öğütler.

Rüya Tabiri ve Bilgelik: Hz. Yusuf, Allah'tan öğrendiği rüya tabiri yeteneğini tanıır. Bu, Allah'ın bireylere özel yetenekler ve bilgiler verebileceğini ve bu yeteneklerin, kişinin toplum içindeki rolünü ve etkisini şekillendirebileceğini gösterir. Bireyin bu yetenekleri, Allah'ın rızasını kazanma ve topluma hizmet etme yollarında kullanması teşvik edilir.

Hz. Yusuf'un bu duası İslam'ın temel değerlerini—şükran, ilahi rehberlik, ölüm bilinci, manevi hedefler ve özel yeteneklerin sorumlu kullanımı—bireylerin yaşamlarına nasıl entegre edilebileceğini öğretir. Bu değerler, bireyin sadece kendi iyiliği için değil, aynı zamanda toplumun genel refahı için de çalışmasını teşvik eder.

4.1.7. Eyyüb (a.s.)

*“Hani Rabbine, ‘Ya Rab! Başıma bir bela geldi, (sana sığındım), sen merhametlilerin en merhametlisisin’ diye nida etti. Bunun üzerine duasını kabul ettik ve onu yakalandığı dertten kurtardık. Ayrıca katımızdan bir rahmet ve bize kulluk edenlere bir ders olmak üzere, ona aile fertlerini ve onlarla birlikte bir o kadarını daha verdik.”*¹⁷³

Bu ayetler, Hz. Eyyüb'ün sabrını ve Allah'a olan güvenini anlatırken, karşılaştığı büyük sıkıntılara rağmen gösterdiği üstün sabır ve duanın gücünü öne çıkarır. Hz. Eyyüb'ün bu duası zorluklar ve sıkıntılar karşısında bireylerin nasıl davranması gerektiğine dair değerli dersler sunar. Değer aktarımı açısından bu dua, özellikle aşağıdaki temalara işaret eder:

Sabır ve Dayanıklılık: Hz. Eyyüb, büyük sıkıntılar ve hastalıklar yaşamasına rağmen sabrını korumuş ve Allah'a olan inancından vazgeçmemiştir. Bu, sabrın ve

¹⁷³ Enbiya, 21/83-84

dayanıklılığın, bireyin manevi olgunluğunda ve zorluklarla başa çıkmada önemli rol oynadığını gösterir. Ayrıca sabrın Allah tarafından ödüllendirileceği mesajını verir.

Allah'a Sığınma ve Dua: Hz. Eyyüb'ün duası zor zamanlarda Allah'a sığınmanın ve O'na dua etmenin önemini vurgular. Dua, bireyin Allah ile olan ilişkisini güçlendirir ve manevi destek arayışında temel bir araçtır. Bu, bireyin zorluklar karşısında yalnız olmadığını ve her zaman ilahi yardımı talep edebileceğini hatırlatır.

İlahi Merhamet ve Şefkat: Hz. Eyyüb'ün duasında Allah'ı “merhametlilerin en merhametlisi” olarak anması, Allah'ın sonsuz merhamet ve şefkatine işaret eder. Bu, Allah'ın bütün varlıklara karşı şefkatli ve merhametli olduğunu ve O'nun yardımının her zaman erişilebilir olduğunu vurgular.

Mükafat ve İyileşme: Allah, Hz. Eyyüb'ün duasını kabul ederek onu sıkıntılarından kurtarmış ve ona ailesini ve daha fazlasını geri vermiştir. Bu, doğru yolda sabırlı olan ve Allah'a güvenen bireylerin sonunda mükafatlandırılacağını gösterir. Bu, zorluklara göğüs gerenler için bir umut ve teşvik kaynağıdır.

Toplumsal ve Ailevi İlişkiler: Allah'ın Hz. Eyyüb'e ailesini ve daha fazlasını geri vermesi, aile bağlarının ve toplumsal ilişkilerin önemini vurgular. Bu, bireyin sadece manevi ve kişisel bir varlık olmadığını, aynı zamanda bir toplumun ve ailenin parçası olduğunu hatırlatır. Aile ve topluluk desteği, bireyin zor zamanlarda güç bulmasına yardımcı olabilir.

Hz. Eyyüb'ün duası ve Allah'ın ona verdiği cevap, zorluklar karşısında sabır göstermenin, dua etmenin ve Allah'a güvenmenin önemini öğreten güçlü bir ders sunar. Bu öykü, bireylerin zor zamanlarda nasıl davranmaları gerektiğine dair manevi bir rehber olarak hizmet eder ve toplumda sabır, şefkat ve dayanıklılık değerlerinin aktarılmasına katkıda bulunur.

“Ya Rabbi, şeytan beni zorluk yorgunluk ve azaba uğrattı.”¹⁷⁴

¹⁷⁴ Enbiya, 21/83.

Bu dua, insanın yaşam yolculuğunda karşılaşılabileceği zorluklar ve sıkıntılar karşısında Allah'a yapılan içten bir yakarışı temsil eder. Şeytanın insan üzerindeki etkisine karşı duyulan endişe ve bununla başa çıkmak için ilahi yardım talep etme ifade edilir. Bu dua, değer aktarımı açısından önemli dersler içerir:

Manevi Mücadele ve Uyanıklık: Bu dua, şeytanın insana zorluklar ve sıkıntılar çıkardığını kabul ederek, manevi mücadelede sürekli uyanık olmanın ve kötülöklere karşı dikkatli bir şekilde duruş sergilemenin önemini vurgular. Bireyin, şeytani vesveselere ve kötü etkilere karşı korunması için Allah'a sığınması gerektiği öğretilir.

İlahi Yardıma Sığınma: Dua, insanın kendi başına mücadele etme kapasitesinin sınırlı olduğunu ve ilahi yardıma ihtiyaç duyulduğunu gösterir. Allah'tan yardım istemek, zorluklar ve mücadelelerle başa çıkmak için gerekli manevi desteği sağlar ve insanı güçlendirir.

Şeytani Etkilere Karşı Direnç: Dua, bireyin şeytani etkiler ve düşünceler karşısında dirençli olmasının önemini işaret eder. Bu, özellikle zor zamanlarda sabır göstermenin ve olumsuz düşüncelerden uzak durmanın değerini öne çıkarır.

Psikolojik ve Manevi Sağlık: İnsanın manevi ve psikolojik sağlığını koruması için şeytanın neden olduğu yorgunluk ve azap gibi olumsuz durumlarla mücadelede ilahi yardımın önemi vurgulanır. Bu, bireyin hem zihinsel hem de ruhsal sağlığının korunmasına yönelik bir yaklaşımı teşvik eder.

Ahlaki ve Manevi Dayanıklılık: Dua, bireyin ahlaki ve manevi dayanıklılığını güçlendirmeyi amaçlar. Bu, zorluklar ve sıkıntılar karşısında ahlaki değerlerden sapmama ve doğru yolda kalmaya devam etme çabasını destekler.

Bu dua, bireyin yaşamının zorlukları karşısında nasıl dirençli ve sabırlı olabileceği, kötü etkilerden nasıl uzak durabileceği ve her türlü sıkıntıda Allah'a nasıl güvenebileceği konusunda güçlü bir manevi rehber sunar. Bu tür dualar, bireyin iç dünyasını güçlendirirken, toplum içinde de ahlaki ve manevi değerlerin yayılmasına ve pekişmesine katkıda bulunur.

4.1.8. Şuayb (a.s.)

“Allah bizi ondan (kafirlikten) kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek, Allah’a karşı iftira etmiş oluruz. Rabbimiz Allah’ın dilemesi hali müstesna, geri dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz sadece Allah’a dayanırız. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın.”¹⁷⁵

A'raf Suresi'nin 89. ayetinde yer alan bu dua, iman eden bir grup insanın, kendi kavimlerine karşı olan duruşlarını ve Allah'a olan güvenlerini anlatır. Bu dua, İslam'ın temel değerlerini ve inançlarını güçlü bir şekilde yansıtarak, ahlaki ve manevi bir çerçeve sunar. Bu ayetin değer aktarımı açısından öne çıkan temaları şu şekilde sıralanabilir:

İmanın Korunması ve İftiradan Kaçınma: Dua edenler, dinden dönmenin Allah’a karşı iftira olacağını belirtirler. Bu, imanın korunması gerektiğini ve dini değerlere sadık kalmanın önemini vurgular. İman, bireyin kimliğinin ve ahlaki duruşunun temel taşıdır ve bu duruş, yanlış inançlara yönelmekle sarsılmamalıdır.

Allah’a Tam Teslimiyet ve Güven: Duada, “Biz sadece Allah’a dayanırız” ifadesi, müminlerin her durumda Allah'a olan güvenlerini ve O'na tam teslimiyetlerini gösterir. Bu, tevekkül (Allah’a güvenmek) kavramını pekiştirir ve müminlerin zorluklar karşısında bile Allah'ın iradesine güvenmeleri gerektiğini hatırlatır.

İlahi Adaletin Talebi: “Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet” sözleri, adaletin, İslam'ın temel prensiplerinden biri olduğunu vurgular. Adalet talebi, toplumsal düzenin sağlanması ve huzurun korunması için elzemdir. Ayrıca Allah'ın en adil hükmeden olduğuna olan inanç, O'nun kararlarına olan güveni ve teslimiyeti de pekiştirir.

Toplumsal Çatışma ve Uzlaşma Arayışı: Bu dua, bir toplum içinde yaşanan iç çatışmalara çözüm bulunması için ilahi müdahale talebini içerir. Müminler, toplum

¹⁷⁵ Araf, 7/89

içi anlaşmazlıklarda dahi adaletli bir çözüm yolu ararlar ve bu çözümün Allah tarafından sağlanmasını dilerler.

Bilgi ve Hikmetin Allah'ta Olduğunun Kabulü: “Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır” ifadesi, Allah'ın sınırsız bilgi ve hikmetine işaret eder. Bu, müminlerin karşılaştıkları her durumda Allah'ın bilgisine güvendiklerini ve O'nun her şeyin en iyisini bildiğine olan inançlarını gösterir.

Bu ayet, müminlerin kendi inançlarını koruma, Allah'a güvenme, adil bir çözüm arayışı içinde olma ve ilahi hikmete teslim olma gibi değerleri nasıl benimsediklerini ve yaşamlarına nasıl entegre ettiklerini güçlü bir şekilde yansıtır. Bu değerler, bireysel ve toplumsal düzeyde manevi gelişimi teşvik eder ve daha adil, huzurlu bir toplum yapısının oluşumuna katkıda bulunur.

4.1.9. Musa (a.s.)

Bir Kıptî'yi Öldürdüğünde Yaptığı Duâ;

Hayatını en azılı düşmanının evinde, huzur ve güven içinde geçiren ve büyüyüp delikanlı olan Hz. Musa, bir gün yolda giderken bir Kıpti ile Beni İsrailinin kavgasına şahit oldu. Kendi ırkından olan kişiyi kurtarmak kastıyla Kıpti'ye vurduğu bir yumruk hiç beklemediği bir sonuç doğurmuş, yere düşen Kıpti ölmüştü. Bu beklenmedik ölüm karşısında “*Ya Rabbi, ben nefsimi zulmettim, beni bağışla*”¹⁷⁶ diyerek işlediği günahın affı için duâ etti. Bu günden pişman olduğunu kesin olarak dile getirmek için de duâsına şöyle devam etti: “*Ya Rabbi, üzerimde olan nimetlerine and olsun ki artık suçlulara asla arka olmayacağım.*”¹⁷⁷

Hz. Musa'nın Kıpti'yi yanlışlıkla öldürdükten sonra ettiği dua, pişmanlık, bağışlanma talebi ve gelecekte daha iyi bir insan olma sözü gibi önemli temaları içerir. Bu dua, İslam'da kişisel sorumluluk almanın, hatalardan ders çıkartmanın ve manevi arınmanın önemine dair derin değerler taşır. İşte bu duanın değer aktarımı açısından ele alınabilecek temel yönleri:

¹⁷⁶ Kasas, 28/16.

¹⁷⁷ Kasas, 28/17.

Kişisel Sorumluluk ve Pişmanlık: Hz. Musa, yaptığı hatanın farkında olarak hemen sorumluluk alır ve Allah'a pişmanlığını dile getirir. Bu, İslam'da kişisel hatalar karşısında sorumluluk almanın ve bunları kabul etmenin önemini vurgular. Kişisel hatalardan öğrenmek ve bunları düzeltmek için çaba göstermek, bireyin manevi olgunlaşmasında kritik bir adımdır.

İlahi Bağışlama ve Merhamet: Hz. Musa'nın bağışlanma talebi, Allah'ın sonsuz merhamet ve bağışlama kapasitesine olan inancı yansıtır. Allah'a yapılan samimi bir tövbe, ne kadar büyük hata yapılırsa yapılsın, affedilebileceği mesajını taşır. Bu, müminleri hata yaptıklarında ümitsizliğe kapılmamaya ve Allah'ın merhametine güvenmeye teşvik eder.

Gelecekteki Davranışlara Yönelik Taahhüt: Hz. Musa'nın “artık suçlulara asla arka olmayacağım” şeklindeki ifadesi, hatalardan ders çıkarma ve gelecekte daha iyi davranışlar sergileme niyetini gösterir. Bu, bireyin toplum içindeki sorumluluklarını yerine getirme ve doğru olanı yapma konusunda kararlı olması gerektiğini öğretir.

Allah'ın Nimetlerine Karşı Minnettarlık: Hz. Musa, dua sırasında Allah'ın kendisine verdiği nimetlere atıfta bulunur. Bu, Allah'ın verdiği nimetlere karşı minnettar olmanın ve bu nimetlerin bilincinde olarak yaşamının önemini vurgular. Nimetlere karşı minnettar olmak, müminin Allah ile olan ilişkisini güçlendirir ve O'na olan bağlılığını pekiştirir.

Hz. Musa'nın bu duası bireyin hatalarından öğrenmesi, Allah'a olan bağlılığı ve topluma karşı sorumlulukları açısından önemli bir örnek teşkil eder. Bu dua, özür dileme, affedilme talebi ve daha iyi bir insan olma yolunda samimi bir adım atma konusunda bireylere rehberlik eder. Aynı zamanda, toplumda adalet, sorumluluk ve merhamet gibi değerlerin pekişmesine katkıda bulunur.

Kaçak Yaşarken Yaptığı Duâ;

*“Ya Rabbi, doğrusu ben, bana indireceğin her hayra muhtacım.”*¹⁷⁸

¹⁷⁸ Kasas, 28/24.

Hız. Musa'nın kaçak yaşarken ettiğı bu dua, onun tam bir teslimiyet ve Allah'a olan ihtiyacını ifade eder. Dua, bireysel bağımlılığı, tevazu ve manevi ihtiyaçları simgelerken, zor zamanlarda bile Allah'ın lütfuna ve yardımına olan derin inancı vurgular. Bu duanın değeri aktarımı açısından barındırdığı önemli temalar ve öğretiler şunlardır:

Mutlak İhtiyaç ve Bağımlılık: Duanın “bana indireceğın her hayra muhtacım” ifadesi, bireyin yaşamındaki her türlü “hayır”ın, yani iyiliğın ve bereketin, Allah'tan geldiğine olan inancını yansıtır. Bu ifade, her şeyin Allah'ın kontrolünde olduğunu ve bireyin O'nun lütfuna tamamen bağımlı olduğunu gösterir. Bu, müminlere kendi kudret ve imkanlarına güvenmek yerine, Allah'a sığınmaları gerektiğini öğretir.

Tevazu ve Minnettarlık: Hız. Musa'nın duası onun durumunun zorluğuna ve kendi kısıtlılıklarına rağmen Allah'a olan derin tevazusunu ve minnettarlığını gösterir. Bu durum, müminlerin, Allah'ın verdikleri karşısında alçakgönüllü olmaları ve her türlü hayra şükretmeleri gerektiğini hatırlatır.

Allah'a Güven ve Teslimiyet: Bu dua, Hız. Musa'nın Allah'a olan tam teslimiyetini ve güvenini simgeler. Zorluklar ve belirsizlikler içinde bile, Allah'ın yardımına ve rehberliğine güvenmek, müminin üstesinden gelebileceğı herhangi bir zorluğa karşı koyabileceğı manevi bir kalkandır.

Duaların Geniş Kapsamı: Hız. Musa'nın duası spesifik bir dilek ya da arzu içermek yerine, genel bir lütuf ve hayır talebinde bulunur. Bu, duaların sadece acil ihtiyaçlar için değil, hayatın her alanında Allah'ın rehberliği ve yardımı için yapılabileceğini öğretir.

Manevi Zenginlik ve İç Huzur: Bu dua, zor zamanlarda manevi zenginlik ve iç huzura ulaşmanın bir yolu olarak görülebilir. Allah'tan gelen her türlü hayra açık olmak, bireyin ruhsal olarak daha sağlam ve dengeli bir yaşam sürmesine yardımcı olur.

Hız. Musa'nın bu duası bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları zorluklar ve belirsizlikler karşısında nasıl bir tutum sergilemeleri gerektiğine dair güçlü bir örnek teşkil eder. Bu dua, teslimiyet, tevazu, Allah'a güven ve dua etmenin geniş

kapsamlı önemini vurgular, böylece hem bireysel hem de toplumsal düzeyde manevi değerlerin pekiştirilmesine katkı sağlar.

Firavun’u Hakka Davet Emrini Aldığında Yaptığı Duâ;

*“Ey Rabbim! Benim göğsüme genişlik ver. İşimi kolaylaştır. Dilimden düğümü çöz ki, sözümü iyi anlasınlar. Bir de bana ailemden bir vezir ver. Kardeşim Harun'u (ver). Onunla arkamı kuvvetlendir. (Elçilik) işimde onu bana ortak et. Ki seni çok tesbih edelim. Seni çok analım. Şüphe yok ki sen bizi görüp duruyorsun.”*¹⁷⁹

Hz. Musa'nın yaptığı bu dua, Kur'an'da önemli bir yer tutar ve pek çok değeri içerisinde barındırır. Hz. Musa, bu duada hem kendisi için hem de görevini yerine getirme sürecinde ona destek olması için kardeşi Hz. Harun'un yanında olmasını istemektedir. Bu dua, bireysel ve toplumsal düzeyde bir dizi değer öğretisi ve ders sunar:

İletişim ve Anlaşılabilirlik: Hz. Musa, görevini etkili bir şekilde yerine getirebilmek için açık ve etkili iletişim kurabilme yeteneği talep eder. Bu, liderlik ve etkileşimde açıklığın, anlaşılabilirliğin önemini vurgular. Toplum içinde açık iletişim, mesajların doğru anlaşılmasını ve etkili bir şekilde harekete geçirilmesini sağlar.

İşbirliği ve Destek: Hz. Musa, kardeşi Hz. Harun'dan “vezir” olarak yardım istemektedir. Bu, zor görevlerin ve sorumlulukların paylaşılmasının önemini gösterir. İşbirliği ve ekip çalışması, bireylerin birlikte daha güçlü olabileceğini ve ortak hedeflere daha etkili bir şekilde ulaşabileceğini ifade eder.

Kişisel ve Manevi Gelişim: Hz. Musa'nın, Allah'ı tesbih etme ve onu anma arzusu, manevi bir derinlik ve sürekli gelişim ihtiyacını yansıtır. Bu, bireylerin manevi hayatlarını zenginleştirmek ve sürekli bir şükür hali içinde olmak için dua ve zikrin önemini gösterir.

Allah'ın Her Şeyi Gördüğü Bilinci: Duanın sonunda Hz. Musa, Allah'ın kendilerini her zaman gördüğünü kabul eder. Bu, Allah'ın her zaman bilinçli ve

¹⁷⁹ Tâhâ, 20/25-35.

gözetleyici olduğu gerçeğini kabullenmek, bireylerin sorumluluklarını hatırlamalarına ve doğru davranışlarda bulunmalarına yardımcı olur.

Rahatlık ve Kolaylık Arayışı: Hz. Musa'nın göğsünün genişletilmesini ve işinin kolaylaştırılmasını istemesi, liderlerin ve sorumluluk taşıyan bireylerin zorluklarla başa çıkabilmesi için ilahi yardım ve rahatlama arayışını simgeler. Bu, zor zamanlarda Allah'tan yardım istemenin ve O'na güvenmenin önemini vurgular.

Hz. Musa'nın bu duası liderlik, sorumluluk, işbirliği, manevi gelişim ve ilahi bağlılık gibi pek çok değeri içerir. Bu değerler, bireylerin hem kendi iç dünyalarını hem de etkileşimde bulundukları toplumları manevi ve ahlaki olarak geliştirmelerine yardımcı olur. Ayrıca dua etmenin, zorluklarla başa çıkmak ve hedeflere ulaşmak için güçlü bir araç olduğunu öğretir.

4.1.10. Süleyman (a.s.)

“Ya Rabbi! Beni bağışla ve benden sonra kimseye nasip olmayacak bir saltanatı bana hibe et. Şüphesiz ki Sen vehhâbsın (çok bağış yapansın).”¹⁸⁰

Hz. Süleyman'ın bu duası onun özel bir konum ve sorumluluk istemiyle ilgili olduğu kadar, Allah'ın lütfuna, bağışına ve kudretine olan inancını da gösterir. Bu dua, manevi ve toplumsal değerler açısından birçok önemli ders içerir:

Allah'a Güven ve Teslimiyet: Hz. Süleyman'ın duası Allah'ın sonsuz gücüne ve bağış yeteneğine olan tam bir güveni yansıtır. Bu, müminlerin Allah'tan ne isteyeceklerini bilerek, O'na tam bir teslimiyetle yaklaşımları gerektiğini öğretir.

Bağışlanma Arayışı: Duada geçen “Beni bağışla” ifadesi, her türlü başarı ve mevkinin öncesinde kişisel arınma ve Allah'tan af dilemenin önemini vurgular. Bu, bireyin manevi temizliğine ve hatalarından arınmaya verdiği önemi gösterir ve müminlere sürekli bir öz değerlendirme ve tövbe etme gerekliliğini hatırlatır.

Olağanüstü Bir Talep: Hz. Süleyman, kendisinden sonra kimseye nasip olmayacak bir saltanat talep ederken, bu, Allah'ın kullarına özel yetenekler, sorumluluklar ve mevkiler verebileceğini gösterir. Aynı zamanda, liderlerin ve

¹⁸⁰ Sâd, 38/35.

yöneticilerin, topluma hizmet etmek için Allah'tan özel yetenekler ve imkanlar talep edebileceğini öğretir.

Liderlik ve Sorumluluk: Hz. Süleyman'ın bu özel saltanatı talep etmesi, liderlik pozisyonunda olanların sadece dünyevi güç değil, aynı zamanda manevi sorumluluk taşıdıklarını gösterir. Bu, liderlerin toplumu yönlendirirken adil ve merhametli olmaları gerektiğinin altını çizer.

Allah'ın Bağışlayıcılığı (Vehhabiyet): Hz. Süleyman Allah'a “Vehhâb” (çok bağış yapan) sıfatıyla hitap eder. Bu, Allah'ın lütuf ve keremini, kullarına sınırsız bağışlar yapma özelliğini vurgular. Müminlerin, ihtiyaç duyduklarında Allah'a yönelmeleri ve O'nun cömertliğine güvenmeleri gerektiğini öğretir.

Hz. Süleyman'ın bu duası Allah'a olan derin bağlılığı, liderlik ve yönetimde Allah'tan özel yetenekler talep etmenin önemi ve sürekli olarak Allah'tan af ve yardım dilemenin manevi önemini vurgular. Bu dua, aynı zamanda müminlere, Allah'ın bağışlayıcılığına olan inançlarını güçlendirir ve onları daha yüksek manevi hedeflere yönlendirir.

*“Ya Rabbi! Bana ve anne-babama ihsan ettiğin nimetine şükretmemi ve razı olduğun ameller yapmamı nasip et. Rahmetinle beni salih kullarının arasına kat.”*¹⁸¹

Bu dua, Kur'an'da yer alan önemli bir öğreti olan şükran, iyi ameller ve Allah'ın rahmetine olan talebi içerir. Hz. Süleyman'ın bu duası onun hem kendisi için hem de anne-babası için minnettarlık ifade etmesi ve Allah'ın rahmetini dilemesi açısından zengin bir manevi içerik sunar. Bu dua, değer aktarımı açısından birkaç önemli tema içerir:

Minnettarlık ve Şükran: Hz. Süleyman dua ederken, kendisine ve ailesine verilen nimetler için Allah'a şükranlarını sunar. Bu, her türlü nimetin farkında olmak ve bu nimetler için Allah'a şükretmek gerektiğini vurgular. Müminlerin,

¹⁸¹ Neml, 27/19.

yaşamlarındaki her türlü iyiliği tanıyıp değerlendirmeleri ve bunun için minnettar olmaları teşvik edilir.

İyi Ameller ve Allah'ın Rızı Olduğu Davranışlar: Dua, Allah'ın rızı olduğu amelleri yapma arzusunu ifade eder. Bu, müminlerin sadece iç dünyalarında değil, dışa dönük eylemlerinde de Allah'ın hoşnut olacağı şekilde davranmaları gerektiğini gösterir. İyi ameller, bireyin manevi olgunluğunun bir göstergesi olarak kabul edilir ve toplum içinde olumlu değişimlere vesile olabilir.

Allah'ın Rahmeti ve Manevi Hedefler: Hz. Süleyman, Allah'ın rahmeti aracılığıyla salih kullar arasına katılmayı diler. Bu, bireyin manevi hedeflerine ulaşma ve Allah'ın seçkin kulları arasında yer alma arzusunu gösterir. Allah'ın rahmeti, bireyin günahlarından arınmasına ve ahirette yüksek mertebelere erişmesine yardımcı olur.

Ailevi Bağlar ve Manevi Sorumluluk: Hz. Süleyman'ın anne-babası için de dua etmesi, ailevi bağların korunması ve aile bireyleri için de iyi dileklerde bulunmanın önemini vurgular. Bu, İslam'da aile bireylerine karşı sorumluluklarımızı yerine getirmenin ve onlar için hayırlı dualarda bulunmanın teşvik edildiğini gösterir.

Toplumsal Uyum ve Manevi Dayanışma: Salih kullar arasına katılma arzusu, toplum içindeki manevi dayanışmayı ve birlikteliği teşvik eder. Müminlerin birbirlerini manevi yolculuklarında desteklemeleri ve iyilikte yarışmaları, toplumun genel maneviyatını ve ahlaki yapısını güçlendirir.

Hz. Süleyman'ın bu duası bireyin yaşamında Allah'a olan şükranını ifade etme, iyi ameller yapma ve Allah'ın rahmetine sığınma gibi temel İslami değerleri içerir. Bu değerler hem bireysel hem de toplumsal düzeyde manevi gelişim ve uyum için rehberlik eder.

4.1.11. Yunus (a.s.)

Gemiden atılan Hz. Yunus, büyük bir balık tarafından yutuldu. Balığın karnında kendine geldiğinde, başına gelen bu sıkıntının hatası sebebiyle olduğunu anlayan Hz. Yunus, hemen Rabbine sığındı ve kendisini affetmesi için şöyle dua etti:

*“Ya Rabbi, Senden başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Muhakkak ben, zalimlerden oldum.”*¹⁸²

Hiz. Yunus'un bu duası Kur'an'da tevbe ve içsel dönüşümün güzel bir örneği olarak sunulur ve geniş çapta manevi dersler içerir. Bu dua, bireysel hata ve pişmanlık, ilahi merhamet ve bağışlanma talebi gibi temel değeri yansıtarak derin bir değeri aktarımı sağlar. İşte bu duanın değeri aktarımı açısından barındırdığı ana temalar:

Tekvîr ve Tevhid: Hiz. Yunus'un duasında “Senden başka ilah yoktur” ifadesi, İslam'ın temel prensibi olan tevhidi (Allah'ın birliği) vurgular. Bu ifade, Allah'ın varlığını ve kudretini kabul etmekle birlikte, O'na karşı tam bir teslimiyet ve bağımlılığı ifade eder. Bu, müminlerin her türlü zorluk ve sıkıntı anında sadece Allah'a sığınmaları gerektiğini öğretir.

Tenzih ve Övgü: Hiz. Yunus, “Seni tenzih ederim” diyerek Allah'ı her türlü eksiklik ve kusurdan uzak tutar. Bu, Allah'ın kusursuzluğunu ve yüceliğini kabul etmeyi ifade eder ve O'nu yüceltir. Müminlerin dua sırasında Allah'ı övmeleri ve O'nun yüceliğini tasdik etmeleri teşvik edilir.

İtiraf ve Tevbe: Hiz. Yunus, “Muhakkak ben, zalimlerden oldum” diyerek kendi hatasını ve zulmünü itiraf eder. Bu ifade, kişisel hataların ve günahların kabul edilmesi, bu konuda Allah'tan af dilenmesi gerektiğini vurgular. Tevbe, İslam'da sadece günahlardan arınma değil, aynı zamanda kişisel dönüşüm ve yenilenme sürecidir.

İlahi Merhamet ve Bağışlama: Hiz. Yunus'un duası Allah'ın bağışlayıcı ve merhametli olduğuna olan inancı yansıtır. Bu dua, Allah'ın affediciliğini ve tevbeleri kabul etme kapasitesini gösterir ve müminlere, ne kadar büyük hata yapmış olurlarsa olsunlar, samimi bir tevbe ile Allah'ın affına sığınabileceklerini hatırlatır.

Kurtuluş ve Rahatlama: Hiz. Yunus'un bu duası onun zor bir durumdan kurtuluşunu talep ettiği bir yakarıştır. Bu, müminlerin hayatın çeşitli zorlukları

¹⁸² Enbiya, 21/87.

karşısında Allah'tan yardım ve kurtuluş talep edebileceklerini ve Allah'ın yardımının her zaman ulaşılabilir olduğunu öğretir.

Hiz. Yunus'un duası hatalardan öğrenme, Allah'a olan bağılılığı pekiştirme, O'nun merhametine güvenme ve kişisel dönüşüm arayışı gibi temel değerleri içerir. Bu değerler, bireysel ve toplumsal düzeyde manevi gelişim ve dayanıklılık için rehberlik eder.

4.1.12. Zekeriyya (a.s.)

“Rabbi onu (Meryem'i) güzel bir surette kabul buyurdu. Ve onu güzel bir surette yetiştirdi Onu Zekeriyyâ'nın himayesine bıraktı. Zekeriyyâ mihraba onun yanına her girişinde, yanında bir yiyecek bulurdu. 'Ey Meryem! Bu sana nereden geldi?' diye sorardı. O da 'Bu, Allah'ın katındandır.' cevabını verirdi. Doğrusu Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır. İşte orada Zekeriyyâ Rabbine duâ etti: 'Ya Rab! Bana kendi katından temiz bir nesil bahşet; şüphesiz sen duâyı işitirsin! Zekeriyyâ Mâbed'de namaz kılarken melekler ona seslendiler: 'Allah sana kendi emriyle vücut bulan İsa'yı tasdik eden, efendi, iffetli ve salihlerden bir peygamber olan Yahya'yı müjdelers.' Zekeriyyâ şöyle dedi: 'Ya Rab! Ben artık iyice kocamış, karım da kısırken nasıl oğlum olabilir?' Allah, 'Bu böyledir, Allah dilediğini yapar.' dedi. Zekeriyyâ, 'Ya Rab! Bana bir alâmet ver.' dedi. Allah, 'Alâmetin, üç gün, işaretle anlaşma dışında insanlarla konuşmamandır. Rabbini çokça an, akşam sabah O'nu teşbih et' dedi.”¹⁸³

Bu ayetler, Kur'an'dan Hiz. Zekeriyya, Hiz. Meryem ve Hiz. Yahya'nın hikayelerini içerir ve birçok değerli ders ve öğretiyi barındırır. Bu kutsal metinler, dua, ilahi rahmet, mucizeler ve Allah'ın kudreti gibi temalarla doludur. Bu hikayelerin değer aktarımı açısından içerdiği ana temalar şunları içerir:

Allah'ın Sınırsız Rızıklandırması: Hiz. Meryem'in mihrapta bulduğu yiyecekler, Allah'ın dilediğine hesapsız rızık verebildiğini gösterir. Bu, Allah'ın lütfu ve rahmetinin sınırsız olduğunu vurgular ve müminlere, O'nun kaynaklarının sınırsız olduğuna olan inancı pekiştirir.

¹⁸³ Âl-i İmrân, 3/37-41.

Dua ve İlâhi Yanıt: Hz. Zekerîyya'nın Allah'a dua ederek temiz bir nesil istemesi, samimi duaların her zaman karşılık bulacağını gösterir. Bu, Allah'ın duaları işittiğine ve dua edenlere cevap verdiğine olan inancı güçlendirir. Aynı zamanda, dua etmenin önemini ve etkisini öne çıkarır.

İlâhi Müjde ve Mucizeler: Hz. Zekerîyya'nın ileri yaşta bir çocuk sahibi olacağına dair ilâhi müjde, Allah'ın her türlü doğa yasalarını aşabileceğini ve mucizeler yaratabileceğini gösterir. Bu, Allah'ın kudreti karşısında müminlerin hep umutlu olmaları gerektiğini öğretir.

İman ve Teslimiyet: Hz. Zekerîyya'nın başlangıçta şüphe etmesi ve sonra Allah'ın emrine teslim olması, müminlerin karşılaştıkları sıra dışı durumlar karşısında bile sabırlı olmaları ve Allah'ın planına teslim olmaları gerektiğini gösterir.

Allah'ı Anma ve Tesbih: Allah'ın Hz. Zekerîyya'ya verdiği alamet ve ondan istenen sürekli Allah'ı anması ve tesbih etmesi, müminlerin Allah'ı sıkça anmalarının ve O'nu yüceltmelerinin önemini vurgular. Bu sürekli zikir ve tesbih, müminin manevi hayatını derinleştirir ve ona günlük yaşamda sabır ve huzur verir.

Ailevi Bağlar ve Nesil Devamlılığı: Hz. Zekerîyya'nın temiz bir nesil talebi, aile değerlerinin ve sağlıklı nesiller yetiştirmenin önemini gösterir. Bu, toplumsal yapıların sağlam temeller üzerine kurulmasını teşvik eder ve aile içindeki manevi bağların güçlendirilmesini önerir.

4.1.13. İsa (a.s.)

Gökten Sofra İnmesi İçin Yaptığı Duâ;

*“Allah’ım, Ey Rabbimiz, bize semadan hem evvelimize hem ahirimize bir bayram ve Sen’den bir mucize olacak bir sofrayı indir. Bizi rızıklandır, Sen Hayru’r Râzîkîn’sin”*¹⁸⁴

Hz. İsa tarafından edilen bu dua hem manevi bir mucize talebini hem de toplumsal birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirmeyi hedefler. Dua, Allah'tan

¹⁸⁴ Mâide, 5 / 114.

semavi bir nimet olarak bir sofraya inmesini istemekte ve bunun bir bayram vesilesi olmasını dileyerek hem geçmiş hem de gelecek nesiller için manevi bir birliktelik çağrısında bulunmaktadır. Bu dua, değer aktarımı açısından birkaç önemli tema içerir:

Toplumsal Birlik ve Beraberlik: Duanın, “hem evvelimize hem ahirimize bir bayram” ifadesi, toplumun farklı kuşaklarını kapsayan bir birlik ve dayanışma ruhunu vurgular. Bu, müminlerin hem geçmişi onurlandırmasını hem de geleceği kucaklamasını, bu süreçte de toplumsal bağların güçlenmesini teşvik eder.

Allah'ın Cömertliği ve Rahmeti: Hz. İsa, Allah'ı “Hayru'r Râzikîn” (rızkı verenlerin en hayırlısı) olarak tanımlayarak, O'nun sonsuz rahmet ve cömertliğine işaret eder. Bu, Allah'ın rızıklandırma kapasitesinin sınırsız olduğunu ve her türlü ihtiyacı karşılayabileceğini ifade eder, bu da müminlere Allah'ın lütfuna güvenmeleri gerektiğini hatırlatır.

Mucizeler ve İmanın Güçlenmesi: Duanın, semadan bir sofraya indirilmesini istemesi, Allah'tan bir mucize talep etmektedir. Bu, hem Allah'ın kudretine olan inancı güçlendirir hem de toplumda imanı pekiştirici bir etki yaratır. Mucizeler, insanların Allah'a olan inançlarını yeniden teyit etmelerine ve manevi değerleri daha derinlemesine yaşamalarına yardımcı olabilir.

Şükür ve Minnettarlık: Allah'tan böylesine özel bir rızık talebi, Allah'a duyulan minnettarlığı ifade eder ve O'na şükretmeyi öğütler. Müminlerin, Allah'ın verdiği her nimet için şükretmeleri ve bu şükranı toplumsal ilişkilerinde de yansıtmaları teşvik edilir.

Dua ve İbadetin Toplumsal Boyutu: Bu dua bireysel ibadetlerin ötesine geçerek, toplumun genelini kapsayan bir dua örneği sunar. Toplumsal ibadetler ve dualar, birliktelik duygusunu güçlendirir ve toplum üyeleri arasında manevi bağları pekiştirir.

Hz. İsa'nın bu duası bireylerin ve toplulukların Allah'a olan bağlılıklarını, şükranlarını ve birlikteliklerini ifade etmeleri için güçlü bir araçtır. Aynı zamanda, Allah'ın rahmetine, mucizelerine ve cömert rızıklandırmasına olan inancı pekiştirerek, müminlerin manevi hayatlarını derinleştiren bir etkiye sahiptir.

İlahlık İddiasında Bulunmadığını İspat İçin Yaptığı Duâ;

Allahu Teâlâ, Hz. İsa'ya hitaben “*Ey Meryem oğlu İsa, Allah'tan gayri beni ve annemi iki ilah edinin diye insanlara sen mi söyledin?*” diyince Hz. İsa, olayın böyle olmadığını şu uzun duâsıyla dile getirmiştir:

*“Seni tenzih ederim Ya Rabb. Hak olmayan sözü söylemek bana yaraşmaz; eğer söylemişsem, şüphesiz Sen onu bilirsin; Sen, benim içimde olanı bilirsin; ben Senin içinde olanı bilmem; doğrusu görülmeyeni bilen ancak Sensin. Ben onlara sadece 'Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin' diye bana emrettiğini söyledim. Aralarında bulunduğum müddetçe onlar hakkında şahiddim, beni aralarından aldığı anda onları Sen gözlüyordun. Sen her şeye şahidsin. Onlara azabedersen, doğrusu onlar Senin kullarıdır; onları bağışlarsan, Güçlü olan, Hakim olan şüphesiz ancak Sensin.”*¹⁸⁵

Hz. İsa'nın bu duası tevhid inancını yani Allah'ın birliğini teyit ederken, aynı zamanda kendi misyonunun doğruluğunu ve sınırlarını açıkça ifade eder. Bu dua, bir dizi önemli İslami değeri ve öğretiyi barındırır:

Tenzih ve Allah'ın Mutlak Bilgisi: Hz. İsa, duanın başında Allah'ı tenzih eder, yani her türlü eksiklikten uzak tutar ve sadece O'nun mutlak bilgi sahibi olduğunu kabul eder. Bu, Allah'ın bilgisinin sınırsız olduğunu ve insanın sınırlı bilgisinin O'nun gerçeklerini tam olarak kavrayamayacağını vurgular.

Peygamberin Sorumluluğu ve Sınırları: Hz. İsa, kendisine atfedilen ilahlık iddiasını reddeder ve yalnızca Allah'ın kendisine emrettiği şeyleri tebliğ ettiğini belirtir. Bu, bir peygamberin görevinin, Allah'ın mesajını insanlara aktarmak olduğunu ve onların kendi öğretilerini veya iddialarını mesaja eklememeleri gerektiğini vurgular.

İlahi Adalet ve Merhamet: Hz. İsa'nın duasında, insanların yargılanması konusunda son kararın Allah'a ait olduğunu ve O'nun adaletinin yanı sıra

¹⁸⁵ Mâide, 5/116-118.

merhametini de içerdığını ifade eder. Bu, Allah'ın hem Adil hem de Rahim (Merhametli) olduğunu gösterir ve O'nun kararlarının nihai olduğunu hatırlatır.

İnsanın Serbest İradesi ve Allah'ın Gözetimi: Hz. İsa, yaşarken insanları gözlemlediğini ve öldükten sonra bu görevin Allah'a geçtiğini ifade eder. Bu, Allah'ın insanların tüm eylemlerini gözlemlediğini ve her şeyin O'nun kontrolü altında olduğunu vurgular.

Tebliğatın Özü: Hz. İsa'nın insanlara yalnızca Allah'a ibadet etmeleri gerektiğini söylemesi, İslam'ın temel mesajı olan tevhid öğretisini pekiştirir. Bu, tüm peygamberlerin ortak mesajıdır ve müminlerin sadece Allah'a ibadet etmeleri ve O'na itaat etmeleri gerektiğini hatırlatır.

Hız. İsa'nın bu duası Allah'a olan bağılılığın, O'nun yüceliğinin ve kullarının O'na karşı sorumluluklarının önemini vurgular. Bu dua bireysel ve toplumsal düzeyde, Allah'ın egemenliğini, adaletini ve merhametini anlamak için güçlü bir rehber teşkil eder.

4.1.14. Muhammed (sav)

*“De ki: Sabahın Rabbine sığınırım. Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfüren-kadınların şerrinden, ve hased ettiğı zaman, hasetçinin şerrinden.”*¹⁸⁶

*“De ki: Sığınırım ben insanların Rabbine, İnsanların Melikine (mutlak sahip ve hâkimine), İnsanların İlâhına. O sinsi vesvesecinin şerrinden, O ki insanların göğüslerine (kötü düşünceler) fısıldar. Gerek cinlerden gerek insanlardan (olan bütün vesvesecilerin şerrinden Allah'a sığınırım!)”*¹⁸⁷

*“De ki Ya Rabbi, ilmimi arttır.”*¹⁸⁸

¹⁸⁶ Furkan, 25/30.

¹⁸⁷ Furkan, 25/30.

¹⁸⁸ Tâhâ, 20/114.

*“De ki, Ya Rabbi, şeytanların dürtmelerinden Sana sığınırım. Yanımda bulunmalarından da Ya Rabbi, yine Sana sığınırım.”*¹⁸⁹

Bu dualar, Kur'an'dan alınmış olup, çeşitli tehdit ve zararlardan Allah'a sığınmayı içerir. Her biri, İslam'da korunma, bilgelik kazanma ve manevi direnç geliştirme temalarını işler. İşte bu duaların değer aktarımı açısından sunduğu ana temalar:

Korunma ve Sığınma: Bu dualar, çeşitli tehlikelerden, gecenin karanlığının getirebileceği zararlardan, hasetçilerin kötülüğünden ve sinsi vesveselerden korunma amacı taşır. Müminlerin, yaşamlarının her anında karşılaşılabilecekleri manevi ve fiziksel tehlikelerden Allah'a sığınmaları gerektiğini öğütler. Bu dualar, kişinin kendini koruma altına almak için Allah'a yönelmesi gerektiğini vurgular.

Manevi Direnç: “Şeytanların dürtmelerinden Sana sığınırım” ve vesvesecilerin şerrinden Allah'a sığınma, bireyin kötü düşünceler, olumsuz etkiler ve kötü niyetli varlıklardan korunma ihtiyacını gösterir. Bu, müminlerin kötü etkilere karşı dirençli olmalarını ve olumsuz düşünceleri aşmalarını teşvik eder.

Bilgi ve Bilgelik Talebi: “De ki Ya Rabbi, ilmimi arttır” duası, Allah'tan bilgi ve hikmet talep etmeyi içerir. Bu, müminlerin sadece dünya işlerinde değil, dini ve manevi konularda da bilgili ve bilge olmalarının önemini vurgular. Allah'tan bilgi talep etmek, müminin hayatını doğru yolda ilerletmek için gerekli olan manevi ve akli donanımı sağlar.

Kötü Niyet ve Hasetten Korunma: Düğümlere üfleyen kadınların ve hasetçilerin şerrinden Allah'a sığınma, toplum içinde zararlı niyetler ve haset gibi olumsuz davranışların yayılmasını engellemeye yönelik bir önlemdir. Bu, kişisel huzurun korunmasının yanı sıra, toplumsal uyum ve barışı teşvik eder.

Allah'ın Egemenliği ve Hakimiyeti: “İnsanların Rabbine, Melikine, İlâhına” sığınma, Allah'ın evrensel hakimiyeti ve egemenliğini kabul etme anlamına gelir.

¹⁸⁹Mü'minûn Suresi 97. Ayet

Bu, Allah'ın yaratılmış her şey üzerinde mutlak bir kontrol ve otorite sahibi olduğunu ve O'nun kudretine tam bir güven duyulması gerektiğini vurgular.

4.2. Kur'an'da Yer Alan Diğer Dualar

4.2.1. Söyleyeni Belli Olmayan Dua Ayetleri

4.2.1.1. Anne-Babaların Duâsı

*“Onlar: “Ey Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve çocuklarımızdan gözlerimizin nuru olacak kimseler ihsan eyle. Bizi takva sahiplerine lider kıl.” derler.”*¹⁹⁰

Bu dua, Kur'an'da yer alan ve müminlerin ailevi ve toplumsal değerleri güçlendirme arzusunu ifade eden önemli bir metindir. Dua, bireylerin eşlerinden ve çocuklarından manevi tatmin ve huzur bulma isteğini dile getirirken, aynı zamanda toplum içinde örnek ve lider kişilikler olma arzusunu yansıtır. Bu, İslam'da aile yapısının ve toplumda liderlik rolünün ne kadar önemli olduğunu vurgular.

Dua içerisinde geçen “gözlerimizin nuru” ifadesi, eşlerin ve çocukların, bireylerin yaşamlarında derin bir manevi ve duygusal memnuniyet kaynağı olabileceğini simgeler. Bu, aile bireylerinin sadece fiziksel ve ekonomik bir destek değil, aynı zamanda manevi ve duygusal desteğin merkezi olduğu anlayışını pekiştirir. Aile içindeki bu manevi bağ, bireylerin yaşam kalitesini artırır ve toplumsal ilişkilerde daha sağlam temellere dayanmalarını sağlar.

Öte yandan, dua “Bizi takva sahiplerine lider kıl” şeklinde devam eder. Bu kısım, müminlerin sadece kendi iç huzurlarını değil, aynı zamanda topluma örnek teşkil edecek liderlik vasıfları geliştirmeyi hedeflediklerini gösterir. Takva, Allah'a karşı derin bir saygı ve O'nun emirlerine sıkı sıkıya bağlılık demektir. Bu bağlamda, dua eden kişiler, takva sahibi olarak tanınmayı ve bu yolda topluma önderlik yapmayı istemektedirler. Bu liderlik, sadece belli bir topluluğa yönelik değil, aynı zamanda geniş toplum kesimlerine örnek olma ve onları manevi anlamda yükseltme misyonunu içerir.

Sonuç olarak bu dua, bireylerin hem kişisel hem de toplumsal düzeyde nasıl bir hayat sürmek istediklerine dair derin bir iç görüş sunar. Aile içindeki huzur ve

¹⁹⁰ Furkan, 25/74.

mutluluğun yanı sıra toplum içinde örnek birer birey olma arzusu, İslami öğretilerin merkezi unsurlarından biridir. Bu dualar, bireylerin hem dünya hayatında hem de ahirette Allah'ın rızasını kazanma yolunda ilerlemelerine rehberlik eder.

4.2.1.2. Evlatların Duası

“Rabbin ondan başkasına ibâdet etmemenizi ve anne-babaya iyi davranmanızı kesin bir şekilde ferman buyurdu”¹⁹¹

Bu ifade, İslam'ın iki temel prensibini—Allah'a ibadet ve anne-baba'ya iyi davranma—kesin bir dille vurgular. İslami literatürde ve teolojide, bu tür ifadeler, toplumsal düzenin ve aile yapısının sağlam temeller üzerine kurulmasının önemini gösterir. Allah'a ibadet etme yükümlülüğü, tevhid inancının bir yansıması olarak, bireyin hayatındaki en temel öncelik olarak kabul edilir. Bu, İslam'ın monoteistik yapısını pekiştirir ve bireylerin tüm dini pratiklerini ve günlük yaşamlarını bu ilahi önceliğe göre düzenlemelerini talep eder.

Öte yandan, anne-babaya iyi davranma emri, toplumsal ahlakın ve aile içi ilişkilerin korunmasını sağlayan temel bir ilkedir. Bu emir, sadece ahlaki bir yükümlülük değil, aynı zamanda toplumun temel birimi olan aileyi güçlendiren bir yapı taşı olarak işlev görür. Anne-babaya saygı ve onlara iyi davranma, İslam'ın aile değerlerine verdiği önemin bir göstergesi olarak, bireyler arası ilişkilerde şefkat, saygı ve sorumluluk duygularını teşvik eder.

Bu iki ilke, bireyin hem Allah'a olan bağlılığını hem de toplumsal ve ailevi sorumluluklarını bir arada nasıl yürütmesi gerektiğini ortaya koyar. Ayrıca bu emirler, bireyin manevi ve ahlaki gelişimini destekleyen ve toplumun daha geniş ahlaki yapısını koruyan unsurlar olarak işlev görür. İslam'da aile, toplumun sağlıklı işleyişinin ve bireylerin manevi ve ahlaki gelişiminin merkezinde yer aldığından, bu tür direktifler, bireylerin sosyal ve ahlaki gelişiminde hayati rol oynar.

“Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında iken yaşlanacak olursa onlara: “Öf dahi deme! Onları azarlama ve her ikisine de tatlı söz söyle.

¹⁹¹ İsrâ, 17/23.

*Merhametinden dolayı onlara alçakgönüllülük kanatlarını indir ve de ki: “Rabbim o ikisi beni küçükken yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et.”*¹⁹²

Bu dua, İslam'ın anne-baba ile olan ilişkilerde gösterilmesi gereken saygı ve merhameti vurgulayan, aile değerlerinin korunmasına dair derin bir öğretiyi sunar. Bu dua özellikle yaşlı anne-baba ile ilişkilerde sabır, nezaket ve anlayışın önemini öne çıkarır. İfade, yaşlanma sürecinde ebeveynlerin karşılaşabileceği zorluklara ve bu dönemde onlara gösterilmesi gereken özen ve şefkate dikkat çeker.

Duada belirtilen, ebeveynlere yönelik “Öf dahi deme” ifadesi, onlara karşı sabırsızlık göstermemeyi, kızgınlık veya rahatsızlık belirtilerini dahi ifade etmemeyi öğütler. Bu, İslam'ın sabır ve hoşgörü değerlerini aile içi ilişkilerde özellikle vurgular. Ebeveynlere azarlama yerine tatlı söz söylenmesi, pozitif iletişimin ve sevgi dolu bir diyalogun önemini gösterir. Bu tür bir iletişim tarzı, aile içinde saygı ve sevgi bağlarının güçlenmesine katkıda bulunur ve genel aile huzurunu artırır.

Ayrıca “Merhametinden dolayı onlara alçakgönüllülük kanatlarını indir” ifadesi, ebeveynlere karşı gösterilmesi gereken derin saygıyı ve onları koruma altına alma isteğini anlatır. Bu duruş, İslam'ın merhamet anlayışının bir yansıması olarak, toplumdaki genç bireylerin yaşlılara karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğini öğütler.

Duada geçen, “Rabbim o ikisi beni küçükken yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et” cümlesi, Allah'tan ebeveynlere merhamet etmesini dileme ile son bulur. Bu ifade, ebeveynlerin çocuklarına yaptığı iyiliklerin tanınması ve bu iyiliklerin bir karşılığı olarak, çocukların da ebeveynlerine karşı merhametli olmaları gerektiğini vurgular. Allah'a yapılan bu dua, aynı zamanda, bireyin ebeveynlerine olan minnettarlığını ifade eder ve bu minnettarlığın, onlara iyi davranarak gösterilmesi gerektiğini hatırlatır.

¹⁹² İsrâ, 17/23-24.

4.2.1.3. Nimete Şükür ve Salih Bir Nesil İçin Edilen Dua

*“Rabbim! Bana ve ana babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın yararlı iş yapmamı temin et. Benim için de zürriyetim için de iyiliği devam ettir. Ben sana döndüm. Ve elbette ki ben Müslümanlardanım.”*¹⁹³

Bu dua, Kur'an'da geçen bireyin Allah'a olan şükranını, gelecekteki nesillere olan sorumluluğunu ve manevi hedeflerini içerir. Dua, aynı zamanda Allah'ın lütfuna minnettarlık, iyi ameller yapma arzusu ve manevi bir teslimiyet anlayışını barındırır.

Duanın başında geçen, Allah'tan verilen nimetlere şükretme talebi, İslami öğretilerde merkezi bir yer tutar. Şükran, müminin Allah'a olan bağlılığının bir ifadesi olarak, O'nun verdiği her türlü nimeti tanıma ve bunun kıymetini bilmeyi gerektirir. Bu kapsamda dua, bireyin hem maddi hem de manevi nimetler karşısında göstermesi gereken minnettarlığı vurgular.

Dua içerisinde, “razı olacağın yararlı iş yapmamı temin et” ifadesi, Allah'ın rızasını kazanacak ameller yapma niyetini gösterir. Bu, müminin hayatını Allah'ın emir ve yasaklarına göre şekillendirme arzusunu ifade eder ve bireyin iyi amellerle dolu bir yaşam sürdürme çabasını vurgular. İslam'da amellerin niyetlere göre değerlendirildiği düşünüldüğünde, bu tür bir dua, Allah'ın hoşnut olacağı eylemleri yapma yönünde bir niyet beyanı olarak kabul edilir.

Ayrıca dua, gelecek nesillerin de iyi bir manevi ve ahlaki yolda devam etmeleri için dua etmeyi içerir. Bu, bireyin sadece kendi manevi sağlığına değil, aynı zamanda zürriyetinin manevi ve ahlaki gelişimine de önem verdiğini gösterir. İslam'da aile bireylerinin birbirlerine karşı sorumlulukları büyük önem taşır ve bu dua, nesiller arası bu sorumluluk bilincinin bir yansımasıdır.

¹⁹³ Ahkaf, 46/15.

4.2.1.4. Cehennemliklerin Duaları

“Kendilerine azabın geleceği, bu yüzden zalimlerin: “Ey Rabbimiz! Yakın bir müddete kadar bize süre ver de senin davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım” diyecekleri gün hakkında insanları uyar.”¹⁹⁴

Bu dua, Kur'an'da zalimlerin kıyamet günü veya hesap günü yaklaştığında, Allah'tan süre isteyerek af dileyip tövbe etmeleri durumunu ele alır. Bu dua, insanların hayatlarında aldıkları kararların sonuçları ve bu kararların ahirette yüzleşilecek hesaba nasıl etki edeceği hakkında ciddi bir uyarı içerir.

Dua, İslam öğretisinde sıkça vurgulanan “iman edip salih amel işlemenin” önemini, özellikle son anlarda bile, Allah'ın merhametine sığınmanın ve O'ndan süre talep etmenin potansiyel kabulünü göstermektedir. Ancak buradaki ana vurgu, zalimlerin, yani Allah'ın emirlerini yaşamları boyunca göz ardı edenlerin, son anda yaptıkları bu talebin, genellikle kabul görmeyeceği yönündedir. Bu, İslam'da dünya hayatının, insanın eylemlerine göre hesaba çekileceği ve ahirette her türlü eylemin karşılığının verileceği inancını pekiştirir.

Zalimlerin dile getirdiği bu dua, aynı zamanda pişmanlık ve kaçınılmaz son ile yüzleşme anını simgeler. İfade, bireylerin yaşamları boyunca yaptıkları seçimlerin ve izledikleri yolların sonuçlarını düşünmeleri için bir uyarı niteliği taşır. Özellikle, insanları, Allah'ın peygamberler aracılığıyla gönderdiği mesajlara uymaya ve bu mesajları hayatlarının merkezine koymaya teşvik eder.

Bu kapsamda dua, öğretici bir unsur olarak, Allah'ın adaletini ve merhametini, aynı zamanda O'nun sonsuz bilgisini ve kullarının eylemlerini nasıl değerlendirdiğini ortaya koyar. Ayrıca bu dua, dünya hayatının geçici olduğunu ve ahiret hayatının ebedi sonuçlarını taşıdığını hatırlatır. İnsanların, ölümün yaklaşmasıyla ya da son anlarında yapacakları tövbelerin, hayat boyu süren kötü eylemleri telafi etmeye yetmeyebileceğini vurgular.

¹⁹⁴ İbrahim, 14/44.

4.2.1.5. Cennetliklerin Duası

“Oradaki duâları: “Münezzehsin ey Allah’ım” dirlik temennileri: “Selam size” ve duâlarının sonu da: “Âlemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun”dur.”

Bu ifade, İslami ibadet ve dua ritüellerinde kullanılan özgün ifadeleri ve bunların teolojik anlamını derinlemesine vurgular. İslam'da dua, Allah'a yönelik bir ibadet şekli olarak hem övgü hem de tazim içerir ve müminlerin Allah'la olan manevi ilişkilerini güçlendirir.

Duada geçen “Münezzehsin ey Allah’ım” sözleri, Allah'ın her türlü noksanlıktan ve kusurdan uzak olduğunu, yani tenzihini ifade eder. Bu, Allah'ın sınırsız mükemmelliğine ve kutsallığına olan inancı yansıtır. İslam'da Allah'ı tenzih etmek, O'nu yarattığı varlıkların özellikleri ve kusurlarından tamamen uzak tutmak anlamına gelir. Bu, teolojik olarak Allah'ın mutlak diğer oluşunu, yani benzeri ve dengi olmayan bir varlık olduğunu kabul etmeyi gerektirir.

“Selam size” ifadesi, dua ve ibadet anlarında barış ve selamet temennilerini içerir. İslam'da selam, sadece bir selamlama biçimi değil, aynı zamanda bir dua ve iyi dilek ifadesidir. Bu, dua sırasında veya ibadet sonrasında müminlerin birbirlerine yönelik iyi niyetlerini ve karşılıklı saygılarını gösterir. Toplumsal ilişkilerde huzur ve selameti temenni etmek, İslami öğretilerde merkezi bir yere sahiptir.

Duanın sonunda yer alan “Âlemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun” cümlesi, tüm övgülerin ve şükranın Allah'a ait olduğunu belirtir. Hamd, Allah'ın yaratıcılığına, lütfuna ve kudretine karşı duyulan minnettarlığı ifade eder. Bu ifade, İslam'da ibadetlerin ve duaların genellikle Allah'a hamd ile sonlandırılmasını yansıtır. Bu, Allah'a olan bağlılığın ve O'na şükranın sürekli hatırlatılmasını sağlar.

Bu ifadeler, Allah'a olan saygıyı, O'na duyulan minnettarlığı ve toplum içinde barış ile huzur arzusunu pekiştirir. İslam'da dualar, sadece bireysel ya da toplumsal isteklerin sunulması değil, aynı zamanda Allah'ın yüceliğini anma ve O'nun mükemmelliğini teslim alma pratiğidir. Bu dualar, müminlerin Allah ile olan ilişkilerini güçlendirirken, aynı zamanda toplumsal bağları ve karşılıklı saygıyı da pekiştirir, bu da toplumun manevi ve ahlaki temellerini sağlamlaştırır.

4.2.1.6. Meleklerin Duası

*“Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru! (derler). Rabbimiz! Onları da onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden iyi olanları da kendilerine vâdettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz azîz ve hakîm olan sensin! Bir de onları, her türlü kötülüklerden koru. O gün sen kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki onu rahmetine mazhar etmiş olursun. Bu en büyük kurtuluştur.”*¹⁹⁵

Bu dua, İslam öğretilerindeki merkezi konuları—rahmet, tevbe, bağışlanma ve ahiret kurtuluşu—derinlemesine ele alır. İfade, Allah'ın sonsuz rahmetini ve bilgisini kabul etme üzerine kuruludur ve Allah'ın bu sıfatlarını kullanarak tevbe edenlerin, doğru yolu izleyenlerin bağışlanmasını ve korunmasını talep eder. Dua, aynı zamanda aile bağlarını ve kuşaklar arası ilişkileri de kapsayacak şekilde genişletilmiş, böylece bireysel kurtuluşun yanı sıra toplumsal ve ailesel boyutları da içermektedir.

Duanın Allah'ın rahmet ve ilminin her şeyi kuşattığını belirtmesi, O'nun mutlak bilgi sahibi ve kudretli olduğunu, her şeyden haberdar olduğunu vurgular. Bu, müminlerin Allah'a olan güvenini ve O'na teslimiyetlerini pekiştirir, zira Allah her şeyin en iyisini bilendir. Bu tür bir ifade, İslam'da Allah'ın özelliklerinin sürekli hatırlanmasını ve bu bilinçle hareket edilmesini teşvik eder.

Dua, tevbe eden ve Allah'ın yoluna gidenler için bağışlanma ve cehennem azabından korunma talep etmektedir. Bu, İslam'da tevbenin merkezi bir öneme sahip olduğunu gösterir. Tevbe, günahkar bir bireyin Allah'a dönmesi ve O'ndan af dilemesi sürecidir. Dua eden kişi, bu sürecin sonunda bağışlanma ve sonuçta cennete giriş umudunu dile getirir. Bu, İslam'da tevbenin sadece geçmiş günahlar için değil, aynı zamanda gelecekteki manevi kurtuluş için de önemli olduğunu vurgular. Ayrıca dua, tevbe edenlerin yanı sıra onların atalarını, eşlerini ve nesillerini de kapsar, böylece Allah'tan aile bütünlüğü içinde cennet nimetlerine kavuşmalarını ister. Bu, İslam'da aile değerlerinin ve nesiller arası bağların kuvvetli bir şekilde korunmasının gerekliliğini yansıtır. Aile bireylerinin birlikte ahirette

¹⁹⁵ Mümin, 40/7-9.

cennet vaadine kavuşmaları, İslam'ın toplumsal ve ailevi birlik ve beraberlik ideallerini destekler.

4.2.1.7. İlim Sahibi Kişilerin Duası

*“Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafından rahmet bağışla. Lütfu en bol olan sensin.”*¹⁹⁶

Bu dua, İslami öğretilerdeki önemli bir konsept olan hidayet (doğru yolun) sürekliliği ve kalıcı olması üzerine odaklanır. Dua, Allah'ın rehberliği ile doğru yola ulaşmış bireylerin, bu yoldan sapmamaları için ilahi yardım talep etmelerini içerir. Ayrıca Allah'ın rahmetinin sürekli bir lütuf olarak dile getirilmesi, müminin hayatında sürekli bir manevi desteğin ve korumanın gerekliliğini vurgular.

Duada ifade edilen “Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme” cümlesi, imanın bir kez kazanıldıktan sonra bile, sürekli bir test ve tehdit altında olduğunu gösterir. Bu, İslam inancında, iman dinamik bir süreç olduğunu ve müminin hayatı boyunca sürekli olarak imanını tazelemesi, güçlendirmesi gerektiğini vurgular. Kalplerin eğrilmesi (sapması), müminin doğru yoldan sapabileceği, yanlışlara ve günahlara düşebileceği riskini ifade eder. Bu nedenle, dua yoluyla Allah'tan sürekli bir hidayet ve koruma talep edilmesi, bu risklerin üstesinden gelmede kritik bir öneme sahiptir.

“Bize tarafından rahmet bağışla. Lütfu en bol olan sensin.” ifadesiyle, dua, Allah'ın sınırsız rahmetine ve bağışlamasına olan güveni dile getirir. İslam'da Allah, “Rahman” (son derece merhametli) ve “Rahim” (sürekli merhamet eden) sıfatlarıyla anılır, bu da O'nun merhametinin ve lütfunun sınırsız olduğunu simgeler. Bu dua kısmı, Allah'tan sürekli manevi destek ve merhamet talep etmenin, müminin hayatındaki zorluklarla ve meydan okumalarla başa çıkmasına nasıl yardımcı olabileceğini vurgular.

¹⁹⁶ Âl-i İmrân, 3/8.

4.2.1.8. Müttakilerin Duası

*“Ey Rabbimiz, bizler gerçekten iman ettik. Bizlerin günahlarını bağışla ve cehennem azabından koru.”*¹⁹⁷

Bu dua, İslam dini öğretilerinde sıklıkla vurgulanan inanç, bağışlanma ve korunma taleplerini içermektedir. Dua, müminlerin Allah'a olan bağlılıklarını açıkça ifade etmeleri ve O'ndan günahlarının affedilmesi ile sonuçta kurtuluş için korunma talep etmeleriyle karakterizedir.

Duanın başlangıcında “Ey Rabbimiz, bizler gerçekten iman ettik” ifadesi ile dua edenler, Allah'a olan inançlarını teyit ederler. Bu ifade, duanın temelini oluşturur ve dua edenlerin, bu inancın gereği olarak Allah'a yönelik bağlılıklarını ve O'nun iradesine teslimiyetlerini ortaya koyar. İslam'da iman, Allah'ın varlığına, birliğine ve peygamberler aracılığıyla gönderdiği vahiylerin doğruluğuna inanmayı gerektirir. Bu tür bir ifade, imanın, müminin hayatında merkezi bir yere sahip olduğunu ve Allah ile olan ilişkisinin bu temel üzerine inşa edildiğini vurgular.

İkinci kısım olan “Bizlerin günahlarını bağışla” talebi, İslami inançta Allah'ın merhametinin ve bağışlayıcılığının altını çizer. Günahların bağışlanması, Allah'ın rahmetine olan inancı yansıtır ve müminlerin, geçmişte işledikleri yanlışlardan arınma ve manevi temizlenme arzusunu gösterir. Bu, Allah'ın affediciliğine olan inançla, müminlerin günahlarının sonuçlarından kurtulma umudunu içerir.

Son olarak “ve cehennem azabından koru” ifadesi, ahiretteki muhtemel cezalardan Allah'a sığınma talebini belirtir. İslam inancında cehennem, günahkarların sonuçlarıyla yüzleşecekleri bir yer olarak tasvir edilir. Bu nedenle, dua edenler, ahiretteki en ağır cezadan korunmak için Allah'ın yardımını ve korumasını isterler. Bu, müminlerin sadece dünya hayatındaki günahların affını değil, aynı zamanda ahirette de Allah'ın korumasına nail olmayı arzuladıklarını gösterir.

¹⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/16.

4.3. Söyleyeni Belli Olan Dua Ayetleri

4.3.1. Asiye'nin Duası

“Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap; beni Firavun'dan ve onun (kötü) işinden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar! demişti.”¹⁹⁸

Bu dua, Kur'an'da Hz. Musa'nın takipçisi ve inananlardan biri olan bir kadın tarafından edilmiştir. Dua, bireyin kurtuluş talebini, hem dünyevi zulümden kurtulmayı hem de ahiretteki güvenli bir yer talebini içerir. Bu dua, zulüm karşısında bireysel direncin yanı sıra, ilahi adalet ve korumaya olan derin inancı vurgular.

Duanın ilk kısmı, “Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap” ifadesiyle başlar. Bu, ahirette güvenli ve kalıcı bir mekan talep etmektedir. İslami inançta, cennet, Allah'ın razı olduğu kullarına verdiği en büyük mükafattır. Bu ifade, dua eden kişinin, dünyevi yaşamın geçiciliğinin ve sınırlılığının ötesine geçen, ebedi bir barınak arayışını gösterir. Bu talep, aynı zamanda, müminin ahirete olan inancının ve bu inancın hayatındaki eylemleri nasıl şekillendirdiğinin bir göstergesidir.

İkinci bölüm, “beni Firavun'dan ve onun (kötü) işinden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar” ile devam eder. Bu kısım, dua eden kişinin, zulmün ve adaletsizliğin somut bir temsilcisi olan Firavun'dan korunma talebini içerir. Firavun, Kur'an'da zulmün ve kibirin simgesi olarak sıklıkla anılır. Dua eden kişi, hem Firavun'un şahsından hem de onun temsil ettiği zalim topluluktan korunma arzusunu dile getirir. Bu, bireyin adaletsizlik ve zulüm karşısında sadece insani ve toplumsal değil, aynı zamanda ilahi müdahaleye olan ihtiyacını vurgular.

Bu dua, bireyin Allah'a olan güvenini, O'ndan kurtuluş ve koruma talep etme ihtiyacını gösterir. Ayrıca dünyevi zorluklar ve adaletsizlikler karşısında ilahi adalete olan inancı pekiştirir ve bireyin bu inanç doğrultusunda ilahi yardımı aramasını teşvik eder. Bu, İslam öğretilerinde sıkça vurgulanan bir tema olan, zorluk ve sıkıntılarla karşılaşıldığında Allah'a sığınmanın önemini yansıtır. Dua, aynı zamanda bireyin, hem dünya hem de ahiret hayatında Allah'ın lütfu ve

¹⁹⁸ Tahrim, 66/11.

korumasına olan derin ihtiyacını ve bu ihtiyacın hayatındaki kararları nasıl şekillendirdiğini gösterir.

4.3.2. Firavun'un Sihirbazlarının Duası

*“Ey Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır ve bizleri Müslümanlar olarak vefat ettir.”*¹⁹⁹

Bu dua, İslam'ın temel değerlerinden sabır ve teslimiyet duygularını ön plana çıkarırken, müminlerin yaşamlarının sonuna kadar imanlarını koruma arzusunu ifade eder. İslam inancında sabır, sadece zorluklara dayanma gücü olarak değil, aynı zamanda Allah'ın iradesine teslim olma hali olarak kabul edilir. Bu dua, Allah'tan sabır “yağdırılması” talep edilmesiyle, sabrın bir lütuf ve Allah'tan bir hediye olarak görüldüğüne işaret eder. Bu ifade, sabrın müminler için sadece bir erdem değil, aynı zamanda onların hayat mücadelelerinde sürekli ihtiyaç duydukları ilahi bir destek olduğunu vurgular.

Duanın ikinci kısmı olan “ve bizleri Müslümanlar olarak vefat ettir” ifadesi, müminlerin yaşamlarını imanlarına sadık kalarak tamamlama arzusunu dile getirir. Bu, ölüm anında dahi Müslüman kimliklerini koruma ve bu kimlikle Allah'a dönmeyi arzuladıklarını gösterir. Bu talep, müminlerin hayatlarının her anında ve özellikle de yaşamlarının sonunda imanlarını sürdürme konusunda kararlı olduklarını ifade eder.

Bu dua, aynı zamanda, müminlerin Allah'a olan bağlılıklarını ve O'ndan sürekli yardım ve rehberlik talep etmelerini yansıtır. Müminlerin, Allah'ın rahmetine ve adaletine olan inançları, bu tür dualar aracılığıyla pekiştirilir ve bu dualar, bireylerin ruhsal ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde manevi bir kılavuz görevi görür. Ayrıca dua, müminlerin hayatlarını İslam'ın ahlaki ve manevi ilkelerine göre şekillendirme çabalarını ve ahirette Allah'ın huzuruna temiz ve teslim olmuş bir şekilde varma arzularını da sergiler.

Genel olarak bu dua, İslam'da sabrın ve sürekli imanın önemini vurgulayan ve müminlerin hayatlarını bu değerler doğrultusunda yönlendirmeleri gerektiğini

¹⁹⁹ Araf, 7/126.

öğütleyen bir ifadedir. Dua, aynı zamanda, bireysel ve toplumsal düzeyde manevi bir olgunluk ve hazırlık gerektiren bir yaşam biçimini teşvik eder. Bu yaşam biçimi hem dünya hayatında hem de ahirette Allah'ın rızasını kazanma amacına hizmet eder.

4.3.3. Talut'un Ordusunun Duası

*“Ey Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır ve ayaklarımıza sebat ver, kafirler topluluğuna karşı bize yardım et.”*²⁰⁰

Bu dua, İslam'da karşılaşılan zorluklar ve mücadeleler karşısında ilahi destek ve sabır talep etmenin önemini vurgular. İfade, Allah'tan sabır “yağdırılması” ve mücadelelerde sebat etmek için metanet talep edilmesiyle, karşılaşılan zorluklara göğüs germek ve imanla bunların üstesinden gelmek arzusunu gösterir. Ayrıca bu dua, düşmanlara karşı Allah'tan yardım istenmesini içerir, böylece müminlerin dini inançlarını ve topluluklarını koruma konusunda kararlılıkları ifade edilir.

Duanın “üzerimize sabır yağdır” bölümü, sabrın, zor zamanlarda devam edebilme gücü ve direnç olarak değil, aynı zamanda ilahi bir lütuf olarak algılandığını ortaya koyar. İslam inancında sabır, sadece kişisel bir erdem değil, aynı zamanda Allah'ın müminlere ihsan ettiği manevi bir destek olarak görülür. Bu, müminlerin sıkıntılı ve zor durumlarda Allah'a yönelmeleri ve O'ndan sabır talep etmeleri gerektiğini vurgular.

“Ayaklarımıza sebat ver” ifadesi, iman yolunda kararlılık ve tutarlılık arayışını simgeler. Bu, müminlerin inançlarından sapmadan, doğru yolda ısrarla yürümelerinin önemini gösterir. Bu tür bir sebat, müminlerin sadece bireysel imanlarını korumalarına değil, aynı zamanda topluluk olarak dini kimliklerini ve değerlerini muhafaza etmelerine yardımcı olur.

“Kafirler topluluğuna karşı bize yardım et” kısmı, müminlerin dini inançlarına ve topluluklarına yönelik tehditlere karşı korunma talebini dile getirir. Bu ifade, müminlerin kendilerini tehdit eden dış faktörlere karşı Allah'tan yardım

²⁰⁰ Bakara, 2/250.

talebinde bulunmalarını içerir. Bu, müminlerin yalnızca kendi çabalarına güvenmek yerine, Allah'ın desteğine ve yardımına olan ihtiyaçlarını kabul ettiklerini gösterir.

4.3.4. Belkıs'ın Duası

“Ya Rabb, ben (Sen'in haricinde ilahlar edinmekle bugüne kadar) kendime zulmetmişim. Ve (şimdi) Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum”²⁰¹

Bu dua, Hz. Süleyman'ın hikayesi bağlamında, İslami metinlerdeki bir karakterin kendi geçmiş hatalarını kabul etmesi ve Allah'a teslim olma kararını ifade eder. Bu ifade, tevbe ve teslimiyetin birleştiği, kişisel hatalardan öğrenme ve manevi bir dönüşüm sürecine girişin önemli bir örneğini sunar.

Dua, “Ya Rabb, ben (Sen'in haricinde ilahlar edinmekle bugüne kadar) kendime zulmetmişim” sözleriyle başlar, bu kısım, dua eden kişinin geçmişte işlediği günahların farkına varması ve bu günahların kendisine zarar verdiğini anlaması anlamına gelir. İslam'da günah, kişinin hem kendisine hem de ruhani durumuna zarar veren her türlü fiil olarak kabul edilir. Bu itiraf, tevbenin ilk adımıdır ve kişinin geçmiş hatalarını açıkça kabul etmesini gerektirir. Bu durum, müminin Allah'a olan sorumluluğunu yerine getirme ve günahlarını temizleme arzusunu gösterir.

İkinci bölüm, “...ve (şimdi) Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum” ifadesiyle devam eder. Bu kısım, bireyin Allah'ın egemenliğini ve tek ilahlığını kabul ettiğini ve O'na teslim olduğunu ifade eder. Teslimiyet, İslam'ın merkezi kavramlarından biridir ve Arapça “İslam” kelimesi de “teslimiyet” anlamına gelir. Bu ifade, dua eden kişinin sadece günahlarını itiraf etmekle kalmayıp, aynı zamanda Allah'ın iradesine tamamen boyun eğdiğini ve O'nun yolunu izleme kararlılığını gösterir.

Bu dua, kişisel pişmanlık ve ilahi yönlendirmeye açıklık temasını birleştirir. Bireyin kendi hatalarını kabul etmesi ve Allah'a teslim olması hem dünyevi hem de uhrevi anlamda bir kurtuluşa işaret eder. İslam öğretilerinde, Allah'ın merhameti

²⁰¹ Neml, 27/44.

günahkâr bir bireyi bağışlayabilir ve ona yeni bir başlangıç sunabilir. Bu nedenle bu tür dualar, bireylerin manevi arınma sürecinde önemli bir rol oynar ve onlara Allah'ın merhametine olan inançlarını yeniden teyit etme fırsatı sunar.

4.3.5. Havâriilerin Duası

*“Ey Rabbimiz, indirdiklerine iman ettik ve peygambere tabi olduk. Artık bizi (Senin birliğini ve peygamberini tasdik eden) şahitlerden yaz.”*²⁰²

Bu dua İslami metinlerdeki temel inançları—iman, itaat ve tanıklık—pekiştiren kuvvetli bir ifadedir. Duada dile getirilen talepler, müminlerin Allah'a ve O'nun vahiylerine olan bağlılıklarını, peygamberlere olan itaati ve bu inançları topluma açıkça beyan etme arzusunu yansıtır.

İlk olarak, “Ey Rabbimiz, indirdiklerine iman ettik” ifadesi, Allah tarafından indirilen kutsal metinlere ve vahiylerine olan kesin inancı belirtir. İslam'da, vahiylerin kabulü, imanın temel taşlarından biridir ve bu, Allah'ın sözünün herhangi bir şüpheye yer bırakmadan kabul edildiğini ifade eder. Bu tür bir beyan, müminin hayatını şekillendiren ve yönlendiren ilahi öğretilere olan tam teslimiyetini ve bağlılığını gösterir.

İkincisi, “ve peygambere tabi olduk” kısmı, Allah'ın rehberliği altında peygamberler aracılığıyla iletilen öğretileri takip etme kararlılığını ifade eder. İslam'da peygamberler, Allah'ın insanlık için seçtiği rehberlerdir ve onlara itaat etmek, Allah'a itaat etmekle eşdeğerdir. Bu ifade, müminlerin sadece teorik olarak değil, pratikte de peygamberin sünnetine ve örneklerine bağlı kaldıklarını gösterir.

Son olarak “Artık bizi (Senin birliğini ve peygamberini tasdik eden) şahitlerden yaz” ifadesi, müminlerin bu inançları sadece kabul etmekle kalmayıp, aynı zamanda bunları başkalarına aktarma ve şahitlik etme arzusunu dile getirir. Bu, müminlerin toplum içinde aktif roller üstlenerek, İslam'ın temel prensiplerini diğer insanlara öğretme ve yayma sorumluluğunu kabul ettiklerini gösterir. İslam'da

²⁰² Âl-i İmrân, 3/53.

şahitlik, sadece inancın bir beyanı değil, aynı zamanda bu inançlara göre yaşama ve başkalarını da bu yolda teşvik etme taahhüdüdür.

4.3.6. Ashâb-ı Kehf'in Duası

*“Ey Rabbimiz, bize katından bir rahmet ver ve işimizde bir muvaffakiyet hazırla.”*²⁰³

Bu dua, İslam inancında bireylerin Allah'tan rahmet ve başarı talep etmesinin önemini vurgular. İfadedeki “Ey Rabbimiz, bize katından bir rahmet ver” kısmı, Allah'ın merhametine yönelik derin bir ihtiyaç ve arzuyu yansıtır. Rahmet, İslam'da Allah'ın en belirgin ve vurgulanan sıfatlarından biridir ve O'nun kullarına yönelik şefkat ve bağışlamasını ifade eder. Müminlerin Allah'tan rahmet talep etmeleri, O'nun lütuf ve merhametine olan inançlarını gösterir ve bu, onların günlük hayatlarında karşılaştıkları zorluklar ve meydan okumalar karşısında ilahi desteğe olan ihtiyaçlarını vurgular.

Duanın ikinci kısmı olan “işimizde bir muvaffakiyet hazırla” ifadesi ise, Allah'tan somut başarılar ve girişimlerde kolaylık sağlaması için yardım istemeyi içerir. Bu, bireyin yaşamındaki çeşitli alanlarda, özellikle de iş ve profesyonel faaliyetlerde ilahi rehberlik ve destek arayışını simgeler. Müminler, bu tür bir dua ile işlerinde başarılı olabilmek için Allah'ın rehberliğine ve yardımına güven duyduklarını ifade ederler.

Bu dua, İslam öğretisindeki temel bir ilkeyi; yani bireylerin hayatlarının her alanında Allah'a bağımlı olduklarını ve O'nun rahmetine ve yardımına sürekli ihtiyaç duyduklarını yansıtır. Allah'tan rahmet ve başarı talep etmek, müminlerin hem manevi hem de dünyevi işlerde O'nun lütfuna ve desteğine olan inançlarını gösterir. Bu dualar, müminlerin Allah'a olan bağımlılıklarını, güvenlerini ve teslimiyetlerini pekiştirirken, aynı zamanda Allah'ın her şeye kadir olduğu ve müminlerin hayatlarında önemli bir rol oynadığı inancını güçlendirir.

²⁰³ Kehf, 18/10.

SONUÇ

Tarihsel süreç içinde topluma yön veren geleneksel dinamikler ve değerler bütünü, değişimin karşı durulmaz etkisinden ister istemez nasibini almış, kuşaklar arası karakteristiğın hızlı bir değişime uğraması ile değerlerin toplumsal yansımaları ve dönüşümü de üzerinde düşünülmesi gereken bir konuma gelmiştir. İnsanlığın içinde bulunduğu bu yeni durum, modern zamanlardaki eğitim ve din eğitimi yaklaşımlarını da gözden geçirmeyi gerekli kılmaktadır. Geçmişten gelen kimi geleneksel yöntemler günümüzde artık demode olmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş olsa da insanoğlunun ontolojik yapısı ile uyumlu ve hâlihazırda etki gösterebilecek bazı yöntemlerin özellikle eğitim alanında mümkün olabileceğı gözden uzak tutulmamalıdır. Bu çerçevede duanın insan zihninin duyuşsal alanına hitap etmesi ve bilişsel boyutla desteklenerek ya da bir değer aktarım yöntemi olarak eğitimde kullanımı, yüzyıllardır insanlığın gündeminde olan bu eskimez aracın yeniden ele alınmasını önemli kılmaktadır. Dua, evrensel bir dil olarak muhataplarına işitsel ve literal planda duyguları harekete geçirecek birtakım iletiler gönderir örnek olarak aktarabildiğimiz dualardan ve kurandaki tüm öğretilen dualardan yola çıkarak son olarak, Yaratıcı kullarını, neler için ve nasıl dua etmeleri gerektiğini öğreterek, örnekler gösterip örnek Resuller göndererek, örneklerini gerek vahiy tarihi boyunca tekrar ederek gerekse Kitab-ı Mübîninin değişik yerlerinde tekrar ederek dualarla te'dip etmektedir. Dolayısıyla değerleri öğretirken dualardan yararlanılması sürecinde yapılması gerekeni de işaret buyurmaktadır. Bu manada nesillere değer aktarımı konusunda değerler eğitimi disiplininin, dua dilini daha aktif kullanması bu dili gelecek nesillere öğretmekle tevarüs ettirmesi gereklilik arz etmektedir.

Bu çalışma İslam inanç sistemi içinde duaların merkezi rolünü ve değer kavramıyla olan ilişkisini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Dua kavramının anlamı, önemi ve çeşitli yönleri detaylı bir şekilde incelenmiş; dua edilen zaman ve mekânın özellikleri, dua adabı, kabul şartları ve duanın kaderle ilişkisi gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca dua kavramının psikolojik ve sosyolojik boyutları ile değer kavramının ontolojik durumu ve değerlerin sınıflandırılması gibi temel konular da tartışılmıştır. Diğer yandan, dua ve değerlerin bireysel ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini derinlemesine analiz ederek, İslami öğretilerdeki yerlerini ve

önemlerini vurgulamaktadır. Kur'an'da yer alan peygamber duaları ve diğer önemli dualar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Peygamberlerin hayatlarından kesitler sunarak onların karşılaştıkları zorluklar karşısında ettikleri dualar, bu duaların içeriği, bağlamı ve Allah tarafından nasıl karşılık bulunduğu irdelenmiştir. Bu inceleme, her bir peygamberin karşılaştığı benzersiz durumlar ve bu durumlardan nasıl üstesinden geldiklerini göstermektedir. Ayrıca diğer önemli dualar da dikkatle ele alınarak, Kur'an'da duaların nasıl bir değer aktarım aracı olarak kullanıldığı gösterilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma İslam'ın temel metinlerinde yer alan duaların derinlemesine bir analizini sunarak, duaların sadece bireysel bir ibadet olmanın ötesinde, aynı zamanda güçlü bir toplumsal etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Dua ve değer kavramlarının iç içe geçtiği bu analiz, duaların bireylerin hayatlarında nasıl bir dönüşüm aracı olarak işlev görebileceğini ve toplumda nasıl bir birleştirici ve iyileştirici rol oynayabileceğini göstermiştir. İslam dininin bu kadar çeşitli ve zengin duaya dayalı bir geleneği olması, müminlerin yaşamlarını şekillendirmede ve manevi derinliklerini artırmada duaların merkezi rolünü pekiştirmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia. Ahlâk Öğretileri, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1982.
- Akarsu, Bedia. Felsefe Terimleri Sözlüğü, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1987
- Aksan, Doğan. Anlambilimi ve Türk Anlambilimi, Ankara, DTCF Yayınları, Ankara, 1978
- Arat, Neclâ. Etik ve Estetik Değer. İstanbul, 1987.
- Aristoteles. Metafizik, 1-2(Çev.Ahmet Arslan), İzmir,Ege Üniversitesi Yayınları, 1985, c.2, s. 212 (1078b)
- Aristotle. The Ethics of Aristotle The Nicomachean Ethics (Translated by J.A.K. Thomson), England, Penguin Classics, 1976, s.73 vd. (1097a)
- Atay, Hüseyin. İbn Sina'da Varlık Nazariyesi, Ankara, 1983
- Ateş, Süleyman. Kur'ân Ansiklopedisi, Kuba Yayınları, İstanbul 1996, V
- Beğâvî, Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud el-. Meâlimu't-Tenzîl, Daru't Tiyybe, Riyad 1993, VII
- Berger, Peter L.. Kutsal Şemsiye (Çev. Ali Coşkun), İstanbul, Rağbet Yayınları, 2000
- Canan, İbrahim. Hadis Ansiklopedisi-Kütübü Sitte, Akçağ Yayınları, İstanbul trs, XVI
- Cerrahoğlu, İsmail. Kur'ân-ı Kerim'den Öğütler, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1991
- Cüceloğlu, Doğan. İnsan ve Davranışı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1992
- Dinçkol, Abdul. Sosyolojiye Giriş, İstanbul, Der Yayınları, 2001
- Findlay, J. N. Axiological Ethics, London, Macmillan, 1970
- Frenkana, William K. Value and Valuation. Encyclopedia of Philosophy (Editör, Paul Edward)1- 8, New York, Mac Millan, 1967, c.8.
- Fromm, Erich. Kendini Savunan İnsan (Çev. Necla Arat), İstanbul, Say Yayınları, 2000
- Gazzâlî, Muhammed. İhyâu Ulûmiddîn, Dâru'l Kütûbi'l İlmiyye, Beyrut 1986, I
- Haspers, John. Aesthetics, Problems of., E of Ph. içinde c.1
- Hindî, Ali el-Muttakî, Kenzu'l Ummâl, Müessesetü'r Risale, Beyrut 1985, III
- Hobbes, Thomas. Leviathan (Çev.Semih Lim) İstanbul, YKY, 1992

- Hûb, Musa. Bir Kalbin Alinyazısı, Merkür Yayınları, İzmir 2000
- İstanbulî, Mahmud Mehdi, Riyâdu'l Cenne, Halid b. Velid Matbaası, İstanbul 1984.
- Kant, İ. Arı Usun Eleştirisi (Çev. Aziz Yardımlı) , İstanbul, İdea Yayınevi, 1993.
- Kant, İ. Pratik Usun Eleştirisi (Çev. İsmet Z. Eyüboğlu) İstanbul, Say Yayınları,1994.
- Kılıç, Recep. Ahlâkın Dinî Temeli. Ankara, TDV,1992.
- Kuçuradi, İonna. İnsan ve Değerleri, s.9. Aynı hususa Rokeach da işaret etmektedir: Rokeach, Milton. The Nature of Human Values, New York, The Free Pres, 1973.
- Kuçuradi, İonna. Etik, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 1996
- Kuçuradi, İonna. Max Scheler ve F. Nietzsche'de Trajik, İstanbul, Yankı Yayınları, 1966.
- Lewis, C. I. An Analysis of Knowledge and Valuation, USA, Open Court, 1971.
- Locke, John. Locke, John. İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, (Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu) İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1992
- Mardin, Şerif. İdeoloji, İstanbul, İletişim Yayınları,1995
- Maslow, Abraham H. Religions, Values and Peak Experiences, Columbus, Ohio State University Press, 1964, s. 82vd. , Rokeach, The Nature of Human Values.
- Mengüşoğlu, Takiyyettin. Felsefeye Giriş, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1988.
- Miftah, Muhammed. Et-Teşabüh ve'l-İhtilaf, Ed'Daru'l-Beyda, El-Merkezu's-Sakafi el-Arabî, 1996
- Mill, J. S. Faydacılık (Çev. Nazmi Coşkunlar), Ankara, MEB, 1946.
- Moore, G. E. Principia Ethica, Campridge, 1965, s.17vd. ; Kılıç, Recep. Ahlâkın Dinî Temeli. Ankara, TDV,1992.
- Mübârekfurî, Hafız Ebu'l Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahmân el-Tuhfetu'l Ahvezi, Matbaatu'l Fecâletü'l Cedîde, Kahire 1967, IX
- Pamuk, Arif. Rasûlullâh 'ın Dilinden Duâlar, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2002
- Perry, Ralph Barton, Realms of Value, Cambridge, Harvard University Press, 1954.
- Râzî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer Fahrüddin er-.Mefâtihi 'l Gayb, Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, Tahran, trs, xxvı

- Razî, Fahreddin Muhammed bin Ömer. el-Mebahisü'l-Meşrikiyye I-II (Tah.Muhammed elMu'tasım bi'llah), Beyrut, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1990 c.1
- Razî, Kutbeddin Mahmud bin Muhammed. Şerhu'-ş Şemsiye, Kum, H.Ş. 1363.
- Rokeach, Milton. The Nature of Human Values, New York, The Free Pres, 1973.
- Sadak, Bekir.Tâc Tercümesi, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1968, V
- Sami, Şemseddin. Kamus-ı Türkî, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1978.
- Saussure, Ferdinand de. Genel Dilbilim Dersleri (Çev. Berke Vardar) Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985
- Şeriati, Ali. İnsan, trc. Şamil Öcal, Fecr Yayınevi, Ankara 1997
- Sheler, Formalism in Ethics., s.23 vd.; Akarsu, Bedia. Çağdaş Felsefe, İstanbul, MEB, 1979.
- Şimşek, M. Sait . Duâ, Şamil İslâm Ansiklopedisi, Dergâh Ofset, İstanbul

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Nurdan ALBAYRAK

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Arapça

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	İlahiyat Fakültesi	Ankara Üniversitesi	2003
Y. Lisans	Sosyal Hizmet	Yalova Üniversitesi	2016

Görevler:

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Müftü Yard.	Zonguldak İl Müftülüğü	2019-2023
Uzman Vaiz	Ankara İl Müftülüğü	2023